

**ÖMER B. ABDÜLAZİZ'İN TEDVİN İLE
İLGİLİ RİVÂYETLERİNİN
SENED VE METİN TENKİDİ**

Arzu KILINÇ

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
Prof. Dr. Selçuk COŞKUN**

2014

Her Hakkı Saklıdır

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Arzu KILINÇ

ÖMER B. ABDÜLAZİZ'İN TEDVİN İLE İLGİLİ
RİVÂYETLERİNİN SENED VE METİN TENKİDİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Selçuk COŞKUN

ERZURUM-2014

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

24/10/2014

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum " Ömer b. Abdülazîz'in Tedvîn İle İlgili Rivâyeti'nin Sened ve Metin Tenkîdi" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

24/10/ 2014

Arzu KILINÇ

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Selçuk COŞKUN danışmanlığında, Arzu KILINÇ tarafından hazırlanan bu çalışma 02 / 10 / 2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Selçuk COŞKUN

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Nihat YATKIN

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 02/ 10 / 2014

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

F-85/00/22.02.2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
TABLOLAR DİZİNİ	VI
ÖNSÖZ.....	VII

GİRİŞ

TEDVÎN KAVRAMI, TEDVÎN ÖNCESİ DÖNEM (TESBÎT DÖNEMİ), TEDVÎNİN SEBEPLERİ VE HADİSLERİN TEDVÎNİ

I. TEDVÎN KAVRAMI.....	1
II. TEDVÎN ÖNCESİ DÖNEM (TESBÎT DÖNEMİ)	2
III. TEDVÎNİN SEBEPLERİ.....	7
IV. HADİSLERİN TEDVÎNİ.....	9

BİRİNCİ BÖLÜM

TEDVÎN RİVÂYETLERİNİN KAYNAKLARI, ÖMER B. ABDÜLAZÎZ VE TEDVÎNE KATKIDA BULUNANLAR

1.1.TEDVÎN RİVÂYETLERİNİN KAYNAKLARI.....	11
1.1.1. Birinci Rivâyet	11
1.1.2. İkinci Rivâyet	17
1.1.3. Üçüncü Rivâyet	17
1.1.4. Dördüncü Rivâyet	18
1.1.5. Beşinci Rivâyet	18
1.1.6. Altıncı Rivâyet	21
1.1.7. Yedinci Rivâyet.....	22
1.2. ÖMER BİN ABDÜLAZÎZ (v.101 /720).....	24
1.2.1. Ömer b. Abdülazîz'in Hayatı	24
1.2.2. Ömer b. Abdülazîz'in Hadîşçiliği	25
1.3. TEDVÎNE KATKIDA BULUNANLAR	27
1.3.1. Adî b. Ertât (v.102/720)	27

1.3.2. Amra bint Abdurrahman (v.106 /724).....	28
1.3.3. Sâlim b. Abdullah b. Ömer (v.106/725).....	28
1.3.4. Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir (v. 107/725).....	29
1.3.5. Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm (v.120 /738).....	30
1.3.6. İbn Şihâb ez-Zührî (v. 124/741).....	32
1.3.7. Sa'd b. İbrâhîm (v. 125/ 742- 129/746).....	33
1.3.8. Muhammed b. Abdurrahman (v. ?).....	33

İKİNCİ BÖLÜM

TEDVİN RİVÂYETİNİN SENED VE METİN TENKÎDİ

2.1. RİVÂYETİN SENED TENKÎDİ	36
2.1.1. Tedvîn Rivâyetlerinin Senedleri.....	36
2.1.2. Tedvîn Rivâyetlerinin Sened Ağı	62
2.1.3. Tedvîn Rivâyeti'nin Senedlerinin Bütün Olarak Değerlendirmesi	63
2.1.3.1. Senedlerin Müntehasına Göre.....	63
2.1.3.2. Sened Sayısına Göre	63
2.1.3.3. Seneddeki Râvilerin İttisaline Göre.....	63
2.1.3.4. Senedin Sıhhatine Göre	64
2.1.3.5. Senedlerin Sonuç Değerlendirmesi.....	65
2.2. RİVÂYETİN METİN TENKÎDİ	67
2.2.1. Tedvînle İlgili Rivâyetler	67
2.2.2. Rivâyetlerin Asgari Müştereği	69
2.2.4. Rivâyetlerin Bütünleştirilmesi.....	70
2.2.5. Rivâyetlerin Farklı Kriterlere Arzı	71
2.2.5.1. Kur'an'a Arzı	71
2.2.5.2. Merfu' Hadîslere Arzı	72
2.2.5.3. Tarihi Bilgilere Arzı	72
SONUÇ.....	77
KAYNAKÇA	78
ÖZGEÇMİŞ.....	82

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ÖMER B. ABDÜLAZİZ'İN TEDVİN İLE İLGİLİ RİVÂYETLERİNİN
SENED VE METİN TENKİDİ**

Arzu KILINÇ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Selçuk COŞKUN

2014, Sayfa: 82

Jüri: Prof. Dr. Selçuk COŞKUN

Prof. Dr. Nihat YATKIN

Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ

Bu çalışmanın yapılış amacı; tedvîn ile ilgili rivâyetleri tespit etmek ve en yaygın bilinen tedvîn rivâyetini sened-metin yönünden değerlendirmektir. Çalışma; bir Giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş'te; tedvîn kelimesinin anlamından, tedvîn öncesi dönemden bahsedilmiş, tedvîne sebep olan faktörler ile hadîslerin tedvîni hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde tedvîn rivâyetlerinin yer aldığı kaynaklar tespit edilerek, Ömer b. Abdülazîz ve tedvîne katkıda bulunanlar tanıtılmıştır.

İkinci bölümde, tedvîn ile ilgili rivâyetlerden en yaygın olarak bilineni sened ve metin yönünden ele alınmış ve bu rivâyet sıhhat değerlendirmesine tâbi tutulmuştur.

Çalışma sonuç kısmı ile bitirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadîs, Rivâyet, Tedvîn, Ömer b. Abdülazîz.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
CRITISIZM SANAD AND TEXT OF NARRATION OF UMAR B. ABD AL
AZIZ'S COLLECTION (TADWEEN)

Arzu KILINÇ

Advisor: Prof. Dr. Selçuk COŞKUN

2014, Page: 82

Jury: Prof. Dr. Selçuk COŞKUN
Prof. Dr. Nihat YATKIN
Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ

Purpose of this study, to determine narrations related with initialising of collection and of hadith and to examine the most widespread narration in terms of chain and matn. This work consists of one introduction and two chapters. According to this, the previous period of collection and the importance of collection of ahadith were informed.

In introduction; from the meaning of collection, collection from the period before mentioned, and the causes of collection traditions are given information about collection.

In first chapter, narrations of collection identified, Umar Abd al Aziz and people who contribute to the collection has been introduced.

In second chapter, narration which are the well-known were obtained in terms of chain and matn and this hadith was put to evaluation of authenticity.

This work was finished with the conclusion.

Keywords: Hadith, Narration, Collection, Umar Abd al Aziz.

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
b.	: ibn
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
h. nr	: Hadîs Numarası
H.z.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı
nşr.	: Neşreden
r.a.	: Radiyallahu anh, Radiyallahu anha
s.	: Sayfa
s.a.s.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
sy.	: Sayı
tsz.	: Tarihsiz
v.	: vefat tarihi
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 2.1. Tedvîn Rivâyetinin Sened Farklılığı Tablosu	66
Tablo 2.2. Tedvîn Rivâyetinin Bütün Rivâyetlerinin Tablosu	67

ÖNSÖZ

Hadîsler Hz. Peygamber döneminden itibaren sahâbe tarafından bir yandan ezberlenirken bir yandan kemik, deri ve kumaş parçaları üzerine yazılarak muhafaza altına alınmıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra da kaydetme faaliyeti hem ezber hem yazı yolu ile devam etmiştir. Hadîslerin bu şekilde koruma altına alınmaya çalışılması bireysel çabalar olarak sürmüştür. Bu bireysel çabaları yeterli olarak görmeyen Emevî Halîfesi Ömer b. Abdülazîz, İslâm dîninin ikinci kaynağı olarak kabul edilen, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetinin yazıya geçirilmesi için yönetimi altındaki idârecilere emirler vermiş, bu amaçla Medîne valisi Ebu Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm'a, Basra valisi Adî b. Ertât'a, Sâlim b. Abdullah b. Ömer'e, Medîne halkına ve tüm İslâm beldelerine mektuplar göndermiştir. Hadîslerin tedvîn edilmesinin istendiği bu mektuplar ile hadîs tarihi içerisinde yeni bir dönem başlamış ve hadîslerin toplanması işi şahsî bir gayret olmaktan çıkıp "devlet politikası" hâline gelmiştir.

Bu çalışmanın yapılış amacı; Ömer b. Abdülazîz'in tedvîni emrettiği rivâyetleri ve bu rivâyetlerin yer aldığı kaynakları tespit etmek, en yaygın bilinen tedvîn rivâyetini sened-metin yönünden değerlendirmektir. Çalışma; bir Giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş'te; tedvîn kelimesinin anlamından, tedvîn öncesi dönemden bahsedilmiş, tedvîne sebep olan faktörler ile hadîslerin tedvîni hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde tedvîn rivâyetlerinin yer aldığı kaynaklar tespit edilerek, Ömer b. Abdülazîz ve tedvîne katkıda bulunanlar tanıtılmıştır.

İkinci bölümde, tedvîn ile ilgili rivâyetlerden en yaygın olarak bilineni sened ve metin yönünden ele alınarak bu rivâyet sıhhat değerlendirmesine tâbi tutulmuştur.

Çalışma sonuç kısmı ile bitirilmiştir.

Araştırma konusunun tespitinden bitinceye kadarki süreçte bilimsel rehberliğinden istifade ettiğim danışman hocam sayın Prof. Dr. Selçuk COŞKUN Bey'e, yüksek lisans eğitimim boyunca bana zaman ayıran kıymetli hocalarım Prof. Dr. Süleyman TÜLÜCÜ ile Doç. Dr. İshak Emin AKTEPE'ye, tez izleme komitemde

VIII

bulunan değerli hocalarım Prof. Dr. Nihat YATKIN ve Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ'e, her zaman tecrübelerinden istifade ettiğim hocalarım Doç Dr. Arif ULU ile Yrd. Doç. Dr. Abdulvahap ÖZSOY'a, ayrıca beni teşvikleriyle destekleyen Arş. Gör. Ebru DEMİR'e gönülden teşekkürlerimi sunuyorum.

Erzurum - 2014

Arzu KILINÇ

GİRİŞ

TEDVÎN KAVRAMI, TEDVÎN ÖNCESİ DÖNEM (TESBÎT DÖNEMİ), TEDVÎNİN SEBEPLERİ VE HADİSLERİN TEDVÎNİ

I. TEDVÎN KAVRAMI

Sözlükte “yazmak, toplamak, derlemek”¹ anlamındaki tedvîn, terim olarak hadîsleri veya hadîsle ilgili muhtelif bilgileri toplamaktır.² Ayrıca tedvîn; muhtelif yazı malzemesinde veya hafızalarda muhafaza edilen hadîsleri bir kitap içinde toplama faaliyeti³ olarak da bilinir. Daha kapsamlı bir tanım ile belirtilecek olursa, tedvîn; muhtelif sahabiler tarafından yazılmış olan sayfeleri bir arada toplayarak bir kitap meydana getirmek manasına gelebileceği gibi, yine muhtelif sahabilerin rivâyet etmiş oldukları hadîsleri yazıp bir kitapta toplamak manasına da gelir.⁴ Cem’u’l- Hadîs adı da verilen tedvîn işini yapan kimseye müdevvin, bu şekilde ortaya çıkan çalışmaya ise müdevven denir.

Bu tanımlardan anlaşılacağı üzere tedvîn; henüz yazıya geçmemiş rivâyetleri yazıya geçirmek, eskiden yazılmış veya yeni yazıya geçirilmiş hadîs metinlerini ayırma tabi tutmadan bir araya toplamak, gibi iki ayrı işi ifade etmektedir.⁵

Değişik yazı malzemesinde veya hafızalarda dağınık olarak bulunan hadîslerin kitaplar içinde toplanması faaliyetinin yapıldığı dönem ise “Tevdîn Dönemi” olarak adlandırılmıştır ve hadîs tarihinin ikinci aşamasını oluşturmuştur. Bu aşama hicrî birinci asrın son çeyreğinden ikinci asrın ortalarına kadarki bir zaman dilimini içine alır.⁶ Bu dönemde tedvîn, sünnet malzemesini herhangi bir ayırım söz konusu olmaksızın ve yok olmaktan korumak maksadıyla yazılı olarak bir araya getirmek şeklinde gerçekleşmiştir.⁷

¹ İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâleddin Muhammed b. Mûkerrem, *Lisânü'l-Arab*, I-XV, (3. Baskı) “dvn” md., Dâru Sâdır, Beyrut 1414, XIII, 166.

² Abdullah Aydın, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, Hadîsevi Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 317.

³ M. Accâc el- Hatîb, *Sünnetin Tesbiti*, trc. Mehmet Aydemir, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul 2006, 519.

⁴ Talât Koçyiğit, *Hadîs Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1998, 200.

⁵ İ. Lütü Çakan, *Hadîs Edebiyatı Çeşitleri- Özellikleri, Faydalanma Usulleri*, İFAV, (6. Baskı), İstanbul 2008, 39.

⁶ Aydın, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, s. 317.

⁷ Çakan, s. 42.

II. TEDVİN ÖNCESİ DÖNEM (TESBİT DÖNEMİ)

Sünnetin⁸ ve hadîslerin⁹ sözlü ve yazılı olarak derlenip koruma altına alınması çalışmalarının yapıldığı hadîs tarihinin ilk dönemi, hadîs tarihi içerisinde ‘tesbit dönemi’ olarak adlandırılır. Bu dönem aşağı yukarı hicrî I. asrın son çeyreğine kadar sürmüştür.¹⁰ Bu asırda, Resulullah’ın “ *Benden bir söz işitip, işittiği gibi onu başkalarına ulaştıran kimsenin, Allah yüzünü ak etsin! Zira kendisine hadîs ulaştırılan nice kimseler vardır ki işiten kimseden daha iyi muhafaza edebilir.*”¹¹ şeklindeki nebevî teşviki hem sahâbeyi hem de tâbiîni güçleri yettiği ölçüde hadîsleri öğrenmek ve yaymak için yoğun çaba sarf etmeye sevk etmiş; ancak yine de onların yoğun çabasına rağmen hicrî I. asırda hadîsler Cami, Musannef, Mu’cem, Müsned vb. gibi adlandırılan kitaplar içinde tedvîn edilememiştir. Bunun ise başlıca iki sebebi vardır:

Birinci sebep; Ebû Sa’îd el-Hudrî tarafından rivâyet edilmiş olan “*Benden, Kur’an’dan başka bir şey yazmayınız. Kim Kur’an dışında bir şey yazmışsa onu yok etsin.*”¹² hadîs-i şerifi, ikinci sebep; râvilerin hafızalarına güvenlerinin tam olması ve yazının Müslümanlar arasında yeterince yaygın olmamasıdır. Bu sebepler sahâbeyi ilk iş olarak Kur’an’ın cem’ine yöneltmiş ve sünnetin o asırda bir yerde cem’ edilmemesi sonucunu doğurmuştur.¹³

Ebû Sa’îd el- Hudrî’den gelen rivâyet sebebiyle hadîs yazmanın yasak olduğu görüşünün yaygın olmasına rağmen, eldeki rivâyetlerin günden güne artması hadîslerin yazılıp yazılmaması hususunda tartışmaların çıkmasına neden olmuştur. Tartışmalar sonucunda ise; hadîs yazma yasağının geçici olduğu, bu yasağın yürürlükten kaldırılıp hadîsleri yazmaya izni verildiği fikri bir kısım sahabî ve tâbiîn arasında yayılmıştır. Zira hadîs yazmayı yasaklayan rivâyete rağmen hem Allah’ın Elçisi döneminde hem de sahâbe döneminde yazılan ve günümüze kadar ulaşan birçok belge vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

⁸ Resûlullah’ın (sas) her türlü sözü, işi, onayı, tavrı. (Hadisçiler bu manaya kullanırlar.)

⁹ Resûlullah’a (sas) aid olduğu söylenen her türlü söz, iş, onaylama ve durum ile ilgili haber.

¹⁰ Abdullah Aydın, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, Hadisevi Yayıncılık, İstanbul 2006, 321.

¹¹ Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *Sünen*, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Mekebetü’l-Asriyye, Sayda-Beyrut İlm, 10 (III, 322). (tsz.)

¹² Müslim, Ebû’l Hasan el-Kuşeyrî en-Nisâbü’rî, *Sahîh-i Müslim*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Dâru İhyâi’t Tûrâsî’l-Arabî, Beyrut tsz., Zühed, 72 (IV, 2298).

¹³ Ahmed Naim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Tecrid-i Sarih Tercemesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984, I, 39–40.

1. Medîne Vesîkası: Müslümanlar Medîne'ye hicret ettikten sonra orada bir şehir devletinin temelini attılar. Hz. Peygamber Medîne'de yaşayan bütün insanları; Yahûdiler, Muhacirler, Ensâr ve henüz İslâm'a girmemiş Arapları toplayıp bir anayasa hazırladı. Bu anayasa şu cümlelerle başlıyordu:

*“Bu kitap (yazı, Resulullah (sas) Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli müminler ve Müslümanlar ve bunlara tabi olanlar ve onlarla birlikte cihat edenler için olmak üzere düzenlenmiştir.”*¹⁴

2. Nüfus Sayımı: Hz. Peygamber hicret ettikten sonra Müslümanların nüfus sayımını yaptırmıştır.¹⁵

“Huzeýfe'nin bildirdiğine göre, Resulullah şöyle buyurdu: ‘ Müslüman olduğunu söyleyenlerin isimlerini bana yazın.’ Bu emre uyarak biz de beş yüz kişinin isimlerini yazdık.”¹⁶

3. Diplomatik Mektuplar: Hz. Peygamber, Bizans İmparatoru'na, İran Kisra'sına, Mısır Mukavkıs'ına, Habeşistan Necâşî'sine İslâm'a girmeleri için mektuplar göndermiştir.¹⁷

4. Yahûdilerle Haberleşme: Buhârî'de geçen bir rivâyete göre Zeyd b. Sâbit, Yahûdi yazısını öğrenmiş, sonra da Hz. Peygamber'in Yahûdilere gönderdiği mektuplara aldığı cevapları kendisine okumuştur.¹⁸

5. Zekât Memurlarına Gönderilen Mektuplar: Resulullah Arabistan yarımadasına dağılmış zekât memurlarına zaman zaman mektuplar göndermiştir.¹⁹

6. Abdullah b. Amr'ın Rivâyeti: “ Resulullah'tan duyduğum her şeyi ezberlemek maksadıyla yazıyordum. Kureyş beni bundan nehyetti ve ‘ Resulullah (s.a.s.) kızgınlık ve sükûnet hallerinde konuşan bir insan iken sen ondan duyduğun her şeyi nasıl yazarsın?’ dediler. Bunun üzerine ben yazmaktan vazgeçtim. Sonra durumu Resulullah'a arz ettim.

¹⁴ Bkz. Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Çev. Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul 2004, 177.

¹⁵ Bkz. M. Tayyib, Okiç, “İslâmiyette İlk Nüfus Sayımı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1958), VII, 11–20.

¹⁶ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Cûfî, *el-Câmiu's Sahîh*, I-IX, nşr. Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır, Dâru Tavki'n Necât, 1422, Cihad, 181 (IV, 72).

¹⁷ Bkz. Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, s. 260–325.

¹⁸ Buhârî, Ahkâm, 40, (IX, 76).

¹⁹ Ebû Dâvûd, Zekât, 13, (II, 110).

Eliyle ağzına işaret ederek; “- Yaz, canım kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki buradan haktan başka bir şey çıkmaz.” buyurdu.”²⁰

7. Ebû Şâh Hadîsi: Hz. Peygamber’in Mekke’nin Fethi gününde dinlediği bir hutbesinin kendisine yazılmasını isteyen Ebû Şâh adlı sahâbî için Resulullah; *“Bunu Ebû Şah’a yazın”* ²¹ buyurmuştur.

8. Hz. Peygamber’in hastalığı esnasında yazı malzemesi istemesi: İbn Abbas şöyle demiştir: *“Hz. Peygamber’in hastalığı ağırlaşınca buyurdu ki; bana yazı yazacak şey getirin, size bir kitap yazdırayım ki ondan sonra hiç dalâlette kalmayasınız.”*²²

Yukarıdaki rivâyetler Hz. Peygamber’in “yazma” eylemine karşı olmadığını gösterir nitelikte rivâyetlerdir. Eğer Hz. Peygamber yazı yazmaya karşı olsaydı, bizzat kendisi yazıyı bir vasıta olarak kullanmazdı. Dolayısıyla bu gün elimizde mevcut olan belgeler de olamazdı. Hz. Peygamber’in yazmaya karşı olmadığı anlaşıldığına göre hadîs kitabedinin yasak olması hakkında Ebû Sa’îd’den gelen rivâyet hakkında, Muhammed Hamidullah’ın şu tespitleri isâbetli olacaktır:

“Bilindiği gibi, Ebû Sa’îd eI-Hudrî ile Zeyd b. Sâbit, Hicretin beşinci yılına rastlayan Hendek gazvesinde, henüz on beş yaşına basmamış çocuklardı. İbn Abbâs onlardan da küçüktü. Yaşlarının küçüklüğü dolayısıyla Peygamber, onları büyük kimseler gibi, hadîs yazmaktan menetmiş olabilir; fakat aynı kimseler, erkek sayılacak çağa girince, böyle bir mümanaata hacet kalmadığı için, onların da hadîs tedvînine başladıklarını görüyoruz. Hele bunlardan İbn Abbas ziyadesiyle hadîs yazmıştı. Bu memnu’iyeti bize rivâyet edenlerden birisi olan Ebû Hureyre dahi çok hadîs yazmıştı. Hatıra şöyle bir ihtimal daha gelebilir: Müslümanlar, kâğıt kıtlığı dolayısıyla bazı anlarda Peygamberden duydukları hadîsleri Kur’an yapraklarının haşiyelerine yazmış olabilirler. Bunu gören Peygamber Aleyhisselam, bu hâlin ilerde hadîs ile Kur’an’ın birbirleriyle karıştırılmalarını ve hadîsi yazanlar için veya çocukları için, iltibası mucip olacağını düşünmüş bulunduğu, mushafın kenarlarına hadîsin yazılmasını

²⁰ Ebû Dâvûd, İlm, 3, (III, 318)

²¹ Buhârî, İlm, 39, (I, 33)

²² Buhârî, İlm, 39, (I,34)

menetmiş olabilir. Bu ihtimali destekliyen olaylardan biri de şudur: Hazreti Ömer, Kur'an'ın yaprakları üzerine Kur'an'dan başka bir şey yazılmamasını emrederdi.”²³

Sonuç olarak; incelenen bu rivâyetler Hz. Peygamber zamanında hadîslerin -en azından- bir kısmının yazıya geçirildiğinin göstergesidir. Ayrıca yazıya geçirilen hadîs müktesebatı bu belgelerle de sınırlı değildir. Bazı sahabilerin kendileri için özel olarak yazdıkları sahifeleri ve kitapçıkları olduğuna dair rivâyetler mevcuttur. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Abdullah b. Amr'ın Sahifesi: Sahâbe arasında hadîs sahifesi ile şöhret kazananlardan birisi Abdullah b. Amr b. el-Âs'tır. Mücahid'den gelen şu rivâyet onun bir sahifeye sahip olduğunu gösterir niteliktedir:

Abdullah b. Amr'ın yanında bir sahife gördüm ve o sahifede ne olduğunu sordum. O da şöyle dedi: *“Bu es-Sâdika”dır. İçerisinde Hz. Peygamber'den işittiğim sözler vardır ki, ben onları doğrudan Hz. Peygamber'den işitmişimdir. Aramızda hiçbir aracı yoktur.*”²⁴

2. Ali b. Ebî Tâlib'in Sahifesi: Hz. Peygamber'in amcasının oğlu olan Ali b. Ebî Talib'in elinde zekât ve feraiz hükümlerini ihtiva eden bir hadîs sahifesi olduğunu Buhârî'den gelen şu rivâyetten anlamaktayız:

“Ebû Cuheyfe şöyle demiştir: ‘Ali b. Ebî Talib’e şöyle sordum:

—Senin yanında yazılı bir kitap var mı?

—Hayır, Allah'ın Kitabı'ndan, bazı ayetlerin tefsirinden ve şu sahifedekilerden başka bir kitap yoktur.

—Bu sahifede neler var?

—Fidye hakkındaki hükümler, savaş esirlerinin serbest bırakılmasına dair meseleler, bir de hiçbir Müslüman'ın bir kâfir uğruna idam edilemeyeceği hükmü bulunmaktadır.”²⁵

3. Semüre b. Cündeb'in Sahifesi: İbn Sirin'in şu rivâyetinden Semüre b. Cündeb'in sahifesi olduğunu anlamaktayız:

²³ Muhammed Hamidullah, “Hz. Peygamber Zamanında Hadîsin Tedvîni”, çev. Nafiz Danışman, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. IV, sy. III – IV (1955), 4.

²⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I- VIII, nşr. İhsan Abbas, Dâru Sâdır (1. Baskı) Beyrut 1968, IV, 262.

²⁵ Buhârî, İlm, 39, (I, 33).

“*Semüre’nin, oğulları için yazdığı risalede çok ilim vardı.*”²⁶

4. Abdullah b. Abbâs’ın Sahifesi: Abdullah b. Abbâs’ın Hz. Peygamber’in hadîslerini levhalara yazdığına dair haberler vardır. Nitekim Hz. Peygamber’in hizmetçisi Selma şöyle demiştir:

“*Abdullah b. Abbâs’ı elinde tahta levhalarla Ebû Rafî’e gelip ondan Hz. Peygamber’in hadîslerinden bazılarını yazarken gördüm.*”²⁷

5. Abdullah b. Ömer’in Sahifesi: Buhârî’nin Nafî aracılığıyla aktardığı “*Abdullah b. Ömer sokağa çıkmadan önce kitaplarına bakardı.*”²⁸ haberi İbn Ömer’in elinde notları olduğunu ve kendisinden hadîs dinlemek isteyenlerin karşısına çıkmadan önce bu notlara baktığını göstermektedir.

6. Ebû Hureyre’nin Sahifesi: Ebû Hureyre Hz. Peygamber’in vefatından sonra hadîs yazmıştır. Onun sahifesi talebesi Hemmâm b. Münebbih aracılığıyla günümüze kadar gelmiştir. Bu eser Muhammed Hamidullah²⁹ tarafından bulunmuştur. “*es-Sahîfetü’s-Sahîha*” adı ile bilinen bu eser, öncelikle M. Râgıp İmamoğlu³⁰, daha sonra Prof. Dr. Talât Koçyiğit³¹ ve aynı tarihte Kemal Kuşçu³² tarafından dilimize çevrilmiştir. Yakın tarihte ise Bünyamin Erul tarafından tekrar ele alınmış ve yorumlanmıştır.³³

Hz. Peygamber için canını vermekten dahi kaçınmayan sahâbenin yazma yasağını bile bile defterler oluşturmaları, yani bir nevi Hz. Peygamber’e itaatsizliği pek mümkün gözükmemektedir. Ayrıca söz konusu sahabiler Hz. Peygamber’e çok yakın olan sahabilerdir ve Hz. Peygamber’in yasağı varsa bu yasaktan haberlerinin olmaması

²⁶ İbn Hacer, el-Askalânî, *Tehzîbü’t Tehzîb*, I-XII, (1. Baskı), Matbaatü Dâireti’l Maârifî’n-Nizâmiyye, Haydarâbâd, 1326, IV, 236.

²⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, II, 371.

²⁸ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Cüfî, *et-Târihu’l- Kebîr*, I-VIII, Dâiretü’l Maârifî’l Osmaniyye, Haydarâbâd, I, 325.

²⁹ Bkz. Sâlih Tuğ-M. Kâmil Yaşaroğlu, “Muhammed Hamîdullah”, *DİA*, XXX, 537.

³⁰ Bkz. Ragıp İmamoğlu, *İlk Hadîs Mecmualarından Hemmâm b. Münebbih’in Hadîs Mecmuası*, Ankara 1966–1967.

³¹ Bkz. Talât Koçyiğit, *Hemmâm b. Münebbih’in Sahifesi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1967.

³² Bkz. Kemal Kuşçu, *Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahife-i Hiramâm b. Münebbih*, (1967), sadeleştiren: Mesut Karaşahan, Beyan Yayınları, İstanbul 2007.

³³ Bkz. Bünyamin Erul, *Hadîslerin Dili İlk Hadîs Belgesi Hemmâm’ın Sahîfesi –Tertip, Terceme, Yorum-*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Ankara 2008.

düşünülemez. Dolayısıyla bu defterler, Hz. Peygamber'in yasağının bazı kişilere ya da Kur'an sayfasına hadîs yazılması konusuna ait olduğunun göstergesidir.

III. TEDVİNİN SEBEPLERİ

“İslâm ülkesinin genişlemesi, şehir sayısının artması, sahâbenin farklı yerlere dağılmış olması ve çeşitli sebeplerle sayılarının günden güne azalması onların ezberlemiş olduğu hadîsleri, zayi olmaktan kurtarma arzusunu kuvvetlendirmiştir. Bununla birlikte tâbiîn, sahâbenin her birinde olan hadîsleri ayrı ayrı ezberlemek, hatta mümkün olursa sünnetin tamamını cem' etmek için diyar diyar gezmeyi ve malum olan sünneti toplamayı dini bir vazife bilmiştir. Bu arada Şia, Nevâsıb, Havâric, Revâfiz ve Kaderiyye gibi fırkaların ortaya çıkması, kendi siyaset ve akidelerini destekler mahiyette rivâyetler uydurmaları, Sünnet-i Nebevîyyeyi uydurmalarından ve unutulmaktan kurtarma ihtiyacını doğurmuştur.

Bu asırda gerek sahâbe gerek tâbiîn gerek onlara tabi olan âlimler ve ümmetçe en büyük şeref ve meziyet – Kur'an-ı Kerim hıfzından sonra- Sünnet-i Seniyyenin hıfzı ve neşri sayılmıştır. Herkesin kıymeti ve insanların nazarındaki şanı, işitmiş ve ezberlemiş olduğu hadîslerin miktarı ile ölçülmüştür. Bundan dolayı sünneti korumaya itina ve rağbet o kadar çoğalmıştır ki bazen tek bir hadîsi sika olan bir zattan almak ya da malum olan bir hadîsi rivâyetin takviyesi olması düşüncesiyle diğer bir âlimin ağzından tekrar dinlemek için İslâm şehirlerinin doğusundan batısına kadar yolculuk külfetine katlanmak göze alınmıştır.”³⁴

Hadîşçiler bu faaliyetleri sürdürürken Ömer b. Abdülazîz de hadîslerin toplanması için idâresi altındaki bölgelere mektuplar göndermiştir. İnceleyeceğimiz rivâyette ismi geçen Medîne valisi Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm ve Basra valisi Adî b. Ertât, Ömer b. Abdülazîz'in isim tasrih ederek görevlendirdiği kişilerdendir.³⁵ Ayrıca İbn Şihâb ez- Zührî de Ömer b. Abdülazîz tarafından görevlendirilen diğer bir kişidir. Bunu Zührî'nin şu ifadelerinden anlıyoruz:

³⁴ Ahmed Naim, *age.*, s. 46- 47.

³⁵ el-İsbehânî, Ebû's- Şeyh, *et- Tabakâtü'l- Muhaddisîn bi- İsbehân*, I – IV (2. Baskı) nşr. Abdülğafûr Abdülhak Hüseyin el-Belveşi, Müessesetü'r Risâle, Beyrut 1412/1992, II, 189.

“Ömer b. Abdülazîz, bize sünenin yazılmasını emretti. Ona defter defter yazdık. O da idaresi altında bulunan her yere bu defterlerden birer nüsha gönderdi.”³⁶

Tedvîn sürecini önemli kılan husus, bu hareketin belirli kişilerle sınırlı kalmamış olmasıdır. Zira Ömer b. Abdülazîz’in, tedvîn emrini içeren yazıyı başka kişilere ve bütün İslâm beldelerine gönderdiğine dair rivâyetler mevcuttur. “Resulullah’ın hadislerini araştırıp toplayın ve muhafaza edin. Zira ben ilmin yok olup âlimlerin de tükenmesinden korkuyorum.” rivâyeti tüm İslâm beldelerine gönderilen mektup olarak kaynaklara geçmiştir.³⁷

Tedvîn faaliyeti İslâm ülkesinin hemen her köşesinde büyük ilgi görmüş, tedvîn edilerek yazılı metinler halinde resmen bir araya toplanma işi belli bir noktaya gelince de doğal olarak bu malzemedan yararlanabilmek için onları tasnife tutma ihtiyacı kendini hissettirmiştir. Sonuçta tedvîn ile beraber tasnif de bir ölçüde başlamıştır.³⁸

Hadîs metinlerinin tedvîni, hadîs ilimlerinin de gelişimini ve tedvînini geliştirip hızlandırmıştır. Zira hadîslerin tedvîn edilmesi neticesinde hadîs rivâyetiyle meşgul olanların sayısı artmıştır. Buna paralel olarak tenkîde uğrayanlar çoğalmış ve pek çok münekkît hadîsçi yetişmeye başlamıştır.³⁹

Ömer b. Abdülazîz’in tedvîn faaliyetini resmen başlatması, unutulmaya ve yok olmaya başlamış olan çok sayıda sünnet malzemesinin tespitini; dolayısıyla: İslâm Dininin ikinci temel kaynağının yok olmaktan kurtarılmasını sağlamıştır. Ayrıca hadîsleri tedvîn faaliyeti, hadîslerin yazılması konusundaki tereddütleri ortadan kaldırmış; hafıza, artık hadîs naklinin tek vasıtası olmaktan çıkmış, fonksiyonu geniş ölçüde yazıya intikal etmiştir.⁴⁰

³⁶ İbn Abdülber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah, *Câmiu Beyâni’l-İlm ve Fazlih*, I–II, (1. Baskı), nşr.

Ebü’l Eşbâl ez-Züheyri, Dâru İbni’l Cevzî, Suudi Arabistan, 1414/19 94, I, 331.

³⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tağlîku’t-Tağlîk*, I- V,(1. Baskı) nşr. Sa’îd Abdurrahman Musa el-Kazekî, el-Mektebü’l İslâmî, Dâru İmar, Beyrut-Amman, 1405, II, 89.

³⁸ Macit, Yunus, *Ömer b. Abdülazîz’in Hadîs Kültüründeki Yeri*, Ceylan Ofset, Din ve Bilim Kitapları, Samsun, 2006, 211, 212.

³⁹ Macit, *age*, 213.

⁴⁰ Macit, *age*, 228.

IV. HADİSLERİN TEDVİNİ

Günlük yaşamda bir şeyler yazıldıktan sonra tekrar gözden geçirildiğinde hataların göze çarpması, bazı kelimelerin eksik bazılarının fazla yazılmış olması; ya da farklı imlâ hataları yapılmış olması muhtemeldir. Bir darb-ı mesel olarak söylenegelen “hafıza-i beşer nisyân ile malûldür” sözü ise insanın unutkanlık yönüne vurgu yapmaktadır. Ezber işlerinde de durum aynıdır. Ezberlenen bir şey hafızadan okunurken, onu kısmen ya da tamamen unutmak veya ezberlenen metnin kelimelerinin yerlerini değiştirmek tabidir. Bu sebeple sadece yazıya veya ezbere güvenen bir kimsenin bilgisi unutkanlıktan ve hatadan sâlim olamaz. Hatayı en aza indirebilmek için ise bilgiyi sağlama almak gerekir. Hem yazı hem de ezber vasıtalarından birlikte yararlanmak bilgiyi sağlama almanın en isabetli yoludur. Birinde hata yapılırsa diğeri onun yanlışını düzeltir.

Müslümanlar da tarihî süreçte aynı şeyi yapmıştır. İlim yapmak istedikçe hataya düşmemek için iki vasıttadan da faydalanmıştır. Hadîsler Hz. Peygamber döneminden itibaren sahâbe tarafından bir yandan ezberlenirken bir yandan da kâğıt, kemik, deri ve kumaş parçaları üzerine yazılarak muhafaza altına alınmıştır. Hz. Peygamber’in vefatından sonra da kaydetme faaliyeti hem ezber hem yazı yolu ile devam etmiştir. Hadîslerin bu şekilde koruma altına alınmaya çalışılması bireysel çabalar olarak sürmüştür. Bu bireysel çabaları yeterli görmeyen Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz emri altındaki kişilere ve bölgelere mektuplar göndererek hadîslerin devlet eliyle koruma altına alınmasını sağlamıştır.

Ömer b. Abdülazîz’in bu amaçla birçok mektup gönderdiği bilgisine ulaşılmıştır. Bu çalışmada Ömer b. Abdülazîz’in gönderdiği mektuplardan en yaygın olarak bilineni, Medîne’de âmili (valisi) olan Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm’e gönderdiği mektup araştırma konusu olarak belirlenmiştir. İncelemeye tâbi tutulacak olan mektubun metni şöyledir:

“... Resulullah’ın hadîslerini, geçmiş sünnetleri, Amra bint Abdirrahman’ın hadîslerini araştır ve bana yaz; çünkü ben ilmin yok olup ilim ehlinin de tükenmesinden korktum.”⁴¹

⁴¹ İbn Sa’d, Ebû Abdullah, Muhammed b. Sa’d b. Menî’, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ* I-VIII (1. Baskı), nşr. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Dâru’l Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1410/1990, II, 295.

Bir dönemi başlattığı kabul edilen ve “tedvîn rivâyeti” denilerek incelenecek olan bu rivâyet hadîs tarihinin köşe taşlarındandır. Tez çalışması yapılırken söz konusu rivâyetin sened ve metin yönünden değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Yapılan değerlendirmede Tedvîn Dönemini başlattığı kabul edilen bu rivâyetin sıhhat durumu araştırılmış ve gerçek değeri ortaya konulmuş olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEDVİN RİVÂYETLERİNİN KAYNAKLARI, ÖMER B. ABDÜLAZİZ VE TEDVİNE KATKIDA BULUNANLAR

1.1.TEDVİN RİVÂYETLERİNİN KAYNAKLARI

Bu bölümde Ömer b. Abdülazîz'in hadîslerin tedvîn edilmesini sağlamak amacıyla göndermiş olduğu mektupların yer aldığı kaynaklar tesbit edilecek ayrıca bu rivâyetlerin senedlerine ve metinlerine yer verilecektir. Kaynağı ve sened şeması gösterilecek olan 7 farklı rivâyet bulunmaktadır.

Bir sonraki bölümde sened ve metin tenkidine tabi tutulacak rivâyet, birinci rivâyet olarak verilmiştir. Diğer altı rivâyet birinci rivâyet ile benzerlik göstermeleri sebebiyle sıhhat değerlendirmesine tabi tutulmayacaktır.

1.1.1. Birinci Rivâyet

İncelenen rivâyetin dört tarîki vardır. Bu rivâyetlerin yer aldığı kaynaklar şunlardır:

1. Mâlik b. Enes Tarîkiyle Gelen Rivâyet:

1.İbn Ebî Hâtim (v. 327/939), *el-Cerh ve't Ta'dîl*.

2. Yahyâ b. Sa'îd Tarîkiyle Gelen Rivâyet:

1.Mâlik b. Enes (v. 179/795), *Muvatta*.

2.Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), *el- İlel ve Ma'rifeti'r Ricâl*.

3. Abdullah b. Dînâr Tarîkiyle Gelen Rivâyet:

1.İbn Sa'd (v. 230/844), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*.

2. Dârimî (v. 255/868), *Sünen*.

3. Buhârî (v.256/870), *Sahîh*.

4. Beyhakî (v. 458/1066), *el-Medhâl*.

5.el-Hatîb el- Bağdâdî (v. 463/1071), *Takyîdü'l-İlm*.

4. Abdullah b. Deyz Tarikiyle Gelen Rivâyet

1. İbn Abdülber (v. 463/1071), *et-Temhîd*.

Mâlik b. Enes'ten Gelen Rivâyet

İncelenen rivâyetin geçtiği kaynaklar şunlardır:

1. İbn Ebû Hâtim (v. 327/939), *el-Cerh ve't Ta'dîl*

1. İbn Ebû Hâtim (Abdurrahman) → Ali b. Hüseyin b. Cüneyd → Yahyâ b.

Ömer (İbn Cüreyc er- Râzî) → Ebû Sâbit (Muhammed b. Ubeydullah el- Medînî) →

İbn Vehb → Mâlik → **Ömer b. Abdülazîz**

نا عبد الرحمن نا علي بن الحسين [بن الجنيد] نا يحيى بن عمر - يعني ابن جريج الرازي - قال

حدثني أبو ثابت - يعني محمد بن عبيد المديني حدثني ابن وهب عن مالك قال: لم يكن عندنا

بالمدينة احد عنده من علم القضاء ما كان عند أبي بكر بن محمد بن عمرو ابن حزم وكان ولاه عمر

بن عبد العزيز وكتب إليه أن يكتب له العلم من عند عمرة بنت عبد الرحمن والقاسم بن محمد فكتبه

له، ولم يكن على المدينة أنصاري أميرا غير أبي بكر بن حزم، وكان قاضيا.⁴²

“..... Kazaî meselelerle ilgili hükümleri Medîne'de Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm'dan daha iyi bilen kimse yoktu. Ömer b. Abdülazîz O'nu vali tayin etmişti. Ömer b. Abdülazîz O'na Amra bint Abdirrahman ve Kâsım b. Muhammed'in ilmini yazmasını emretti. O da yazdı. Ebû Bekr b. Hazm'dan başka Ensar soyundan gelen hiç kimse Medîne'ye vali olmamıştı. O aynı zamanda kadı idi.”

Yahyâ b. Sa'îd'den Gelen Rivâyetler

İncelenen rivâyetin geçtiği kaynaklar şunlardır:

1.Mâlik b. Enes (v. 179/795), *Muvatta*.

2.Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), *el- İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl*.

1. Mâlik b. Enes → Yahyâ b. Sa'îd → Ömer b. Abdülazîz

⁴² İbn Ebî Hâtim, Abdurrahman er-Râzî et- Temîmî, *el-Cerh ve't Ta'dîl* I-IX.,(1. Baskı), Dâiretû'l Meârifî'l Osmaniyye, Haydarâbâd, h.1271- m.1952, IX, 337.

(أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ، كَتَبَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ،
اَنْظُرْ مَا كَانَ مِنْ حَدِيثِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَوْ سُنَّتِهِ، أَوْ حَدِيثِ عُمَرَ، أَوْ نَحْوِ هَذَا
فَاكْتُبْهُ لِي، فَإِنِّي قَدْ خِفْتُ ذُرُوسَ الْعِلْمِ، وَذَهَابَ الْعُلَمَاءُ.⁴³

“... Ömer b. Abdülazîz Ebî Bekr b. Amr b. Hazm’a şöyle yazmıştır: Resulullah’ın
hadîslerini, sünnetlerini, Ömer’in hadîslerini ya da onun gibileri araştır ve bana yaz;
çünkü ben ilmin yok olup âlimlerin de tükenmesinden korktum.”

2. Ahmed b. Hanbel → İbn Uyeyne → Yahyâ → Ömer b. Abdülazîz

حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ حَدَّثَنَا بِنُ عِيْنَةَ عَنْ يَحْيَى قَالَ كَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ وَهُوَ وَالِ إِلَى أَبِي بَكْرٍ بْنِ مُحَمَّدٍ
أَنْ أَكْتُبَ إِلَيَّ مِنَ الْحَدِيثِ مَا ثَبَتَ عِنْدَكَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَحَدِيثِ عُمَرَ⁴⁴

“...Ömer b. Abdülazîz, valisi Ebî Bekr b. Muhammed’e şöyle yazmıştır: Resulullah’tan
rivâyet edilen hadîslerden senin yanında sabit olanları ve Amra’nın hadîslerini bana
yaz!”

Abdullah b. Dînâr’dan Gelen Rivâyetler

İncelenen rivâyetin geçtiği kaynaklar şunlardır:

1. İbn Sa’d (v. 230/844), *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*.
2. Dârimî (v. 255/868), *Sünen*.
3. Buhârî (v.256/870), *Sahîh*.
4. Beyhakî (v. 458/1066), *el-Medhâl*.
5. el-Hatîb el- Bağdâdî (v. 463/1071), *Takyîdü’l İlmi*.

1. İbn Sa’d → Yezîd b. Hârun → Yahyâ b. Sa’îd → Abdullah b. Dînâr →

⁴³ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta I, (Şeybânî Rivâyeti)* (2. Baskı), nşr. Abdülvehhab Abdüllatif, el-Mektebetü’l İlmiye, İktitâbî’l İlmi, h. nr:936 (I, 330)

⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve Ma’rifeti’r-Rical*, nşr. Vasillah b. Muhammed Abbas, Dâru’l Hani-Riyâd, 1422, I, 150.

Ömer b. Abdülazîz

أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ قَالَ: كَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ إِلَى أَبِي بَكْرٍ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ أَنْ انْظُرْ مَا كَانَ مِنْ حَدِيثِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَوْ سُنَّةٍ مَاضِيَةٍ أَوْ حَدِيثِ عَمْرَةَ بِنْتِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ فَأَكْتُبْهُ فَإِنِّي قَدْ خِفْتُ دُرُوسَ الْعِلْمِ وَذَهَابَ أَهْلُهُ.⁴⁵

“...Ömer b. Abdülazîz Ebî Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm’a şöyle yazmıştır: Resulullah’ın hadislerini, geçmiş sünnetleri, Amra bint Abdirrahman’ın hadislerini araştır ve bana yaz; çünkü ben ilmin yok olup ilim ehlinin de tükenmesinden korktum.”

2. Dârimî → İsmâil b. İbrâhim Ebû Ma’mur → Ebî Damra → Yahyâ b. Sa’îd → Abdullah b. Dînâr → **Ömer b. Abdülazîz**

أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَبُو مَعْمَرٍ، عَنْ أَبِي ضَمْرَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، قَالَ: «كَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ رَحِمَهُ اللَّهُ إِلَى أَبِي بَكْرٍ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ أَنْ أَكْتُبَ إِلَيَّ بِمَلَثَبَتِ عِنْدَكَ مِنَ الْحَدِيثِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَبِحَدِيثِ عَمْرَةَ، فَإِنِّي قَدْ خَشِيتُ دُرُوسَ الْعِلْمِ وَذَهَابَهُ».⁴⁶

“...Ömer b. Abdülazîz, Ebî Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm’a şöyle yazmıştır: “Resulullah’tan rivâyet edilen hadislerden senin yanında sabit olanları ve Ömer’in hadislerini bana yaz! Çünkü ben ilmin yok olup gitmesinden korktum.”

3. Buhârî → el- A’lâ b. Abdülcebbâr → Abdülazîz b. Müslim → Abdullah b. Dînâr → **Ömer b. Abdülazîz**

⁴⁵ İbn Sa’d, Ebû Abdullah, *et-Tabakatü’l Kübrâ*, nşr. Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru’l Kütübi’l İlmiyye, (I. Baskı), Beyrut 1410/1990, II, 295.

⁴⁶ Dârimî, Abdullah b. Abdirrahman, *Sünenü-d Dârimî*, nşr. Hüseyin Süleym Esved ed-Darani, Dâru’l Meğani li’n Neşr ve’t Tevzi’, Suudi Arabistan, 1412/2000, İlm, (I., 430.) h. nr: 504.

وَكَتَبَ **عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ** إِلَى أَبِي بَكْرٍ بْنِ حَزْمٍ: انْظُرْ مَا كَانَ مِنْ حَدِيثِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاكْتُبْهُ، فَإِنِّي خِفْتُ دُرُوسَ الْعِلْمِ وَذَهَابَ الْعُلَمَاءِ، وَلَا تَقْبَلْ إِلَّا حَدِيثَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَلْتَفُشُوا الْعِلْمَ، وَلْتَجْلِسُوا حَتَّى يُعْلَمَ مَنْ لَا يَعْلَمُ، فَإِنَّ الْعِلْمَ لَا يَهْلِكُ حَتَّى يَكُونَ سِرًّا»⁴⁷

“Ömer b. Abdülazîz Ebû Bekr b. Hazm’a şöyle yazmıştır: Hz. Peygamber’in hadîslerini araştır ve yaz; çünkü ben ilmin ve âlimlerin yok olup gitmesinden korkuyorum. Hz. Peygamber’in hadîslerinden başkasını da kabul etme! İlmi yayınız ve ilim toplantıları düzenleyiniz ki bilmeyenler de öğrensinsin. Çünkü ilim ancak gizli kalırsa yok olur.”

4.Beyhakî → Ebû Sa’îd b. Ebî Amr → Ebû Abdillâh Muammer b. Ya’kub → İbrâhim b. Abdillâh → Yezîd b. Hârûn → Yahyâ b. Sa’îd → Abdullâh b. Dînâr → **Ömer b. Abdülazîz**

أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدٍ بْنُ أَبِي عَمْرٍو، ثنا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ يُعْقُوبَ ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، ثنا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَتَبَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ حَزْمٍ يَأْمُرُهُ: «انْظُرْ مَا كَانَ مِنْ حَدِيثِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْ سَنَةِ مَا ضِيَّةٍ أَوْ حَدِيثِ عُمَرَ فَاكْتُبْهُ فَإِنِّي قَدْ خِفْتُ دُرُوسَ الْعِلْمِ وَذَهَابَ أَهْلُهُ»⁴⁸

“...Ömer b. Abdülazîz Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm’a şöyle emretmiştir: Resulullah’ın hadîslerini, geçmiş sünnetleri, Ömer’in hadîslerini araştır ve yaz; çünkü ben ilmin yok olup ehlinin de tükenmesinden korktum.”

5. el-Hatîb el Bağdâdî → Ebû Sa’îd Muhammed b. Musa es-Sayrafi → Ebû Abdillâh Muhammed b. Ya’kub eş-Şeybânî el- Hâfız → İbrâhim b. Abdillâh es-Sa’dî → Yezîd b. Hârûn → Yahyâ b. Said → Abdillâh b. Dînâr → **Ömer b. Abdülazîz**

⁴⁷ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Cûfî, *Camîu’s Sahîh*, (1. Baskı), nşr. Muhammed Zühreir b. en-Nâsir, Dâru Tavkî’n Necat, 1422, I, 31.

⁴⁸ Beyhakî, Ebû Bekr, *el-Medhal İla’s Süneni’l Kübrâ* I, nşr. Muhammed Ziya er-Rahman el-A’zamî, Dâru’l Hulefa-i lil Kitabi’l İslami, Kuveyt, 423.

أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى الصَّيْرَفِيُّ ، حَلَّثَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الشَّيْبَانِيُّ الْحَافِظُ ،
 حَلَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ السَّعْدِيُّ، حَلَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ
 دِينَارٍ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ، كَتَبَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ يَأْمُرُهُ: «انْظُرْ مَا كَانَ مِنْ
 حَدِيثِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، أَوْ سُنَّةِ مَاضِيَةٍ أَوْ حَدِيثِ عُمَرَ فَأَكْتُبْهُ فَإِنِّي قَدْ خِفْتُ دُرُوسَ
 الْعِلْمِ وَذَهَابَ أَهْلُهُ»⁴⁹

“...Ömer b. Abdülazîz Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm’a şöyle emretmiştir: Resulullah’ın hadîslerini, geçmiş sünnetleri, Amra’nın hadîslerini araştır ve yaz; çünkü ben ilmin yok olup ehlinin de tükenmesinden korktum.”

Abdullah b. Deyz Tarîkiyle Gelen Rivâyet:

İncelenen rivâyetin geçtiği kaynak şudur:

İbn Abdülber (v. 463/1071), *et-Temhîd*

İbn Abdülber —→ Abdurrahman b. Zekeriyyâ —→ Ahmed b. Sa’îd —→

Abdûlmelik b. Bahr —→ Muhammed b. İsmâîl es- Sâni’ —→ Hasan b. Ali el

Hulvânî —→ Yezîd b. Hârun —→ Yahyâ b. Sa’îd —→ Abdullah b. Deyz —→

Ömer b. Abdülazîz

(أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ زَكَرِيَاءَ حَلَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ حَلَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ بَكْرِ حَلَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ
 إِسْمَاعِيلَ الصَّائِغُ حَلَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْحُلَوَائِيُّ حَلَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ حَلَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ عَبْدِ
 اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ قَالَ كَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ إِلَى أَبِي بَكْرٍ بْنِ مُحَمَّدٍ انْظُرْ مَا كَانَ مِنْ حَدِيثِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْ سُنَّةِ مَاضِيَةٍ أَوْ حَدِيثِ عُمَرَ فَأَكْتُبْهُ فَإِنِّي قَدْ خِفْتُ دُرُوسَ الْعِلْمِ وَذَهَابَ
 أَهْلُهُ)⁵⁰

⁴⁹ el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr, *Takyidu’l İlmi* I, İhyau’s Sünneti’n Nebeviyye, Beyrut tsz., 105.

⁵⁰ İbn Abdülber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh, *et-Temhîd* I-XXIV, nşr. Mustafa b. Ahmed ve Muhammed Abdulkebir, Vezâretü Umumi’l Evkâf ve Şuûni’l İslâmiyye, Mağrib, 1387, XVII, 251.

“...Ömer b. Abdülazîz Ebû Bekr b. Muhammed’e şöyle yazmıştır: Resulullah’ın hadîslerini, geçmiş sünnetleri, Ömer’in hadîslerini araştır ve yaz; çünkü ben ilmin yok olup ehlinin de tükenmesinden korktum.”

1.1.2. İkinci Rivâyet

İncelenen rivâyetin geçtiği kaynak şudur:

Ebü’ş Şeyh el-İsbehânî (v.369/979), *et-Tabâkatu’l Muhaddisîn bi-İsbehân*

حَلَّتْنَا أَبُو عَلِيٍّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ , قَالَ: ثنا يَحْيَى بْنُ مُطَرِّفٍ , قَالَ: ثنا دِرْهَمُ بْنُ مُطَاهِرٍ , قَالَ: ثنا عَبْدُ
الْعَزِيزِ بْنُ مُسْلِمٍ , قَالَ: ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ , قَالَ: كَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ , إِلَى عَدِيِّ بْنِ أَرْطَاةَ:
انْظُرْ مَا كَانَ مِنْ حَدِيثِ عَمْرَةَ , عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ , فَأَكْتُبُهُ , فَإِنِّي أَخْشَى ذَهَابَ
الْغُلَمَاءِ , وَدُرُوسِ الْعِلْمِ⁵¹

Ebü’ş Şeyh el-İsbehânî → Ebû Ali b. İbrâhim → Yahyâ b. Mutarrif →
Dirhem b. Müzâhir → Abdülazîz b. Müslim → Abdullah b. Dînâr → Ömer
b. Abdülazîz

“...Ömer b. Abdülazîz Adî b. Ertât’a şöyle yazmıştır: Amra’nın Resulullah’tan rivâyet ettiği hadîslerini araştır ve yaz; zira ben ilmin yok olup âlimlerin de tükenmesinden korkuyorum.”

1.1.3. Üçüncü Rivâyet

İncelenen rivâyetin geçtiği kaynak şudur:

Fesevî (v. 277/890), *el-Ma’rife ve’t-târih*

⁵¹el-İsbehânî, Ebü’ş Şeyh, *et-Tabâkatü’l-Muhaddisîn bi-İsbehân*, I-IV, (2. Baskı), nşr. Abdülğafûr Abdülhak Hüseyin el-Belveşi, nşr. Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1412/1992, II, 190.

حَلَّثَنِي بُنْدَارٌ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ: قَالَ: لِي عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ:

اَكْتُبْ لِي حَدِيثَ عُمَرَةَ، وَكَانَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ يَسْأَلُهُ⁵²

Fesevî → Bündâr → Abdirrahman → Şu'be → Muhammed
Abdirrahman → Ömer b. Abdülazîz

“...Ömer b. Abdülazîz bana şöyle dedi: Amra'nın hadîslerini bana yaz. Ömer b. Abdülazîz O'na (Amra'ye) sorardı.”

1.1.4. Dördüncü Rivâyet

İncelenen rivâyetin geçtiği kaynak şudur:

İbn Abdülber (v. 463/1070), *Câmiu Beyâni 'l-İlm ve Fazlihi*

وَأَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، نَا قَاسِمٌ، نَا أَحْمَدُ بْنُ زُهَيْرٍ، نَالِيبُ الرَّاهِمِ بْنِ الْمُنْدَرِ الْحَرَامِيُّ، نَا مَعْنُ بْنُ عِيسَى، نَا

سَعِيدُ بْنُ زِيَادٍ مَوْلَى النَّبِيِّينَ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ شَهَابٍ يُحَدِّثُ سَعْدَ بْنَ لِبْرَاهِيمَ قَالَ: «أَمَرَنَا عُمَرُ بْنُ

عَبْدِ الْعَزِيزِ بِجَمْعِ السُّنَنِ فَكَتَبْنَاهَا دَفْتَرًا دَفْتَرًا فَبَعَثَ إِلَى كُلِّ أَرْضٍ لَهُ عَلَيْهَا سُلْطَانٌ دَفْتَرًا»⁵³

İbn Abdülber → Abdülvâris → Kâsım → Ahmed b. Züheyr → İbrâhim b.
el-Münzîr el-Hizâmî → Ma'n b. İsa → Saîd b. Ziyâd (Zübeyriyyîn'in kölesi) →
İbn Şihâb → Sa'd b. İbrahim → Ömer b. Abdülazîz

“...Ömer b. Abdülazîz bize sünenin yazılmasını emretti. Ona defter defter yazdık. O da idaresi altında bulunan her yere bu defterlerden birer nüsha gönderdi.”

1.1.5. Beşinci Rivâyet

İncelenen rivâyetin geçtiği kaynaklar şunlardır:

1. İbn Abdülhâkem (v. 214/829), *Sîretü Ömer b. Abdülâzîz*,
2. İbn Sa'd (v. 230/844), *et-Tabakâtü 'l-Kübrâ*,

⁵² Fesevî, Ya'kub b. Süfyân Ebû Yûsuf, *el-Ma'rîfe ve't Târih* I- III, nşr. Ekrem Ziya el-Ömerî, Müessesetü'r Risâlete, Beyrut II. Bsakı, 1981/1401., II, 108.

⁵³ İbn Abdülber, *Câmiu Beyâni 'l-İlm ve Fazlihi*, I, 331 n. 438

3. Ebû Nuaym (v. 430/1038), *Hilyetü'l-Evliya*

İbn Abdülhâkem'deki Rivâyet

وَذَكَرَ أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ كَتَبَ إِلَى سَالِمِ بْنِ عَبْدِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ مِنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ إِلَى سَالِمِ بْنِ عَبْدِ أَمَّا بَعْدُ فَقَدْ ابْتَلَيْتَ بِمَا ابْتَلَيْتَ بِهِ مِنْ أَمْرِ هَذِهِ الْأُمَّةِ مِنْ غَيْرِ مُشَاوَرَةٍ مِنِّي وَلَا إِرَادَةٍ يَعْلَمُ ذَلِكَ فَإِذَا أَتَاكَ كِتَابِي فَأَكْتُبْ إِلَيَّ بِسِيرَةِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فِي أَهْلِ الْقُبْلَةِ وَأَهْلِ الْعَهْدِ فَإِنِّي سَائِرُ بِسِيرَتِهِ إِنِّ أَعَانِي عَلَى ذَلِكَ وَالسَّلَامُ⁵⁴

“Ömer b. Abdülazîz, Sâlim b. Abdullah b. Ömer b. Hattâb’a şöyle bir mektup gönderdiğini anlattı: Ömer b. Abdülazîz’den Sâlim b. Abdullah’a! Sözüün özü, benimle istişâre edilmeksizin ve benim talebim olmadığı halde Allah (c.c) beni bu ümmetin sorumluluğu ile imtihan ediyor. Bunu Allah bilir. Mektubum sana ulaştığında Ömer b. Hattab’ın Kible Ehli ile ve Ehl-i Ahd (Müslümanlarla antlaşma yapmış gayri müslimler) ile ilgili hayatını bana yaz. Diğer hayatı konusunda Allah bana yardım etsin. Selam ile.”⁵⁵

İbn Sa’d’daki Rivâyet

أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ , عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ أَحَدِ بَنِي ضُبَارَى بْنِ عُبَيْدِ بْنِ ثَعْلَبَةَ بْنِ يَرْبُوعٍ وَالْمُثَنَّى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: كَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ إِلَى سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنْ يَكْتُبَ إِلَيْهِ بِسِيرَةِ عُمَرَ , فَكَتَبَ إِلَيْهِ سَالِمٌ: إِنَّ عُمَرَ كَانَ فِي غَيْرِ زَمَانِكَ , وَمَعَ غَيْرِ رَجَالِكَ , وَإِنَّكَ إِن عَمِلْتَ فِي زَمَانِكَ وَرَجَالِكَ بِمِثْلِ مَا عَمِلَ بِهِ عُمَرُ فِي زَمَانِهِ وَرَجَالِهِ كُنْتَ مِثْلَ عُمَرَ وَأَفْضَلَ⁵⁶

İbn Sa’d → Ali b. Muhammed → Abdillâh b. Ömer es-Sa’lebî Benî

Dubârâ’dan bir kimse ibn Ubeyd b. Sa’lebe b. Yerbû’ → el-Müsennâ b. Abdillâh →

Ömer b. Abdülazîz

“... Ömer b. Abdülazîz, Sâlim’e mektup yazdı ve Ömer’in sîretini kendisine yazmasını istedi. Bunun üzerine Sâlim ona şöyle cevap yazdı: ‘Muhakkak ki Ömer senin zamanında değildi ve senin birlikte yaşadığın insanlardan da değildi. Sen Ömer’in

⁵⁴ İbn Abdülhâkem, Ebû Muhammed el-Mısırî, *Sîretü Ömer b. Abdülazîz alâ mâ Ravâhu el-İmâm Mâlik b. Enes ve Eshâbuhu* I, nşr. Ahmed Ubeyd, Â’lemü’l-Kütüb, (7. Baskı), 1404/1984 Beyrût-Lübnân, 107.

⁵⁵ Bkz. Bu rivâyetin yer aldığı eserde, rivâyetlerden önce sened zikredilmemiştir; fakat Müellif kitabın 23. sayfasında “Senedü’l Müellif’i” başlığı altında eserini Mâlik b. Enes, Leys b. Sa’d, Süfyân b. Uyeyne, Abdullâh b. Lehîa’, Bekr b. Mudîr, Süleyman b. Yezîd el-Kâ’bî, Abdullâh b. Vehb, Abdurrahman b. Kâsım, Mûsâ b. Sâlih ve ilim ehlinde başka kişilerden aldığı rivâyetlerle oluşturduğunu ifade etmiştir.

⁵⁶ İbn Sa’d, Ebû Abdullâh, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, V, 396.

kendi zamanında, kendi insanlarına yaptığı gibi kendi zamanındaki insanlara yaparsan, Ömer gibi olursun ve en hayırlı olursun.”

Ebû Nuaym el-İsbehânî'deki Rivâyet

حَلَّلْنَا أَبُو حَامِدٍ بْنُ جَبَلَةَ مَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ مَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْأَزْدِيُّ، حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ - وَقَرَأْتُهُ عَلَيْهِ - مَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُجِيرٍ مَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ - بْنِ عُمَرَ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ كَتَبَ إِلَيْهِ: مِنْ عَبْدِ - عُمَرَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ إِلَى سَالِمِ بْنِ عَبْدِ - ، سَلَامٌ عَلَيْكَ، فَإِنِّي أَحْمَدُ إِلَيْكَ - الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ، أَمْلَبَعْدُ: «فَإِنَّ لِبَيْتَلَانِي بِمَالِ بَيْتَلَانِي بِهِ مِنْ أَمْرِ هَذِهِ الْأُمَّةِ عَنْ غَيْرِ مُشَاوَرَةٍ مِنِّي فِيهَا، وَلَا طَلِبَةٍ مِنِّي لَهَا، إِلَّا قَضَاءَ الرَّحْمَنِ وَقَدَرِهِ، فَأَسْأَلُ الَّذِي لِبَيْتَلَانِي مِنْ أَمْرِ هَذِهِ الْأُمَّةِ بِمَالِ بَيْتَلَانِي أَنْ يُعِينَنِي عَلَى مَا وَلَّانِي، وَأَنْسِيزُرْفَنِي مِنْهُمْ السَّمْعَ وَالطَّاعَةَ وَحُسْنَ مُوَارَرَةٍ، وَأَنْسِيرُفَهُمْ مِنِّي الرَّأْفَةَ وَالْمَعْدَلَةَ، فَإِذَا آتَاكَ كِتَابِي هَذَا فَلَبَعْثْ إِلَيَّ بِكُتُبِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ وَسِيرَتِهِ وَقَضَايَاهُ فِي أَهْلِ الْقِبْلَةِ وَأَهْلِ الْعَهْدِ، فَإِنِّي مُتَّبِعٌ لِعُمَرَ وَسِيرَتِهِ، إِنْ أَعَانَنِي عَلَى ذَلِكَ، وَالسَّلَامُ»⁵⁷

Ebû Nuaym el-İsbehânî → Ebû Hâmid b. Cebele → Muhammed b. İshâk → Muhammed b. Yahyâ el-Ezdî → Saîd b. Süleymân → Muhammed b. Abdirrahman b. Mücîr → Mûsa b. Ukbe → Sâlim b. Abdillâh b. Ömer → **Ömer b. Abdülazîz**

“ Ömer b. Abdülazîz ona şöyle yazdı: Allah'ın kulu, Mü'mînlerin Emîri Ömer'den Sâlim b. Abdullah'a: Sana selâm olsun. Ondan başka ilah olmayana senin adına hamd ediyorum. Sözün özü; benimle istişare edilmeksizin ve benim talebim olmadığı halde Allah (cc) beni bu ümmetin sorumluluğu ile imtihan ediyor. Bu Allah'ın hükmü ve takdîridir. Bu ümmetin sorumluluğunu üstlenmekle beni imtihân eden Allah'tan görevimde bana yardımcı olmasını, beni rızıklandırmasını; ümmetten benim sözümü tutmalarını ve bana itaat etmelerini, beni desteklemelerini diliyorum. Onlara da benden re'feti (merhameti) ve adaleti vermesini diliyorum. Bu mektubum sana geldiğinde bana Ömer b. Hattâb'ın mektuplarını, hayatını, Kible Ehli'ne ve Ehl-i Ahd'e verdiği hükümleri gönder. Allah bana yardımederse ben, onun izlerini ve yaşam tarzını tâkip edeceğim (Ona tabi olacağım). Selam ile.

⁵⁷ el-İsbehânî, Ebû Nuaym, *Hilyetü'l Evliyâ ve Tabakâtü'l- Asfiya* I- X, es- Saâde bi- Civârî Muhâfezâtı Mısır, 1974/1394, V, 284.

1.1.6. Altıncı Rivâyet

İncelenen rivâyetin geçtiği kaynaklar şunlardır:

1.Dârimî (v. 255/868), *Mukaddime*

2.Mervezî (v. 294/906), *es-Sünne*

3.Râmehurmuзі (v.360/970), *el-Muhaddissü 'l-Fâsıl*

1. Dârimî'deki Rivâyet

حَلَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانَ، حَلَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، قَالَ: «كَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، إِلَى أَهْلِ الْمَدِينَةِ أَنْ انْظُرُوا حَدِيثَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَانْكُتُبُوهُ فَإِنِّي قَدْ خِفْتُ دُرُوسَ الْعِلْمِ وَذَهَابَ أَهْلُهُ»⁵⁸

Dârimî → Yahyâ b. Hassan → Abdülzîz b. Müslim → Abdillâh b. Dînâr → Ömer b. Abdülazîz

“...Ömer b. Abdülazîz Medîne halkına şöyle yazdı: *Resulullah'ın hadîslerini araştırınız, yazınız; çünkü ben ilmin yok olup, Âlimlerin de tükenmesinden korktum.*”

2. Mervezî'deki Rivâyet

حَلَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاوِيَةَ بْنِ مُوسَى بْنِ أَبِي غَلِيطٍ بْنِ مَسْعُودٍ بْنِ أُمَيَّةَ بْنِ خَلْفِ الْجُمَحِيِّ، قَالَ: ثنا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُسْلِمٍ الْقَسْمَلِيُّ، ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ، قَالَ: كَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ إِلَى أَهْلِ الْمَدِينَةِ «أَنْ انْظُرُوا إِلَى مَا كَانَ مِنْ أَحَادِيثِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَانْكُتُبُوهُ؛ فَإِنِّي قَدْ خِفْتُ دُرُوسَ الْعِلْمِ وَذَهَابَ الْعُلَمَاءُ»⁵⁹

Mervezî → Abdillâh b. Muaviye b. Mûsa b. Ebî Ğalîz b. Mesûd b. Ümeyye b. Halef el-Cümeihî → Abdülazîz b. Müslim el-Kasmelî → Abdillâh b. Dînâr → Ömer b. Abdülazîz

⁵⁸ Dârimî, İlmi (I, 431), h. nr: 505

⁵⁹ Mervezî, Ebû Abdillâh, *es-Sünne I*, (1. Baskı), nşr. Sâlim Ahmed es-Selefi, Müesseseti'l Kütübî's Sekafiyye, Beyrut 1408, I, 31, n.96.

“...Ömer b. Abdülazîz Medîne halkına şöyle yazdı: Resulullah 'ın hadîslerini araştırınız, yazınız; çünkü ben ilmin yok olup âlimlerin de yok olmasından korktum.”

Râmehmürmüzî'deki Rivâyet

وَحَدَّثَنَا أَبُو خَلِيفَةَ مَثْنًا أَبُو عُمَرَ الضَّرِيرُ مَثْنًا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُسْلِمٍ الْقَسْمَلِيُّ ح، مَثْنًا الْحَضْرَمِيُّ مَثْنًا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاوِيَةَ مَثْنًا عَبْدُ الْعَزِيزِ الْقَسْمَلِيُّ مَثْنًا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ قَالَ: كَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ إِلَى أَهْلِ الْمَدِينَةِ: «انظُرُوا مَا كَانَ مِنْ حَدِيثِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَكْتُبُوهُ، فَإِنِّي خِفْتُ دُرُوسَ الْعِلْمِ، وَذَهَابَ الْعُلَمَاءِ»⁶⁰

Râmehmürmüzî'deki Rivâyetin Senedleri

Râmehmürmüzî'deki Rivâyetin 1. Senedi:

Râmehmürmüzî → Ebû Halîfe → Ebû Ömer ed-Darîr → Abdülazîz b.

Müslim el-Kasmelî → Ömer b. Abdülazîz

Râmehmürmüzî'deki Rivâyetin 2. Senedi:

Râmehmürmüzî → Hadramî → Abdullah b. Muaviye → Abdülazîz el-Kasmelî →

Abdullah b. Dînar → Ömer b. Abdülazîz

“...Ömer b. Abdülazîz Medîne halkına şöyle yazdı: Resulullah 'ın hadîslerini araştırınız, yazınız; çünkü ben ilmin yok olup, âlimlerin tükenmesinden korktum.”

1.1.7. Yedinci Rivâyet

İncelenen rivâyetin geçtiği kaynak şudur:

Ebû Nuaym el-İsbehânî (v. 430/1038), *Târîh-u İsbehân*

Ebû Nuaym el-İsbehânî'deki Rivâyet:

حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ عَلِيٍّ، ثنا ابْنُ الْجَارُودِ، ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، ثنا دِرْهَمُ بْنُ مُطَاهِرٍ، ثنا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، قَالَ: كَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ إِلَى الْإِفَاقِ: «انظُرُوا

⁶⁰ Râmehmürmüzî, Ebû Muhammed, *el-Muhaddisül Fâsıl Beyne'r -Râvi ve'l vâî*, (3. Baskı), nşr. Muhammed Accâc el- Hatîb, Dâru'l Fikr, Beyrut-1404, I., 373, 374.

حَدِيثَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاجْمَعُوهُ وَاحْفَظُوهُ؛ فَإِنِّي أَخَافُ دُرُوسَ الْعِلْمِ، وَذَهَابَ
الْعُلَمَاءِ»⁶¹

1. Ebû Nuaym el-İsbehânî —→ Hüseyin b. Muhammed b. Ali —→ İbnü'l-Cârûd —→
İsmâîl b. Abdillâh —→ Dirhem b. Müzâhîr —→ Abdülazîz b. Müslim —→
Abdillâh b. Dînar —→ **Ömer b. Abdülazîz**

“... Ömer b. Abdülazîz tüm beldelelere şöyle yazdı: Resulullah'ın hadîslerini araştırınız, toplayınız ve muafaza ediniz; çünkü ben ilmin yok olup âlimlerin tükenmesinden korkuyorum.”

“Tedvîn Rivâyetleri” adını verdiğimiz rivâyetler hadîs tarihi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bahsi geçen bu rivâyetler incelendiğinde, Ömer b. Abdülzîz'in aslında sadece merfû hadîslerin değil mevkuûf hadîsleride toplanmasını arzu ettiğini göstermiştir. Mektuplar kadar rivâyetlerinin toplanmasının istendiği Hz. Ömer, Amra bint Abdurrahman ve Kâsım b. Muhammed de önem taşımaktadır. Bu sebeple emri veren Ömer b. Abdülazîz'in, emir verilen âmiller Ebî Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm'ın ve Adî b. Ertât'ın ayrıca hadîslerinin toplanmasının istendiği Amra bint Abdurrahman ile Kâsım b. Muhammed'in ve tedvînde rol alan şahısların tanınması kanaatimizce faydalı olacaktır. Hz. Ömer ziyadesiyle meşhur bir sahabî olduğundan tanıtılmasına gerek duyulmamıştır.

⁶¹ el-İsbehânî, Ebû Nuaym, *Târîh-u İsbehân*, I-II, (1. Baskı), nşr. Seyyid Kısraî Hasan, Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1410/1990., I, 366.

1.2. ÖMER BİN ABDÜLAZİZ (v.101 /720)

1.2.1. Ömer b. Abdülazîz'in Hayatı

“ Ebû Hafs el-Melikü'l Âdil el-Eşec Ömer b. Abdülazîz b. Mervân b. Hakem el-Ümevî. Emevî halifelerinden olan Ömer b. Abdülazîz, hicrî 61'de (680) Medîne'de doğdu. Babası Mısır valisi Abdülazîz b. Mervân, annesi Hz. Ömer'in torunu Ümmü Asım'dır. Çocukluğunun ilk yıllarını Medîne'de dayılarının yanında geçirdi. Babası küçük yaşta Kur'an'ı ezberleyen Ömer'i Medîne'nin tanınmış âlimlerinden Sâlih b. Keysân'a emanet etti. Medîne'de Enes b. Mâlik ve dayısı Abdullah b. Ömer başta olmak üzere pek çok sahabiye dinleme imkânı buldu. Ubeydullah b. Abdullah ile Saîd b. Müseyyeb ve Urve b. Zübeyr gibi tâbiînin ilk tabakasına mensup âlimlerin derslerini takip etti. Daha sonra babasının yanına Mısır'a gitti ve ergenlik çağına ulaşana kadar orada kaldı. Babasının vefatı üzerine (86/705) halife Abdülmelik tarafından Dımaşk'a çağrıldı. Burada halifenin kızı Fâtıma ile evlendi. 87 (706) yılında Hicaz valiliğine tayin edildi. Valilik merkezi Medîne'deki ilk icraatı, şehrin on meşhur fakihıyla görüşüp meseleleri kendileriyle istişare ettikten sonra karara bağlayacağını bildirmek oldu. Yaklaşık yedi yıl süren valiliği sırasında beş defa hac emirliği yaptı.

Halife 1. Velîd'in talimatıyla Mescid-i Nebevî'yi genişletti ve Resulullah'ın namaz kıldığı diğer mescidleri yeniletti. Irak Valisi Haccâc'ın uygulamalarını sert bir şekilde eleştirmesi görevinden azliyle neticelendi (93/712).

Valilikten alındıktan sonra Dımaşk'a giden Ömer zalim valileri eleştirmeyi halife Velîd'in meclislerinde de sürdürdü. Velîd'in ardından halife olan Süleyman kardeşi Velîd'in kendisini veliahtlıktan azletme teşebbüsüne karşı direnen Ömer'i danışmanları arasına aldı, oğulları ve kardeşleri bulunduğu halde son hastalığı sırasında onu kendisine veliaht tayin etti. Ömer b. Abdülazîz, 99 (717) yılında Süleyman'ın ölümü üzerine halife ilân edildi. Bu önemli görevin kendisine bilgisi dışında verildiğini söyleyerek affını istediye de biat merasimine katılanların ısrarları üzerine görevi kabul etti (10 Safer 99/22 Eylül 717). Halifeliği İslâmî kurallar çerçevesinde yürütmeye çalışan Ömer b. Abdülazîz, uygulamalarında esas almak için Hz. Peygamber'in ve anne tarafından dedesi Hz. Ömer'in yönetimle ilgili karar ve icraatları hakkındaki belgeleri topladı. Meşhur âlimleri kendisine danışman seçti. Ayrıca çeşitli vilâyetlerdeki âlimlere mektuplar yazarak onların tavsiyelerini istedi.

Halife Ömer, saraydaki lüks eşyaları beytûlmâle koydurması, köle ve câriyeleri âzat etmesi, halktan biri gibi yaşaması ve hutbelerde sadece halifeler için yapılan duayı halk için okunan umumi duaya çevirmesi gibi uygulamalarıyla Emevîler'in geleneksel saltanat görüntülerine son verdi. İlk dört halifeyi örnek alan bu davranışları sebebiyle Hulefâ-yi Râşidîn'in beşincisi sayılan Ömer idarî, iktisadî ve içtimaî sahalardaki icraatlarıyla da aynı çizgiyi devam ettirdi.

Emevîler döneminin başında terkedilen İslâmi yönetim anlayışını yeniden uygulamaya koyan Ömer b. Abdülazîz, 20 veya 25 Receb 101 (5 veya 10 Şubat 720) günü Humus'a bağlı Deyrsem'an'da vefat etti. Halep'e 80 km mesafede bulunan Maarratü'n Nûman mevkiinde medfundur.

Adaletiyle Hz.Ömer'e, zühd ve takvasıyla Hasan-ı Basrî'ye, ilim bakımından Zührî'ye benzetilen Ömer b. Abdülazîz, halifeliği sırasında çok sade bir hayat sürmüş, saraylarda oturmayıp, Halep civarındaki Hunâsıra'ya yerleşerek zamanının çoğunu orada geçirmiş, resmi ve sivil heyetleri genellikle orada kabul etmiştir. Kamu mallarını yetim malına benzetir ve beytûlmali kendisine bırakılan bir emanet kabul ederdi. Hazineden maaş almadığı gibi şahsi işlerini yürüttüğü sırada devlete ait mumu dahi kullanmadığı kaydedilir.”⁶²

1.2.2. Ömer b. Abdülazîz'in Hadîşçiliği

İlmî bir ortam içinde yaşamış olan Ömer b. Abdülazîz hadîsleri yazma ve ezberleme hususunda bizzat kendisi gayret göstermiş, hadislerin tedvîniyle birlikte eğitimi ve öğretimi için de çaba sarfetmiştir. “Ömer b. Abdülazîz'in hadis müktesebatı, ekseriyet itibariyle öğrenci-hoca ilişkisi sonucu elde ettiği bilgilere dayanmaktadır. Bununla birlikte özellikle halîfe olarak idârî görevde bulunduğu zaman itibariyle öğrenci-hoca ilişkisi şeklinde hadîs elde etmesi ikinci planda kalmıştır. Bu durumda o, hadisleri gerek tedvîn ettirmek suretiyle, gerekse haberdar olduğu hadîsleri başkaları tarafından tahkik ettirmek suretiyle elde etmeye çalışmıştır. Bazen de söz konusu hadîs bilgisine sahip ilk kaynak durumundaki kişiyi yanına davet etmek suretiyle hadîsler hakkında bilgi sahibi olmuştur. Onun valiliği döneminde elinde kâğıt kalem hadîs

⁶² Yiğit, İsmâil, “Ömer b. Abdülazîz”, *DİA*, XXXIV, 53–54.

yazdığına dair rivâyetler dikkate alınır, idarecilik hayatının bile onu hadis öğrenim ve öğretiminden alıkoymadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Ömer b. Abdülazîz hadisleri alırken bunların sıhhati konusunda kendisince bir takım araştırmalarda bulunmuş, sened ve metin yönünden hadislerin durumunu dikkate almıştır. Bu durum onun, kelimenin tam anlamıyla meslekten bir hadis toplayıcısı ve muhaddis olduğunu gösteren ipuçlarındandır. Meşhur hadis musannifleri eserlerinde Ömer yoluyla rivâyet edilen hadislere yer vermişler, bir kısmı ayrıca onun görüşlerini de zikretmek suretiyle kendi görüşlerini takviye cihetine gitmişlerdir. Bu da Ömer'in bir râvi ve muhaddis olarak hadisçiler nazarında önde gelen imamlar arasında yer aldığını göstermektedir.⁶³

Ömer b. Abdülazîz'in hadisleri yazması ile ilgili olarak Ebû Kılâbe'den gelen bir rivâyet şöyledir:

“Ömer b. Abdülazîz beraberinde bir kağıt olduğu halde öğle namazı için yanımıza geldi. Sonra yine, o (kağıt) olduğu halde ikindi namazı için yanımıza çıkageldi. Bunun üzerine ona; ‘Ey Mü’minlerin Emîri! Bu yazı nedir?’ dedim. ‘Bana Avn b. Abdullah’ın (ö.110) rivâyet ettiği bir hadis’, dedi. (Bende onun elindeki yazılı rivâyete baktım, konusu dikkatimi çektiği için onu ben de yazdım...).”⁶⁴

Ömer b. Abdülazîz hadisleri yazma hususunda gayret ettiği gibi hadisleri ezberlemek için de gayret ettiğini gösteren rivâyetler vardır. Örneğin, Ebû Sellâm el-Habşî (ö.105/723), Ebû İdris el-Havlanî'den naklen Hz. Peygamber'den bir hadis duymuştu. Ebû Sellâm bununla ilgili olarak *“Bu hadisi Ömer b. Abdülazîz’e rivâyet ettim de, ezberleyene kadar benden onu tekrar etmemi istedi.”* demiştir.⁶⁵

Ömer b. Abdülazîz'in vâlisi Ebû Bekr b. Hazm'a yazdığı mektubundaki *“İlmi yayınız ve ilim toplantıları düzenleyiniz ki bilmeyenler de öğrensinsin. Çünkü ilim ancak gizli kalırsa yok olur.”⁶⁶* sözleri ise onun hadislerin eğitim ve öğretimine verdiği öneme işaret eden rivayetlerdendir.

⁶³ Yunus Macit, *age*, 87–88.

⁶⁴ Dârimî, *Mukaddime*, 43, h. nr: 515.

⁶⁵ el-İsbehânî, Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, V, 301–302.

⁶⁶ Buhârî, *İlm*, 34.

Ömer b. Abdülazîz bütün bunlarla da yetinmemiş tedris faaliyetinde bulunanların geçimini devlet güvencesine bağlamış, Hıms vâlisine şöyle bir mektup göndermiştir.

*“Kendisini camiye adayıp vaktini fıkha ayıran kimselerin her birine yüz dinar ver. Mektubumu alır almaz bu iş için hazineden ödenek ayır. Çünkü bu kimselerin geçimini sağlamak gerekir. Zira iyiliğin en hayırlısı acil yapılanıdır. Vesselâm”*⁶⁷

Bu bilgiler Ömer b. Abdülazîz’in ilme verdiği önemi gösteren ve onun hadîşçiliğine işâret eden rivâyetlerden sadece bir kısmıdır. Onun hem hayatı hem de hadîşçiliği üzerine müstakil çalışmalar bulunmaktadır.⁶⁸

İbnü’l Beğandî Ömer b. Abdülazîz’in rivâyet ettiği hadîsleri *Müsned*’inde derlemiştir. Abdülkâhir el-Bağdâdî ise Ömer’in tâbiîn neslinden Ehl-i Sünnet kelimcılarının ilki olduğunu ve Kaderiyye’ye reddiye mahiyetinde bir risale yazdığını söylemiştir. Ömer b. Abdülazîz sahih hadîslerin tedvîni yolundaki faaliyetleri resmen başlatarak sünnetin derlenmesinde de önemli bir görev ifa etmiş, Zührî onun emriyle derlediği hadîs mecmualarını çoğaltıp çeşitli bölgelere göndermiştir.⁶⁹

1.3. TEDVÎNE KATKIDA BULUNANLAR

1.3.1. Adî b. Ertât (v.102/720)

“Ebû Vâsile Adî b. Ertât el-Fezârî ed-Dımaşkî.

Tâbiînden olup hadîs edebiyatında sık sık adı geçen Zeyd b. Ertât’ın kardeşidir. Ashaptan Amr b. Abese ve Ebû Ümâme’den hadîs aldı. Kendisinden de Ebû Sellâm Mamtûr, Bekir b. Abdullah el-Müzenî, Urve b. Kabîsa ve Yezîd b. Ebû Meryem eş-Şâmî hadîs rivâyet etmişlerdir.

Ömer b. Abdülazîz halife olunca (99/717) Basra Valisi Yezîd b. Mühelleb’i görevinden alıp yerine Adî b. Ertât’ı tayin etti.

Cesur ve ileri görüşlü bir vali olan Adî b. Ertât tesirli konuşan bir hatip olarak da şöhret yapmıştır.”⁷⁰

⁶⁷ Zehebî, Şemsüddin Ebû Abdillâh, *Siyerü A’lâmi’n-Nübelâ*, Dâru’l Hadîs, Kahire, 1427/2006, V, 322.

⁶⁸ Bkz. Yunus Macit, *Ömer b. Abdülazîz’in Hadîs Kültüründeki Yeri*, 253 sayfa. ; Bkz. Ahmed Ağırakça, *İslâmî Toplumun Yeniden İnşası Ömer b. Abdülâzîz*, Akdem Yayınları, 4. Baskı, İstanbul-2011.

⁶⁹ Yiğit, *agm.*, 53-54.

⁷⁰ Yardım, Ali, “Adî b. Ertât”, *DİA*, I, 379.

“...Ömer b. Abdülazîz Adî b. Ertat’a şöyle yazmıştır: Amra’nın Resulullah’tan rivâyet ettiği hadislerini araştırsın ve yaz; zira ben ilmin yok olup âlimlerin de tükenmesinden korkuyorum.”⁷¹

1.3.2. Amra bint Abdurrahman (v.106 /724)

“Amra bint Abdurrahman b. Sa’d b. Zürrare el-Ensâriyye en-Neccâriyye. Hadîs ve fıkıh sahalarında otorite olan kadın Tabî.

Hiz. Aişe’nin yanında yetişen ve onun hadîslerini çok iyi bilen Amra, Ümmü Seleme, Hamne bint Cahş, Rafî’ b. Hadîc gibi sahabilerden de hadîs rivâyet etti. Bütün cerh ve ta’dîl âlimlerince sika ve hüccet kabul edilen Amra, hadîslerin toplanması maksadıyla Ömer b. Abdülazîz tarafından çıkarılan fermanla rivâyetlerinin yazılması özellikle istenen Tabîdir. Urve b. Zübeyr, kız kardeşinin oğlu Ebû Bekir b. Hazm, Abdullah b. Ebû Bekir, Zührî, Amr b. Dînâr, kendi oğlu Ebû’r Ricâl Muhammed b. Abdurrahman ve torunları Amra’dan hadîs rivâyet edenlerin başında gelirler. Zührî ilminden çok faydalandığı Amra’nın bir “ilim denizi” olduğunu söyler.

Kardeşleri, çocukları, yeğenleri ve torunlarıyla tam bir âlimler ve râviler ailesi teşkil eden Amra, hadîs ve fıkıh ilimlerine hizmetle geçirdiği yetmiş yedi yıllık bir ömürden sonra 106 (724) yılında Medîne’de vefat etti. 98, 99 ve 103 yıllarında öldüğü de söylenmektedir.

Amra bint Abdurrahman’dan rivâyet edilen hadîsler başta *Kütübü Sitte* olmak üzere muteber hadîs külliyyatının hepsinde yer almaktadır.”⁷²

1.3.3. Sâlim b. Abdullah b. Ömer (v.106/725)

“Ebû Ömer Sâlim b. Abdillâh b. Ömer b. el-Hattâb el-Kureşî el-Adevî el-Medenî. Medîneli tâbiîn fakihlerindendir.

Hiz. Osman’ın hilâfet yıllarında doğduğu rivâyet edilir. Babası Hiz. Ömer’in oğlu Abdullah, annesi Fars kökenli asilzâde bir câriye olup bazı rivâyetlere göre Kısra Yezdicerd’in kızıdır. Kendisine Ebû Umeyr, Ebû Abdullah ve Ebû Münzîr gibi künyeler de izâfe edilir. Sâlim b. Abdullah’ın babasının ilmî çalışmalarını ve hayat tarzını devam

⁷¹ el-İsbehânî, Ebû’s Şeyh, *et-Tabâkatü’l-Muhaddisîn bi-İsbehân*, II, 190.

⁷² Aydın, “Amra bint Abdurrahman”, *DİA*, III, 95–96.

ettirdiği için onun takdirini kazandığı bilinmektedir. Çok hadîs rivâyet eden Sâlim başta babası İbn Ömer, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Hz. Âişe, Râfî b. Hadîc Ebû Hureyre, amcası Zeyd b. Hattâb, Ebû Lübâbe el-Ensârî ve Sâid b. Müseyyeb olmak üzere birçok sahâbe ve tâbiînden rivâyette bulunmuştur.

Kendisinden oğlu Ebû Bekir, İbn Şihâb ez-Zührî, babasının azatlısı Nâfî', Sâlih b. Keysân, Hanzele b. Ebû Süfyân, Humeyd et-Tavîl, İbn İshak başta olmak üzere birçok kişi hadîs rivâyet etmiştir. Sâlim'in sika bir râvi olduğu ittifakla kabul edilmektedir. Ahmed b. Hanbel, İshak b. Rahûye gibi âlimlere göre en sahih sened Zührî – Sâlim b. Abdullah – Abdullah b. Ömer'den oluşan silsiledir.

Yaşadığı dönemde zühdün nâdir ve hatta bazı âlimlere göre tek temsilcisi olan Sâlim'in, giyim tarzından siyâsi ilişkilerine kadar bu ilkeyi titizlikle uyguladığını gösteren birçok olay zikredilmektedir. Hac için gelen Emevî halifeleri ve idarecilerin yardım ve ihsanlarını geri çevirdi. Buna karşılık onları Hz. Peygamber'in sünneti ve Hulefâ-i Râşidîn'in uygulamaları hakkında bilgilendirmekten geri durmadı.

Ömer b. Abdülazîz'le ilişkisi siyaset konusundaki tavrının bir istisnası olup onun Medîne valiliği sırasında danışma kurulunda görev yapmayı kabul etti ve halife seçildikten sonra kendisiyle çeşitli konularda yazışmayı sürdürdü.”⁷³

1.3.4. Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir (v. 107/725)

“ Ebû Muhammed (Ebû Abdirrahman) Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekr es-Sıddîk el-Kureşî et-Teymî el-Medenî. Medîneli meşhur yedi tâbiîn fakihinden biridir.

Hiz. Osman'ın halifeliği döneminde doğdu. Annesi Sevde isimli bir ümmüveleddir. Babasının öldürülmesinden sonra bir müddet halası Hz. Âişe'nin yanında kaldı. Ondan, babaannesi Esmâ bint Umeyy, Zeyneb bint Cahş, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer, Ebû Hureyre, Muâviye b. Ebû Süfyân, Abdullah b. Amr b. Âs ve diğer bazı sahabilerden hadîs rivâyet etti. Kendisinden hadîs nakledenler arasında; Yahyâ b. Sa'îd el-Ensârî, Ali b. Ebû Talha, Şa'bî, Nâfî', Sâlim b. Abdullah b. Ömer, Ebû Bekir b. Hazm, Mâlik b. Dînâr, İbn Şihâb ez-Zührî, İbn Ebû Müleyke, Rabiâtür-re'y, Ubeydullah b. Ömer b. Hafs, Ebû'z Zinâd, Abdullah b. Avn, Eyyub es-Sahtiyani gibi şahsiyetler vardır. Hadîs tenkitçilerinin güvenilirliği hususunda görüş birliğine

⁷³ Kaya, Eyyûb Said, “Sâlim b. Abdullah. Ömer”, *DİA*, XXXVI, 47.

vardığı Kâsım'ın Abdullah b. Mes'ud'dan mürsel, babası aracılığıyla dedesinden munkatî' rivâyetlerde bulunduğu da kaydedilmektedir.

Mus'ab ez-Zübeyrî Kâsım'ı “tâbiînün hayırlılarından”, İmam Mâlik “ümmetin fakihlerinden” diye anarken Yahyâ b. Sa'îd Medîne'de Kâsım'dan daha faziletlisini görmediklerini söyler. Ebü'z Zinâd'da hadîs konusunda ondan daha âlimine rastlamadığını, Zührî fetvanın Seleme b. Ekvâ, Kâsım ve Sâlim'de toplandığını belirtmiştir. Ali b. Medîni, zamanın en faziletlisi şeklinde tanımladığı Kâsım'ın 200 hadîs rivâyet ettiğini açıklarken Mâlik' göre bu sayı 100'ü bulmaz. İbn Avn onun hadîsleri harfiyen rivâyet edenlerden olduğunu söyler. İbn Maîn, Ubeydullah- Kâsım- Âişe râvi zincirini “altın silsile” şeklinde niteler. Müslim b. Haccac'ın çok önem verdiği Kâsım'a ait rivâyetler *Kütübü Sitte*'de yer almıştır.

Ömrünün son üç yılında gözleri görmeyen Kâsım yetmiş veya yetmiş iki yaşında iken bir hac ya da umre yolculuğu sırasında Kudayd mevkiinde vefat etti Müşellel'de defnedildi. Ölüm tarihiyle ilgili olarak 101, 102, 106, 107, 108 ve 112 yılları verilmekte, İbn Hacer el-Askalani gerekçe göstermeksizin doğrusunun 106 olduğunu ileri sürmektedir. İlk kaynakların bir kısmı ise 107 tarihini esas almaktadır.

Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzi, Ebû İshak eş-Şirilzi ve İbn Mencüye tarafından kaydedilen 117, 121 ve 130 yılları iktibas ve istinsah hatası olmalıdır.”⁷⁴

1.3.5. Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm (v.120 /738)

“Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm el-Ensârî. Muhaddis tabî, hadîslerin toplanmasına yardımcı olan Medîne valisi ve kadısı.

120 (738) yılında seksen dört yaşlarında vefat ettiği rivâyeti dikkate alınırsa 36 (656) yılı civarında doğduğu söylenebilir. Adı ile küyesinin aynı olduğu kaydedilmekte, bazı kaynaklarda ise künyesi Ebû Muhammed şeklinde geçmektedir. Ensarın Hazrec koluna mensup olduğu için Hazreci nisbesi ile de anılmaktadır. Yaşı küçük Tabîilerden olan Ebû Bekir iyi bir öğrenim imkânı elde ederek Hz. Osman'ın oğlu Ebân'dan fıkıh dersleri almış, teyzesi Amra bint Abdurrahman ile Ömer b. Abdülazîz, Abdurrahman b. Avf'ın oğlu Ebû Seleme, Sa'îd b. Yezîd gibi ünlü kişilerden hadîs rivâyet etmiştir.

⁷⁴ Kallek, Cengiz, “Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir”, *DİA*, XXIV, 545.

Sahabi olan dedesi Amr b. Hazm'dan babası vasıtasıyla rivâyet ettiği hadîslerle dikkati çekmiş kendisinden oğulları Abdullah ve Muhammed ile amcasının oğlunun Muhammed b. Ammare, Abdurrahman el-Evzaî, Amr b. Dînâr, İbn Şihâb ez-Zührî, Yahyâ b. Sa'îd el-Ensârî gibi muhaddisler rivâyette bulunmuşlardır. Sahabi Ammare b. Hazm'ın kızı Fatıma ile evlenmiş, bu evlilikten siyer ve megazi müellifi Abdullah dünyaya gelmiştir.

Ebû Bekir b. Hazm Emevîler döneminde çeşitli idari görevlerde bulunmuştur. Süleyman b. Abdülmelik onu Medine'ye vali ve kadı olarak tayin etmiş (96/715) bu görevini II. Yezîd devrine kadar beş yıl sürdürmüş, II. Yezîd kendisini valilikten almakla beraber kadılık görevi 118 yılına kadar devam etmiştir. Daha sonra çok kısa bir dönem için Medîne valiliğine getirildiği rivâyet edilmektedir. Belâzurî'nin onun Mekke kadılığı yaptığını söylemesi ise bir zühul eseridir.

Ömer b. Abdülazîz, hadîslerin derlenmesi konusunda Ebû Bekir b. Hazm'e gönderdiği ünlü fermanında âlimlerin ölüp gitmesiyle ilmin yok olmasından endişe ettiğini söyleyerek Hz. Peygamber'in hadîslerini, sünnetlerini bu arada teyzesi Amra bint Abdurrahman'ın ve Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekr es-Sıddîk'in rivâyetlerini araştırıp yazmasını istemiştir. Bunun üzerine Ebû Bekir'in harekete geçerek halifenin istediği rivâyetleri derleyip kendisine gönderdiği belirtilmektedir. İbn Sa'd, onun Hz. Peygambere hizmet eden hür ve köle bütün sahabilerin isimlerini ve hücreyi saadete dair bilgileri halifeye gönderdiğini kaydeder. Kendisiyle halife arasında başka konularla ilgili olarak çeşitli yazışmaların geçtiği anlaşılmaktadır. Ömer b. Abdülazîz onu hac emiri olarak da görevlendirmiştir.

Ebû Bekir b. Hazm güvenilir bir muhaddis, aynı zamanda Medîne'de kendi döneminin en iyi kadısı idi. İmam Mâlik, Ebû Bekir'in ensardan Medîne'de valilik yapan tek şahsiyet olduğunu belirttikten sonra onun gibi mükemmel bir insan, başarılı bir vali ve kusursuz bir kadı görmediğini söyler. Ebû Bekir oğlu Abdullah ile çok ilgilenir, onu hadîs sahasında ilerlemeye, hadîsleri tenkit süzgecinden geçirmeye teşvik ederdi.

Abdullah babasının tarih ve meğazi konularına dair rivâyetlerini ihtiva eden kitaplarının kaybolduğunu belirtmiştir.

Ebû Bekir b. Hazm'ın 100 (718), 110 (728), 117 (735) veya 120 (738) yıllarında vefat ettiği kaydedilmektedir. Ancak 118 (736) yılına kadar kadılık görevine devam ettiğine göre 120 (738) yılında öldüğüne dair olan rivâyet ağırlık kazanmaktadır.”⁷⁵

1.3.6. İbn Şihâb ez-Zührî (v. 124/741)

“Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdillâh b. Şihâb, el-Kuraşî, ez-Zührî, el-Medenî.

Medîne'li iken daha sonraları Şam'a yerleşmiştir. Dedesinin dedesine nispetle İbn Şihâb diye de adlandırılır. 124/741 yılında vefat etmiş ve Şam'a defn edilmiştir. Vefat ettiğinde 92 yaşında olduğu belirtilir. Kendisi Tabî'nin küçüklerinden (*Sığarı Tabî'n*) sayılır. Sahâbeden, Enes b. Mâlik, Sehl b. Sa'd, Abdurrahmân b. Eymen ve Mahmûd b. Rebî'i görmüştür. Abdillâh b. Ömer'den de üç hadîs rivâyet etmiştir. Hafızasının güçlü olduğuna işaret için, 80 gecede Kur'ân'ı ezberlediği nakledilir. Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe ve başkalarından rivâyeti vardır. Kendisinden Süfyân b. Uyeyne ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır. Sika, imâm, hafız ve mutkîn olduğu konusunda âlimlerin ittifak ettiği bildirilir. Ayrıca, imâm, hüccet olduğu belirtilir. İmâm Mâlik'in onun için; "Onun gibi bir fakîh görmedim" dediği nakledilir. Ancak Müslim'in, onun az hadîsiyle istişhadda bulunduğu da nakledilir. İbn Hibbân (v.354/965) da onu es-Sikât'ında zikretmiştir. Ancak zaman zaman irsal yaptığı da kaydedilir. İrsal yaptığı sahâbîler, Ebû Hureyre, Câbir, Râfi' b. Hadîc olarak zikredilir. Hatta eş-Şâfiî, Dârekutnî ve bazıları onu tedlis ile vasıflandırmışlardır. Ancak o daha çok, imamlığı ve fakîhliğiyle meşhur olmuş bir tabî'dir.”⁷⁶

Bizzat kendisi tedvîn faaliyetinde rol aldığını şöyle ifâde etmiştir:

“Ömer b. Abdülazîz, bize sünenin yazılmasını emretti. Ona defter defter yazdık. O da idaresi altında bulunan her yere bu defterlerden birer nüsha gönderdi.”⁷⁷

⁷⁵ Başaran, Selman, “Ebû Bekir b. Hazm”, *DİA*, X, 112.

⁷⁶ Selçuk Coşkun, *Hadîs Değerlendirmelerinde Bütünlük*, Aktif Yayınevi, 1. Baskı, Aralık 2003, Erzurum, 113, 114.

⁷⁷ İbn Abdülber, *Câmiu Beyani'l-İlm ve Fazlihi*, I, 331.

1.3.7. Sa'd b. İbrâhîm (v. 125/ 742- 129/746)

İbn Abdîrrahmân b. Avf, Ebû İshâk, Ebû İbrâhîm el- Kuraşî, ez-Zührî, el Medenî. İmâm, hüccet, fakîh, Medîne kadısı.

İbn Ömer'i ve Câbir'i görmüştür. Ulemâ'nın büyüklerindendir. Zührî ve Yahyâ b. Saîd el-Ensârî ile birlikte anılmıştır.

Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib, Enes b. Mâlik, Sâid b. Müseyyeb, babası İbrâhîm, amcası Humeyd, dayısı İbrâhîm, Urve b. Zübeyr, Kâsım b. Muhammed, Ma'bed el-Cühenî, Nâfi' b. Cübeyr rivâyette bulunduğu zevâtan bazısıdır.

Oğlu İbrâhîm b. Sa'd, ez-Zührî, Yezîd b. el-Hâd, Mûsa b. Ukbe, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, İbn Aclân, Şu'be, Süfyân, Hammâd b. Seleme, Süfyân b. Uyeyne ve daha başkaları Sa'd b. İbrâhîm'den hadîs rivâyet etmişlerdir.

Oğlu İbrâhîm babasının ölmeden önceki kırk yılı oruçlu olarak geçirdiğini söylemiştir. Şu'be ise Sa'd b. İbrâhîm'in her zaman oruç tuttuğunu, gündüz-gece Kur'an'ı hatmettiğini anlatmıştır.

İbn Sa'd, İbn Maîn, Ebû Hâtim ve çoğunluk Sa'd b. İbrâhîm'in sika olduğunu; Ahmed b. Hanbel'de O'nun hem sika hem de fâzıl (erdemli) olduğunu ifade etmiştir.

Sa'd b. İbrâhîm bazılarına göre 125 yılında, bazılarına göre ise 129 yılında vefât etmiştir. 60 yıl yaşamıştır.⁷⁸

1.3.8. Muhammed b. Abdurrahman (v. ?)

Fesevî'nin (v. 277/890), *el-Ma'rife ve't-Târih* adlı eserinde yer alan

حَلَّ النَّبُذَارُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ: قَالَ: لِي عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ:

اَكْتُبْ لِي حَدِيثَ عَمْرَةَ، وَكَانَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ يَسْأَلُهُ⁷⁹

Fesevî → Bündâr → Abdîrrahman → Şu'be → Muhammed
Abdîrrahman → Ömer b. Abdülazîz

“...Ömer b. Abdülazîz bana dedi ki: Amra'nın hadîslerini bana yaz. Ömer b. Abdülazîz O'na sorardı.”

⁷⁸ Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*, VI, 140–141.

⁷⁹ Fesevî, *age*, II, 108.

Bu rivâyetin senedinde “*bana dedi*” şeklinde ifâde eden şahsın ismi Muhammed Abdurrahman olarak geçmektedir.

Yapılan araştırmalar sonucunda Muhammed Abdurrahman isimli bir râviye rastlanamamıştır; fakat Amra bint Abdurrahman’ın Muhammed b. Abdurrahman adında bir oğlu olduğu tesbit edilmiştir. Bu zât kaynaklarda Amra’nın oğlu. Ebü’r-Ricâl, Muhammed b. Abdurrahman el-Ensârî şeklinde yer almaktadır.⁸⁰

Buna göre Fesevî’nin eserinde “bin” lafzının sehven düştüğü kanaati ağır basmaktadır. İncelenen kaynaklarda Muhammed b. Abdurrahman hakkında ayrıntılı bir bilgiye ve vefat tarihine ulaşılamamıştır.

⁸⁰ Bkz. İbn Sa’d, *et-Tabakatü’l- Kübrâ*, VIII, 58., İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, XII, 305.

İKİNCİ BÖLÜM

TEDVÎN RİVÂYETİNİN SENED VE METİN TENKÎDİ

Bu bölümde, tedvîn emriyle ilgili rivâyetlerden en yaygın olanı “tedvîn rivâyeti” olarak adlandırılacak ve bu hadîsin sıhhat değerlendirmesi yapılacaktır.

Hadîslerin sened tenkîdi yapılırken, önce rivâyetin sened ağı tesbit edilecek, daha sonra, senedin ittisali, râvilerin tek tek güvenilirlik durumları, hadîsin hocadan mûteber bir yolla alınıp alınmadığı hususları tesbit edilecektir. Burada sened tenkîdi yapılacak olan hadîsin bütün râvîlerini incelemek yerine, en eski kaynağı tesbit edilip o kaynaktaki rivâyetin râvîleri incelenecektir. “En eski kaynak” ibaresi ile hicrî ilk dört asırda te’lif edilen eserler kastedilmiştir. Bunun akabinde elde edilen bilgilerden hareketle hadîsin bütüncül sened değerlendirmesi yapılacaktır.

Metin Tenkîdi yapılırken ise öncelikle rivâyetlerin senedleri ve metinleri verilecek, sonrasında metnin asgari müştereği tesbit edilecek, metinlerin bütünleştirilmesi yapılacak ve incelenen haber farklı kriterlere arz edilecektir.

Bahsi geçen rivâyetin temelde üç tarîki vardır. Bir de araştırmalarımız sonucunda adının yanlış yazıldığını düşündüğümüz bir râvi kanalıyla gelen bir rivâyet bulunmaktadır. O rivâyetle beraber incelenecek toplam dört tarik vardır. Tarikler ve yer aldıkları kaynaklar bir önceki bölümde zikredilmiştir:

İncelenen hadîsin geçtiği elimizdeki ilk yazılı kaynak, İmam Mâlik’in *Muvatta*’ıdır. *Muvattadaki rivâyet şu şekildedir:*

(أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ، كَتَبَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ،
انْظُرْ مَا كَانَ مِنْ حَدِيثِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَوْ سُنَّتِهِ، أَوْ حَدِيثِ عُمَرَ، أَوْ نَحْوِ هَذَا
فَاكْتُبْهُ لِي، فَإِنِّي قَدْ خِفْتُ دُرُوسَ الْعِلْمِ، وَذَهَابَ الْعُلَمَاءِ.⁸¹)

“... Ömer b. Abdülazîz Ebî Bekr b. Amr b. Hazm’a şöyle yazmıştır: Resulullah’ın hadîslerini, sünnetlerini, Ömer’in hadîslerini ya da onun gibileri araştırmak ve bana yaz; çünkü ben ilmin yok olup âlimlerin de tükenmesinden korktum.”

⁸¹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, (Şeybânî Rivâyeti), İktitâbî’l İlmi, h. nr:936, (I, 330).

2.1. RİVÂYETİN SENED TENKÎDİ

2.1.1. Tedvîn Rivâyetlerinin Senedleri

2.1.1.1. Mâlik b. Enes Rivâyeti

2.1.1.1.1. Mâlik b. Enes Rivâyetinin Sened Ağı

Ömer b. Abdülazîz
Mâlik
İbn Vehb
Ebû Sâbit (Muhammed b. Ubeydullah el- Medîni)
Yahyâ b. Ömer (İbn Cüreyc er- Râzî)
Ali b. Hüseyin (b. Cüneyd)
(Abdurrahman) İbn Ebû Hâtim

“..... Kazaî meselelerle ilgili hükümleri Medîne’de Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm’dan daha iyi bilen kimse yoktu. Ömer b. Abdülazîz O’nu vali tayin etmişti. Ömer b. Abdülazîz O’na Amra bint Abdirrahman ve Kâsım b. Muhammed’in ilmini yazmasını emretti. O da yazdı. Ebû Bekr b. Hazm’dan başka Ensar soyundan gelen hiç kimse Medîne’ye vali olmamıştı. O aynı zamanda kadı idi.”(İbn Ebû Hâtim, el-Cerh ve’t Ta’dîl, IX, 337)

2.1.1.1.2. Mâlik b. Enes Rivâyetinin Râvi Tanıtımı ve Haklarındaki Cerh ve Ta'dîl Değerlendirmeleri

İncelenen hadîsin bütün râvilerini tek tek incelemek yerine, ilk kaynağa kadarki râvilerinin inceleneneğini daha önce belirtmiştik. Senedleri incelerken önce ilk senedin râvileri sonra varsa diğer senedlerin râvileri tanıtılacaktır. Ortak râviler ilk senedle birlikte tanıtıldıktan sonra, diğer tanıtımlarda tekrarlanmayacaktır.

Mâlik b. Enes tarikiyle gelen rivâyetin ilk kaynağı İbn Ebû Hâtîm'in "*el-Cerh ve't-Ta'dîl*" adlı eseridir. Buna göre inceleyeceğimiz sened ve râvileri şu şekilde göstermek mümkündür:

Mâlik
İbn Vehb
Ebû Sâbit (Muhammed b. Ubeydullah El- Medînî)
Yahyâ b. Ömer (İbn Cüreyc er- Râzî)
Ali b. Hüseyin (b. Cüneyd)
(Abdurrahman)İbn Ebû Hâtîm

Mâlik b. Enes (v. 179)

Adı; Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir 'dir. Soyu Yemen'de Zû-Asbah adlı bir kabileye dayanmaktadır. Mâlik, 93/711 yılında Medîne'de doğmuş ve Medîne âlimlerinden ilim almıştır.

İbn Ömer'in kölesi Nâfî'den, Muhammed b. Münkedir, Ebû'z Zübeyr, Zührî ve daha birçok Tabîî ve Tebe-i Tâbiîn'den hadîs dinlemiştir ki bu hocaların sayısının 900'e ulaştığı söylenir. Bunlardan 300'ü Tabîî, 600'ü Tebe-i Tâbiîn'dendir. Mâlik; dindar ve samimi olmasına karşın rivâyette tanınmayan kimselerden hadîs aktarmamıştır. Yahyâ el-Ensârî ve ez-Zührî kendisinden hadîs almıştır. Aynı zamanda ikisi de Mâlik'in hocalarıdır. İbn Abdülber ez-Zührî'nin Mâlik'ten rivâyet etmiş olamayacağını iddia etmiştir. İbn Cüreyc, Yezîd b. Abdullah b. Hâdî, el-Evzaî, es-Sevri, İbn Uyeyne, Şu'be, el-Leys, İbn el-Mübârek, Şâfiî, İbn Uleyye, İbn Vehb, Ebû

Hanife'nin talebeleri olan Ebû Yûsuf ve Muhammed, İbn Mehdi, Ma'n b. İsa ve daha birçokları ondan hadîs almıştır.

Âlimler O'nun hadîste, râvi tenkîdinde, Kitap ve Sünnet'ten hüküm çıkarmada kudretli bir imam olduğunda ittifak etmişlerdir. Bunun böyle olduğuna kendi akranları ve döneminin âlimleri şahitlik etmektedir. Mâlik hadîs konusunda son derece sağlam, râvileri tanıyan ve her konuda güvenilen bir hadîsçiydi. Bu yüzden kendinden hocaları ve akranları hadîs almıştır. Mâlik çok mütevazı, hayâ sahibi ve Resulullah'a (s.a.s.) büyük sevgisi olan bir kişiydi. Bu sebeple toprağında Hz. Peygamber (s.a.s.) yattığı için Medîne'de hayvana hiç binmezdi.

Mâlik 179/795'da Medîne'de vefat etti ve Baki mezarlığına defnedildi.⁸²

İbn Vehb (v. 197/812)

“Ebû Muhammed Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Fihri el-Mısri. İmam Mâlik'in önde gelen talebelerinden, fakih ve muhaddistir.

125 (743) yılında Kahire de doğdu. Beni Fihri kabilesinin mevalisindendir. On yedi yaşlarından itibaren ilim tahsiline başladı. İmam Mâlik, Leys b. Sa'd, Süfyân es-Sevri, Süfyân b. Uyeyne, Abdülazîz el-Macişun, İbn Cüreyc, Hayve b. Şüreyh, İbn Lahia, Hanzale b. Ebû Süfyân el-Cumahî, Same b. Zeyd el-Leysi gibi âlimlerden ders aldı. Nâfi' b. Abdurrahman'dan arz yoluyla kıraat öğrendi. Döneminde Medîne'nin en büyük âlimi sayılan İbn Şihâb ez-Zühri'nin yirmi kadar talebesiyle, ayrıca tâbiîn devrinin âlimlerinden bazılarıyla görüştü. Ders aldığı veya hadîs dinlediği 400 civarındaki hocası arasında, ilk olarak 144 (762) yılında hac vazifesini yerine getirirken karşılaştığı ve ölümüne kadar irtibat halinde bulunduğu İmam Mâlik ile Leys b. Sa'd 'ın özel bir yeri vardır. Bir rivâyete göre yirmi dört, diğer bir rivâyete göre ise otuz altı defa hacca gitmiş ve her defasında İmam Mâlik ile görüşmüştür. Kendisine gelen hadîsleri İmam Mâlik ve Leys b. Sa'd'a arz ederek onların değerlendirmesine itibar etmiştir. Bu sebeple kaynaklarda, “Allah beni İmam Mâlik ve Leys ile kurtarmış olmasaydı mutlaka sapıklığa düşerdim.” dediği, İmam Mâlik'in kendisine iltifat ettiği, âdeti olmadığı halde ona mektup yazarak bilgisine başvurduğu ifade edilmektedir.

⁸²Ebû Zehv, Muhammed, *el-Hadîs ve'l Muhaddisîn*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire-1387, 288-290.

İbn Vehb, İmam Mâlik'in görüşlerini iyi bilen âlimlerden biridir. Nitekim İmam Mâlik vefat ettikten sonra bir meselede onun görüşü konusunda ihtilaf çıktığında Medîneliler ya İbn Vehb'e mektup yazarlar veya Medîne'ye gelmesini beklerlerdi.

İbn Vehb'den Abdurrahman b. Mehdî, Asbağ b. Ferec, Hâris b. Miskîn, Abdullah b. Abdülhakem, Ebû Abdullah İbn Abdülhakem, Ahmed b. İsâ et-Tüsterî, Rebî' b. Süleyman el-Murâdî, Rebi' b. Süleyman el-Cîzî, Harmele b. Yahyâ, Yahyâ b. Yahyâ el- Leysî ve Sahnûn gibi âlimler ders okumuş, hocaları Leys b. Sa'd ve İmam Mâlik de ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. Hadîs bilgisine duyulan güven sebebiyle derslerine büyük rağbet gösterilmiş, hatta bir defasında meydana gelen izdiham yüzünden İbn Vehb yaralanmış ve bir daha hadîs rivâyet etmeyeceğine yemin etmiş, ancak daha sonra kefarete ödeyerek derslerini sürdürmüştür. İbn Vehb 25 Şaban 197 (1 Mayıs 813) tarihinde Kahire'de vefat etti. 195 veya 196'da öldüğü de kaydedilmektedir.

Takva sahibi olarak tanınan İbn Vehb'in hayatını ribatlarda cihad etmekle, ayrıca öğretimle ve hacla geçirdiği kaydedilir. Bir ara kendisine teklif edilen kadılığı reddetmesinin temelinde onun bu kişiliğinin etkisini görmek mümkündür. İbn Sa'd, Yahyâ b. Maîn, Nesâî, İbn Abdî ve Zehebî gibi hadîs münekkitleri tarafından sika kabul edilmekle beraber bazıları onun zayıf kişilerden hadîs rivâyet ettiğine dikkat çekmişlerdir. Ahmed b. Hanbel, İbn Vehb'in Sâlih bir âlim, fakih ve çok bilgili bir kişi olduğunu söylerken Ebû Zur'a er-Râzî onun rivâyet ettiği 30.000 hadîs incelediğini ve bunların içinde mevzu hadîs bulunmadığı gibi münker bir hadîse bile rastlamadığını, Zehebî de onun hüccet, hafız ve müctehid bir âlim olduğunu belirtir.

Kıraat, tefsir, hadîs ve fıkıh konularında devrinin önde gelen âlimlerinden sayılan ve "divanü'l ilm" olarak nitelendirilen İbn Vehb, özellikle Mısır ve Hicaz bölgesinin hadîslerini toplamaya gayret gösremiş, bunların müsned ve maktularını hem cemetmiş hem ezberleyip tasnif etmiştir. İbnü't-Taberî Hicâz, Şam ve Mısır bölgesindeki hadîsleri ondan daha iyi bilen birini görmediğini söylemektedir. İbn Vehb'in 100.000'i aşkın hadîs şifahi olarak rivâyet ettiği ve eserlerinde 20.000 civarında hadîs topladığı belirtilmektedir.⁸³

⁸³ Köse, Saffet, "İbn Vehb", *DİA*, XX, 441.

Ebû Sâbit (Muhammed b. Ubeydullah el- Medînî) (v. 227/841)

Muhammed b. Ubeydullah b. Muhammed b. Zeyd b. Ebî Zeyd, Osman b. Affân el-Kureşî el-Emevî'nin kölesidir. Künyesi Ebû Sâbit'tir.

Ebû Sâbit el-Medînî İbn Vehb ve İbn Ebî Hazm'dan hadîs dinlemiştir.⁸⁴ Mâlik'den ve Medîne ehlinden başkalarından hadîs dinlemiştir. Faziletli ve iyi biri idi. 227/841 yılında Muharrem ayında vefat etti.⁸⁵ Râvî hakkında yapılan araştırmalarda kendisi hakkında cerh ve ta'dil bilgisine ulaşılammıştır.

Yahyâ b. Ömer (İbn Cüreyc er-Râzî)⁸⁶

Ali b. Hüseyin (b. Cüneyd)

Ali b. Hüseyin b. el-Cüneyd er-Râzî Ebû'l Hasan. Nüfeyl'den, Muafî b. Süleyman'dan, el-Ezrak b. Ali'den, Ahmed b. Sâlih'ten ve İbn Ebû Hâtim er-Râzî'nin babası Mus'ab'dan rivâyette bulunmuştur. İbn Ebû Hâtim er-Râzî ondan hadîs yazmıştır ayrıca onun sika ve saduk olduğunu söylemiştir.⁸⁷

İbn Ebû Hâtim (v. 327/938)

Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî. *el-Cerh ve't-Ta'dil* adlı eseriyle tanınan hadîs hafızı, müfessir ve fakîh.

240'ta Rey'de doğdu. "Emirü'l-mü'minin fi'l-hadîs" unvanına sahip muhaddislerden biri olan babası Ebû Hâtim'in teşvikiyle Rey'in seçkin kıraat âlimi Fazl b. Şahan'dan Kur'an öğrendi. Rey'de hıfzını tamamladıktan sonra babasından ve Ebû Zür'a er-Râzî'den hadîs tahsil etmeye başladı. 262'de (876) Şam ve Mısır'a, 264'te (878) İsfahan'a ilmi seyahatler yaptı. Kûfe, Basra ve Hicaz gibi ilim merkezlerini dolaştı.

Eşec el-Kindî, Hasan b. Arafe, Muhammed b. Abdülmelik b. Zencuye, Haccac b. Şair, Müslim b. Haccac, Ebû Zür'a ed-Dımaşkî, İbn Ebû Âsım, İbn Vâre ve Ali b. Hüseyin b. Cüneyd onun hocalarından bazılarıdır. Talebeleri arasında İbrâhim b. Muhammed en-Nasrabâdî, Ebû's Şeyh, Hüseynek diye anılan Hüseyin b. Ali et-

⁸⁴ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebir*, Dâiretü'l Mearifî'l Osmâniyye, Haydarâbâd, I, 170.

⁸⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübrâ*, (nşr. İhsan Abbas), V, 441.

⁸⁶ Kendisi, incelenen isnaddaki hocası ve öğrencisi üzerinden yaptığımız taramalarda hakkında bilgiye ulaşılammıştır.

⁸⁷ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, XI, 179.

Temîmî, Yûsuf b. Kâsım el-Miyaneci, Hâkim el-Kebîr, Ebü'l Fazl el- Hemedânî, Ali b. Muhammed el-Kassâr ve Ebû Hâtım İbn Hıbbân gibi önemli kişiler vardır.

Râvilerin ve rivâyetlerin tenkîdi anlamında “nakd” kelimesini eserlerinde ilk kullanan âlim olan İbn Ebû Hâtım; tefsir, hadîs, fıkıh, usul, kelam, menakıb, zühd, özellikle de cerh ve Ta'dîl ile rical alanında eserler vermiş, aynı zamanda Hz. Peygamber'in sünnetinin Rey'de yayılıp yerleşmesini sağlamıştır. Zehebî, İbn Ebû Hâtım'ın İslâmi ilimlerde otorite olduğunu, hadîs ilimlerinde en üstün mertebe sayılan şeyhü'l-islâmlık mevkiinde bulunduğunu, mütehasıs bir tenkitçi kabul edildiğini söylemekte, ayrıca Ebü'l Fazl Ahmed b. Ali el-Bikendi es-Süleymanî'nin onun Hz Ali'yi Osman'a üstün tuttuğunu ileri sürmekle haksızlık ettiğini belirtmektedir.

Babası ve babasının arkadaşı muhaddis Ebû Zûr'a er-Râzî gibi İbn Ebû Hâtım de itikadda Ehl-i Hadîs yolunu ve Ehl-i Sünnet görüşünü benimsemiştir. Fıkıhta Ahmed b. Hanbel'in mezhebine tabi olmuş, nasların zahiri manasını te'vilden kaçınmıştır.

İbn Ebû Hâtım, sadece muhaddis değil aynı zamanda fakih olduğu için zaman zaman hadîslerden hüküm çıkarmış veya fıkhi icthatlarda bulunmuştur. Ayrıca şiir ve Edebiyat alanındaki derin bilgisi sebebiyle eserlerinde yeri geldikçe şiirlere de yer vermiştir. İbn Ebû Hâtım tahsil etmediği tek ilmin kelam olduğunu söylemektedir. Zahid kişiliğiyle tanınan ve bu yönüyle babası tarafından da takdir edildiği belirtilen İbn Ebû Hâtım Muharrem 327'de (Kâsım 938) Rey'de vefat etti.⁸⁸

Bütün bunlar onun sika bir ravi olduğunu göstermektedir.

2.1.1.1.3.Mâlik b. Enes Rivâyetinin İttisal Açısından Değerlendirilmesi

İncelenen hadîsin Mâlik b. Enes rivâyetinde sırasıyla; Mâlik b. Enes, İbn Vehb, Ebû Sâbit, Yahyâ b. Ömer, Ali b. Hüseyin b. Cüneyd ve İbn Ebû Hâtım bulunmaktadır. Râvilere doğum ölüm tarihleri açısından bakıldığında şöyle bir tablo arz ettiği görülmektedir:

Ömer b. Abdülazîz 101 yılında vefat etmiştir, Mâlik b. Enes ise 93 yılında doğmuştur. Yani Ömer b. Abdülazîz vefat ettiğinde Mâlik b. Enes 8 yaşındadır. İmam Mâlik'in 93 yılında doğması ve Ömer b. Abülaziz'in de 101 yılında vefat etmesi dikkate

⁸⁸ Küçük, Raşit, “İbn Ebû Hâtım”, *DiA*, XIX, 432–433.

alınırsa aralarında muasarat olduğu söyleyenebilir. İncelenen kaynaklarda İmam Mâlik ile Ömer b. Abdülazîz arasında lika olup olmadığı ise tespit edilememiştir.

İkinci râvi İbn Vehb 125 yılında doğmuştur, 197 yılında vefat etmiştir. Mâlik b. Enes ise 179 yılında vefat etmiştir. Râvi tanıtımı yaparken ulaştığımız bu bilgiler iki râvinin muâsereti olduğunu göstermektedir. İbn Vehb'in Mâlik b. Enes'ten sema'ı da vardır; çünkü Mâlik b. Enes İbn Vehb'in hocaları arasında yer almaktadır. Bu durumda aralarında muasarat ve lika konusunda bir problem bulunmamaktadır. İbn Vehb incelenen haberi aktarırken Mâlik b. Enes'ten (عن) an edâ sigasını kullanarak rivâyet etmiştir. (عن) an edâ sigasını kullanan râvi, hadîsi ismini verdiği hocadan nasıl aldığını açıkça söylemediği için bu şekilde nakledilen hadîs munkatı' sayılmak istenmiştir. Fakat âlimlerin büyük çoğunluğu bu tür hadîsleri iki şartla, yani râvinin müdellis olmaması ve hocası olarak ismini verdiği kimseyle aynı dönemde yaşamış (muasır) olması şartlarıyla, aksi ortaya çıkıncaya kadar muttasıl kabul etmişlerdir.”⁸⁹ İbn Vehb'in müdellis olduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlanmadığından dolayı muasarat ve lika konusunda bir problem bulunmamaktadır.

Üçüncü râvi Ebû Sâbit'in doğum tarihi hakkında bir bilgiye ulaşamadık. Vefat tarihi 227'dir. İbn Vehb'in vefat tarihinin 197 olduğunu daha önce belirtmiştik. Yani iki râvinin vefatları arasındaki süre 30 yıldır. Ayrıca bu iki râvi arasında hoca talebe ilişkisi vardır. Ebû Sâbit, İbn Vehb'in öğrencileri arasında yer almaktadır. İncelenen rivâyeti de İbn Vehb'den sema'ı olduğunu gösterecek bir edâ sigası ile rivâyet etmiştir. Bu durumda aralarında muasarat ve lika konusunda bir problem bulunmamaktadır.

Dördüncü râvi Yahyâ b. Ömer'dir. Değişik ihtimaller göz önüne alınarak kendisi, incelenen isnaddaki hocası ve öğrencisi üzerinden yaptığımız taramalarda râvi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yapılan taramalarda bu râvinin adına sadece iki rical eserinde rastlanmıştır. Bu eserlerden ilki incelenen rivâyetin geçmişi olduğu İbn Ebû Hâtim'in *el-Cerh ve't Ta'dil* adlı eseridir. İkincisi ise İbn Hacer'in *el-İsâbe* adlı eseridir. Râvinin İsmi, Ebû Sâbit'in öğrencileri arasında da kendisinden sonraki râvi olan Ali b. Hüseyin b. Cüneyd'in hocaları arasında da yer almamaktadır. Râvinin, haberi Ebû Sâbit'ten sema'ı olduğunu gösterir bir edâ sigası ile rivâyet

⁸⁹ Aydınli, *Hadîste Tesbit Yöntemi (Hadîs Usulü)*, Kitabevi Yayınları, 2003, 111–112.

etmesine rağmen hakkında bilgiye ulaşılabilmesi onu meçhul bir râvi yapmaktadır. Hadîs âlimleri, hadîsin sahih olabilmesi için isnaddaki râvilerin adalet ve zabt yönüyle tanınmasını şart koşmuşlardır. Bu sebeple de ilk dönemlerden itibaren, hadîslerin hadîs ilmiyle tanınan ma'ruf ve meşhur râvilerden alınması gerektiğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla cehalertü'r-râvi yani râvinin gerek şahsı (hüviyeti, kimliği) gerekse hadîs rivâyetine ehliyeti itibariyle tanınmaması, rivâyetinin terk edilmesini gerektiren bir kusurdur. Hadîs âlimleri bu tür râvileri meçhul terimiyle ifade ederek rivâyetlerinin kabul edilmeyeceğini belirtmişlerdir.⁹⁰ Senesinde meçhul râvi bulunması incelenen rivâyet için zayıflık sebebidir. Ayrıca muasarat ve lika konusu da problemlidir.

Diğer bir râvi olan Ali b. Hüseyin b. Cüneyd'in doğum ve ölüm tarihlerine ulaşılabilmiştir. Bu râvinin ismi incelenen rivâyetin geçmiş olduğu eserin sahibi İbn Ebû Hâtîm'in hocaları arasında geçmektedir. İbn Ebû Hâtîm hocasının sika ve saduk olduğunu belirtmiştir. İbn Ebû Hâtîm'in büyük bir cerh ve Ta'dîl olması sebebiyle, hocası hakkında vermiş olduğu bu bilgi bizim için yeterlidir. Yapılan taramalarda Ali b. Hüseyin b. Cüneyd hakkında daha fazla bilgiye ulaşılabilmiştir.

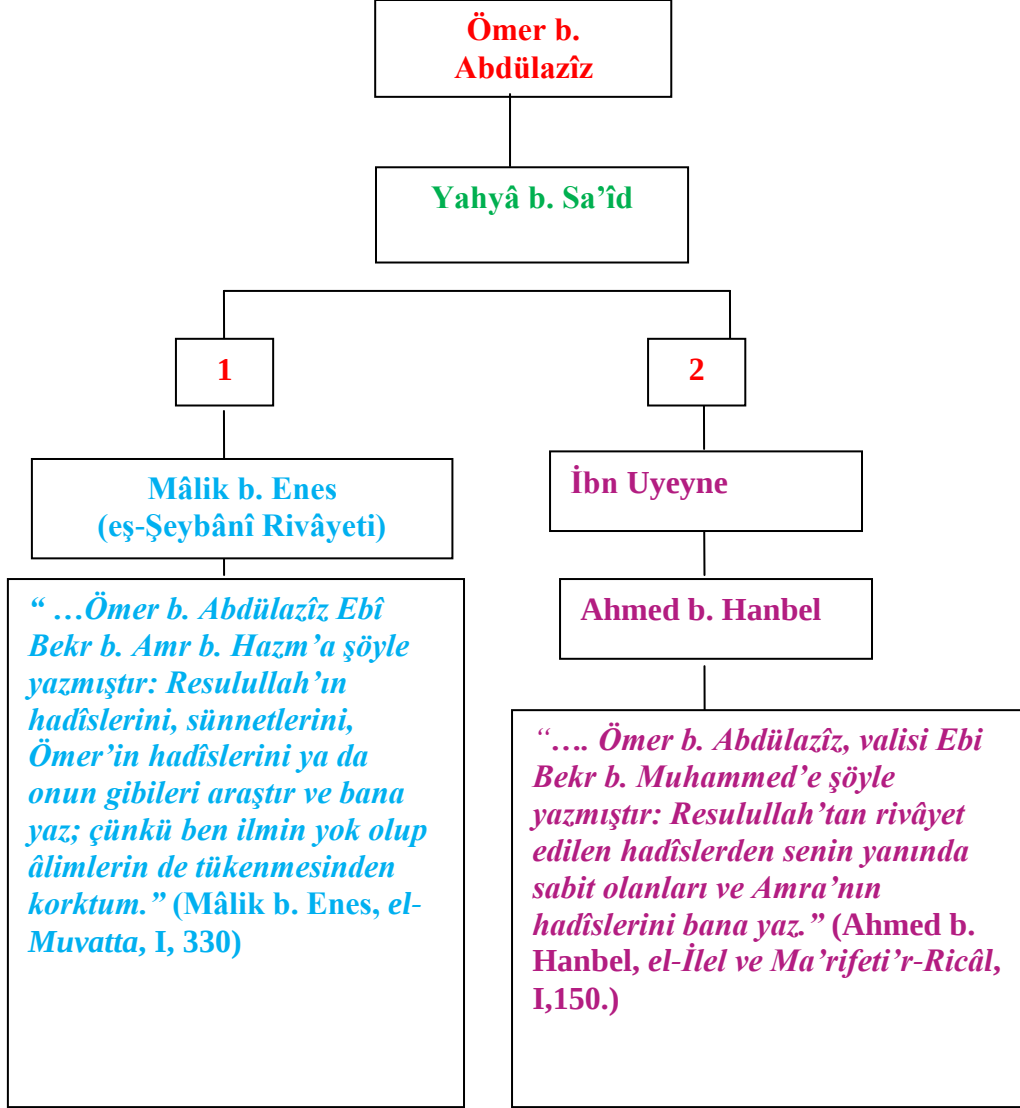
Hadîsi eserinde tahrir eden ise 240–327 yılları arasında yaşamış olan İbn Ebû Hâtîm'dir. İbn Ebû Hâtîm bu haberi Ali b. Hüseyin b. Cüneyd'den duyduğunu gösteren bir eda sigası olan “حدثنا” (haddesenâ)'nın kısaltması “نا” (nâ) ile rivâyet etmiştir, fakat Ali b. Hüseyin b. Cüneyd'in vefat tarihine ulaşamamamız senedi ittisal açısından sorunlu hale getirmektedir.

Buraya kadar anlatılanlara göre; incelenen seneddeki meçhul râviler adalet ve zabtları bilinmemekle, senedi ittisal açısından sorunlu yapmakta ve senedin zayıf olduğu şüphesini uyandırmaktadır. Bu isnadla bu haberin başka hiçbir kaynakta yer almaması haberin diğer bir zaaf noktasıdır. Bu durumda incelemiş olduğumuz bu isnad zayıf bir isnaddır.

⁹⁰ Ahmet Yücel, *Hadîs Usulü*, İFAV, (3.Baskı), İstanbul 2011, 108.

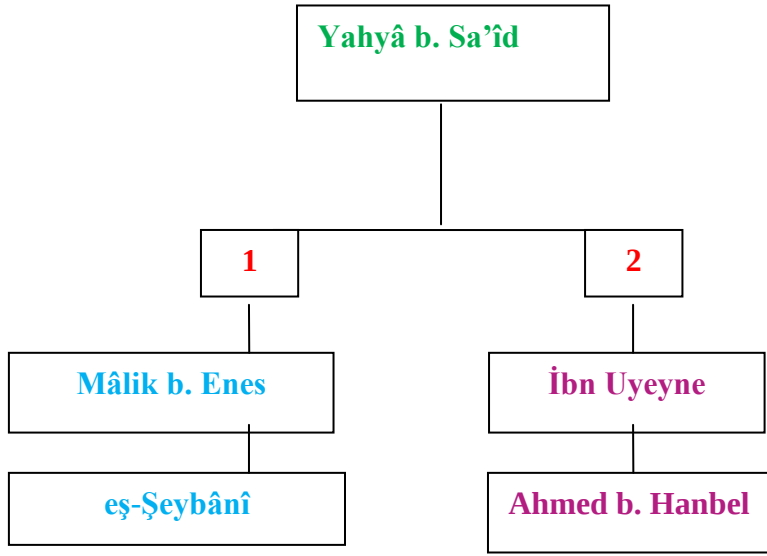
2.1.1.2.Yahyâ b. Sa'îd Rivâyeti

2.1.1.2.1.Yahyâ b. Sa'îd Rivâyetinin Sened Ağı

2.1.1.3.1.Yahyâ b. Sa'îd Rivâyetinin Râvi Tanıtımı ve Haklarındaki Cerh Ta'dîl Değerlendirmeleri

Yahyâ b. Sa'îd tarikiyle gelen rivâyetin geçtiği ilk kaynaklar Mâlik b. Enes'in *el-Muvatta* adlı eseri ve Ahmed b. Hanbel'in *el-İlel ve Ma'rifetü'r-Ricâl* adlı eseridir. Buna göre inceleyeceğimiz sened ve râvileri şu şekilde göstermek mümkündür:

Yahyâ b. Sa'îd el-Ensârî (v.143/760)

Hadîs kaynaklarında, Yahyâ b. Sa'îd adında birden çok râvi vardır. Bunlar, Yahyâ b. Sa'îd es-Sa'dî, Yahyâ b. Sa'îd el-Attâr, Yahyâ b. Sa'îd el-Mâzinî el-Fârisî, Yahyâ b. Sa'îd el-Medînî et-Teymî, Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân ve Yahyâ b. Sa'îd el-Ensârî'dir. Buradaki, Yahyâ b. Sa'îd el-Ensârî'dir. 143/760 yılında vefat eden bu râvî, Enes b. Mâlik ve başkalarından rivâyette bulunmuştur. İlk başlarda değilse de sonraları hadîs yazmıştır. Onun hadîsleri de birçokları tarafından yazılmıştır. Mâlik, onun şöyle dediğini nakletmiştir: *"Bütün duyduklarımı yazmayı arzuladım. Bu bana başka şeylerden daha hoş geldi"*. Onun; *"O zamanlar hadîs yazsaydık, İbnu'l-Müseyyeb'in ilminden çok şeyler yazardık"* dediği de nakledilmiştir. Yahyâ b. Sa'îd'in, Sa'îd İbnu'l-Müseyyeb'den rivâyetleri vardır. Medine'nin Tabîî fakîhlerinden olan bu zat'dan İmâm

Mâlik de hadîs dinlemiştir. Hatta *Muvatta*'da ondan yetmiş beş hadîs rivâyet ettiği belirtilmektedir ki bunlardan biri de incelenen hadîstir. Süfyân es-Sevrî, onun Zührî'den daha üstün olduğunu söyler. Hatta o, insanların hafızlarının dört tane olduğunu, bunlardan birinin de Yahyâ b. Sa'îd olduğunu söylemiştir. Ali İbnu'l-Medînî de onu sikalardan saymıştır. Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân da; "*Hicaz'da Yahyâ b. Sa'îd'den daha önde olan yoktur.*" demiştir.

Bütün bunlar, onun sika bir râvî olarak kabul edildiğini göstermektedir.⁹¹

1. Senedin Râvileri

Mâlik b. Enes⁹² (v.179/795)

Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî (v.189/804)

Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî. Ebû Hanîfe'nin önde gelen talebesi, eserleriyle Hanefî mezhebinin görüşlerini kayıt altına alan müctehiddir.

132 (749–50) yılında Vasıt'ta dünyaya geldi. Bazı kaynaklarda 131/752 veya 135/753 yılında doğduğu söylenmektedir. Ailesi Abbasî hilafetinin kurulması üzerine Vasıt'ı terk edip Kûfe'ye yerleşmiş, Şeybânî burada yetişmiştir. On dört yaşından itibaren dört yıl Ebû Hanîfe'nin ilim meclisinde bulunan Şeybânî hocasının vefatından sonra onun fikhî görüşlerini ve yöntemini, başta Ebû Yûsuf olmak üzere talebelerinden öğrenmeye devam etti. Ayrıca Kûfe'deki hadîsçilerin ve diğer âlimlerin ders halkalarına katılarak onlardan ilim tahsil etti. Kûfe'deki öğrenimini tamamlayınca hadîs konusunda derinleşmek için gittiği Medîne'de üç yılı aşkın bir süre kaldı ve İmam Mâlik'ten el-Muvatta'ı dinledi. Ardından Mekke'de Süfyân b. Uyeyne'den, Dımaşk'ta Evzai'den, Horasan'da Abdullah b. Mübarek'ten ve Basra'da çeşitli âlimlerden ders aldı. İlim yolculukları sona erdiğinde Bağdat'a yerleşti. Şöhretini duyanlar ondan hadîs ve fikhî dersleri almaya başladı. İlmi birikimi ve anlatım gücüyle dikkatleri üzerine çekti, Bağdatlılar tarafından Ebû Yûsuf'a tercih edilmeye başlandı ve onun vefatının ardından Ehl-i Re'yin lideri konumuna yükseldi.

⁹¹ Coşkun, *Hadîs Değerlendirmelerinde Bütünlük*, 109–110.

⁹² Bkz. bu şahıs daha önce tanıtılmıştır.

Şeybânî'den ders alanlar arasında Şuayb b. Süleyman el-Keysanî, Ebû Süleyman el-Cüzcânî, Ebû Hafs el-Kebir, Hişâm b. Ubeydullah er-Râzî, İsa b. Ebân, İbn Semâ, İsmâil b. Tevbe el-Kazvinî, İmam Şâfiî ve Mâlikî fikhının tedvîninde önemli yere sahip olan Esed b. Furat bulunmaktadır. Bütün bunlar onun sika bir ravi olduğunu göstermektedir.

Şeybânî 189 (805) yılında Rey'de vefat etmiştir.⁹³

2. Senedin Râvileri

Süfyân b. Uyeyne b. İmran (Ebû Muhammed, el-Kûfî, el-Mekkî, el-Hilâlî) (v.198/813)

107/ 725 senesinde doğan Süfyân, etbau't-tâbiîndendir. Hadîs aldığı hocaları arasında ez-Zührî de vardır. 16 yaşındayken ez-Zührî'den hadîs dinlemiştir. Hatta Zührî, ondan daha küçük olup da hadîsle uğraşan birini görmediğini söylemiştir. Kendisinden de birçokları hadîs almıştır. 198/813 yılında Mekke de vefat etmiştir.

Hakkında “sika” “sebt”, “hasenü'l hadîs”, “imam” , “hafız”, “hucet” “fakih” gibi Ta'dîl lafızları kullanılan Süfyân b. Uyeyne için eş-Şafiî; “*Süfyân ve Mâlik olmasaydı Hicazın ilmi kaybolurdu.*” demiştir. İbn Hibbân ise onun hakkında “sağlam hafızlardandır, dinde vera sahibidir, ölene kadar sünneti toplamaya ve anlamaya çalışmıştır” demektedir. Hatta bazı hadîsçiler, Zührî'nin hadîslerinin en sağlamlarının (esbet) onun kanalıyla geldiğini söylerler.

İbn Uyeyne'nin bazı rivâyetlerde hata yaptığı görüşünde olanlar vardır. Namaz kılanın önünden geçmeyle ilgili rivâyette, İbn Maîn, Süfyân'ın hata yaptığını söyler. İbnu'l-Kattân ise, aynı hadîsi tetkik etmiş ve “İbn Uyeyne'nin orada hatası belli değildir” der. et-Tehânevî ise, “İmamların hadîsleri ta'lilleri, zannı galibe mebnidir. Eğer onlar, “Falanca şu hadîste hata etmiştir.” demişlerse, nefsü'l emirde (realitede) bu hata taayyün etmiş demek değildir. Bu hüküm tercih edilen bir ihtimalin ifadesidir ve buna da itimat edilir” demektedir. Yine İbn Uyeyne'nin mürsel rivâyetleri hakkında, muhaddisler, “İbn Uyeyne'nin mürselleri rüzgâr gibidir (değersizdir)” derler. et-Tehânevî; “ bu söz başta vazettiğimiz kaideye uymaz. Çünkü bu (râvilerin) hepsi, ikinci veya üçüncü asır ehliindendir. Nezdimizde, bu asırlarda yaşayanların mürselleri mutlaka makbuldür” demektedir. İbn Uyeyne'nin tedlis yaptığı da bilinir. Ancak onun tedlisleri

⁹³ Taş, “Şeybânî”, *DİA*, XXXIX, 38-39.

çeşitli sebeplerden dolayı genellikle makbul sayılmıştır. İbn Hibbân bu konuda; "...O tedlis yapardı ve tedlisi sadece mutkîn sikalardan yapardı." demektedir. Sonra da bunu, tâbiînin büyüklerinin mürsellerine benzetirdi. Çünkü onlar sadece sahâbeden irsalde bulunmuşlardı.

et-Tehânevî, "Ebû Hanife, Mâlik, İki Süfyân (Süfyân b. Uyeyne, Süfyân es-Sevrî) şöhret ve doğrulukta bunlar gibi olan diğer zatların adaletinden sorulmaz. Durumu gizli kalanların adaletinden sorulur. Yukarıda zikredilenlerin adaletleri, gerek muhaddislerin ve gerekse diğer fukaha ve ilim ehlinin nezdinde şöhret bulmuştur" demektedir.

Süfyân b. Uyeyne şunları söyler: "Hadîs için beni ilk oturtan –bir rivâyette beni ilk muhaddis yapan- Ebû Hanife olmuştur. Kûfe'ye geldiğim zaman, Ebû Hanife dedi ki; "Bu Amr b. Dînâr'ın hadîslerini en iyi bilen kimsedir." bunun üzerine etrafımı sardılar ben de onlara rivâyet ettim.

Bu râvi için kullanılan "sika" "sebt", "hasenu'l hadîs", "imam", "hafız", "hucet", "fakih" gibi tadil lafızları, eş-Şâfiî ve Abdurrahman b. Mehdî'nin Ta'dîl edici sözleri, sikallığı konusunda genel bir kanaat olduğunu göstermektedir. Yine İbn Hibban, onun tedlis yaptığını kabul etmekle beraber, tedlislerinin makbul olduğunu ve onun sağlam hafız, dinde vera sahibi ve ömrünü sünneti toplamaya ve anlamaya vakfettiğini belirterek tezkiye etmiştir. Yine bazı hadîsçilerin, Zührî'nin hadîslerinin en sağlamlarının (esbet) onun kanalıyla geldiğini belirtmeleri, tezkiyesi için yeterli sayılmalıdır. Bütün bunlara, Ebû Hanife ile olan yakınlığı da eklenirse, özellikle Zührî'nin rivâyetleri konusunda sika ve fakih bir râvi olduğu ortaya çıkmaktadır.⁹⁴

Ahmed b. Hanbel (v. 241/855)

Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. Hanbelî mezhebinin imamı, muhaddîs, fakîh.

164 (780) yılı Rebiülevvelinde (veya Rebiülâhir) Bağdat'ta doğdu. Ailesi Merv'den Bağdat'a göç ederken annesi ona hamile olduğu için Merv'de doğduğunu söyleyenler de vardır. Oğlu Sâlih'in rivâyet ettiği şecereye göre soyu Hz. Peygamber'in dedelerinden Nizâr'la birleşerek Hz. İsmâil'e kadar uzanır. Dedesi Hanbel b. Hilal Emevîler devrinde Serahs valiliği yapmış, Abbâsîlerin idareyi ele geçirmesinde önemli

⁹⁴ Coşkun, *Hadîs Değerlendirmelerinde Bütünlük*, 114–116.

görevler üstlenmiş, babası da Abbâsî ordusunda görev almıştır. Ahmed b. Hanbel babası otuz yaşlarında öldüğünden Şeybânoğullarından olan annesi Safiyye bint Meymûne'nin himayesinde büyüdü. Kur'an-ı Kerim'i ezberledikten ve Bağdatlı âlimlerden bir müddet gramer ve fıkıh okuduktan sonra hadîs öğrenmeye başladı. İlk hocalarından biri, kendisinden pek çok hadîs yazdığı tanınmış muhaddis Hüseyim b. Beşir olup diğer hocaları arasında Süfyân b. Uyeyne, Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân, Abdurrahman b. Mehdî, İmam Şâfiî ve Abdürrezzak b. Hemmâm gibi âlimler bulunmaktadır. En çok hadîs yazdığı hocası Veki' b. Cerrah'tır. İmam Şâfiî'den ise fıkıh ve usul-i Fıkıh öğrenmiştir. *el-Müsned*'deki rivâyetlerine göre hocalarının sayısı 280 kadardır. Birini doğrudan, öbürünü başka bir râvi vasıtasıyla ondan iki hadîs rivâyet eden Buhârî'nin yanı sıra diğer tanınmış talebeleri arasında Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, akranlarından Yahyâ b. Maîn ile Ali b. Medînî, Ebû Zûr'a er-Râzî, Ebû Hâtim er-Râzî, iki oğlu Sâlih ve Abdullah bulunmaktadır. Hocaları İmam Şâfiî, Abdürrezzak ve Abdurrahman b. Mehdî de kendisinden hadîs dinlemişlerdir. Yalnız İmam Şâfiî onun adını açıkça söylemek yerine “güvenilir kimse bana rivâyet etti (haddeseni es-sika)” demeyi tercih etmiştir. Ahmed b. Hanbel Bağdatlı muhaddislerden faydalandıktan sonra hadîs tahsilini tamamlamak üzere önce Kûfe'ye (799) ardından dört defa Basra'ya (802–816 yılları aranda), ayrıca Mekke, Medîne, Dimaşk, Halep ve Cezîre'ye seyahatler yaptı. İki (veya üçü) yaya olmak üzere beş defa hacca gitti. Bu seyahatlerinde önemli hedeflerinden biri de Hicaz'daki muhaddislerle görüşüp onlardan faydalanmaktı. Hadîs sahasındaki derin bilgisi ve güçlü hafızası ilim muhitlerinde duyulduğu için onu gıyaben tanıyan muhaddisler yanlarına gittiği zaman istediği hadîsleri memnuniyetle kendisine rivâyet ederlerdi. Kırk yaşına kadar devam eden talebelik hayatından sonra hadîs okutmaya başladı. Çok zaman beş bin kadar hadîs talebesi onu dinlemek üzere çevresinde toplanır, bunlardan beş yüz kadarı hadîs yazarken diğerleri onun tavırlarından, ahlak ve edebinden faydalanmaya çalışırlardı. Ahmed b. Hanbel 12 rebiulevvel 241 Cuma günü (31 Temmuz 855) Bağdat'ta vefat etti.

Ahmed b. Hanbel'i yakından tanıyan hocalarının onun hakkında takdîr-kâr ifadeleri vardır. Mesela Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân onun bir derya olduğunu, talebeleri arasında bir benzerini görmediğini söylemiş ve bütün kitaplarını (veya hadîslerini) istifadesine sunmuştur. İbn Hanbel'in çok sevdiği ve seher vakti kendilerine dua ettiği altı kişiden biri olan İmam Şâfiî, Bağdat'ta Ahmed b. Hanbel'den daha faziletli,

muttaki, âlim ve fakih bir kimse görmediğini söylemiş, diğer hocası Abdürrezzak b. Hemmam'da aynı kanaati paylaşmıştır.⁹⁵

2.1.1.2.3.Yahyâ b. Sa'îd Rivâyetinin İttisal Açısından Değerlendirmesi

İncelenen hadîsin Yahyâ b. Sa'îd rivâyetlerinden ilkinde sırasıyla; Yahyâ b. Sa'îd, Mâlik b. Enes ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî bulunmaktadır. Râvilere doğum-ölüm tarihleri açısından bakıldığında rivâyetin şöyle bir tablo arz ettiği görülmektedir.

Birinci râvi Yahyâ b. Sa'îd'dir. Yapılan araştırmalarda Yahyâ b. Sa'îd'in doğum tarihine rastlanamamış; fakat 145 yılında vefat ettiği bilgisine ulaşılmıştır. Kendisinden rivâyet ettiği Ömer b. Abdülazîz ise 101 yılında vefat etmiştir. Buna göre ikisinin vefatları arasında 44 yıl vardır. Bu vefat tarihleri dikkate alındığında iki ravinin muasarati hususunda bir problem gözükmemektedir.

Yahyâ b. Sa'îd el-Ensârî söz konusu olan hadîsi Ömer b. Abdülazîz'den (ع) enne edâ sîgası ile rivâyet etmiştir. Bu sîga âlimlerin çoğuna göre sîganın kullanıldığı yerdeki râvi'nin hadîsi hocasından muteber bir usulle aldığını yani senedin muttasıl olduğunu göstermektedir. Ancak bu durumda senedin muttasıl sayılması için bu sîgayı kullanan râvinin âdil olması, müdellis olmaması, bu sîganın kullanıldığı yerdeki râvi ile hocası görülen şahsın aynı zamanda yaşamış (muasır) olması gerekir.⁹⁶ Yahyâ b. Sa'îd'in sika bir râvi olduğu bilgisini daha önce vermiştik. Rivâyette tedlis söz konusu değildir. Ayrıca iki râvi muasırdır. Buna göre Ömer b. Abdülazîz ile Yahyâ b. Sa'îd arasında muasarat ve lika konusunda bir problem bulunmamaktadır.

İkinci râvi 93–179 yılları arasında yaşamış olan Mâlik b. Enes'tir. Mâlik b. Enes'in *Muvatta'*da Yahyâ b. Sa'îd'den yetmiş beş hadîs rivâyet ettiğini ve bunlardan birinin de incelenen hadîs olduğunu râvi tanıtımı yaparken belirtmiştik. Buna göre Yahyâ b. Sa'îd ve Mâlik b. Enes arasında muasarat ve lika konusunda bir problem bulunmamaktadır.

⁹⁵ Kandemir, M. Yaşar, "Ahmed b. Hanbel", *DİA*, II, 75–76–77.

⁹⁶ Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 82.

Hadîsi eserinde tahrir eden ise 132- 189 yılları arasında yaşamış olan Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'dir. eş-Şeybânî Mâlik b. Enes'in öğrencisidir. Yani aralarında muasarat ve lika konusunda bir problem yoktur.

İncelenen bu sened ittisal açısından problem taşımamaktadır.

Yahyâ b. Sa'îd rivâyetlerinden ikincisinde ise sırasıyla; Yahyâ b. Sa'îd, Süfyân b. Uyeyne, Ahmed b. Hanbel ve Abdullah b. Ahmed vardır.

İlk râvi Yahyâ b. Sa'îd ile Ömer b. Abdülazîz arasında ittisal problemi olmadığını belirtmiştik.

İkinci râvi ise 107–198 yılları arasında yaşamış olan Süfyân b. Uyeynedir. Yahyâ b. Sa'îd 145 yılında vefat ettiğine göre iki râvinin muasaratleri konusunda bir problem yoktur. Süfyân b. Uyeyne incelenen haberi Yahyâ b. Sa'îd'den “an” eda sigasıyla yani muanan olarak rivâyet etmiştir. Normal şartlar altında bu durum sema' konusunda problem teşkil etmektedir; Zira her ne kadar “an” eda sigası ittisale delâlet etse de müdellis râvilerin “an” sigasıyla yaptıkları rivâyetlere ihtiyatla yaklaşılmaktadır. Râvi tanıtımı yaparken Süfyân b. Uyeyne'nin tedlis yaptığı; fakat tedlislerinin çeşitli sebeplerden dolayı genellikle makbul sayıldığı bilgisine ulaşmıştık. Bu durumda sema ve muasarat konusunda bir problem bulunmamaktadır.

Üçüncü râvi Ahmed b. Hanbel'dir. Ahmed b. Hanbel 164–241 yılları arasında yaşamıştır. Buna göre İbn Uyeyne ile muasaratleri konusunda bir problem bulunmamaktadır. Aynı zamanda Ahmed b. Hanbel, incelenen rivâyeti İbn Uyeyne'den sema'ı olduğunu gösterir bir eda sigası olan “حدثنا” haddesena ile rivâyet etmiştir.

Ayrıca râvi tanıtımı yaparken iki râvi arasında hoca- talebe ilişkisi olduğu bilgisine ulaşmıştık. Ahmed b. Hanbel, Süfyân b. Uyeyne'nin talebeleri arasında yer almaktadır. Buna göre muasarat ve lika konusunda bir problem bulunmamaktadır. Sonuç olarak incelenen bu isnad ittisal açısından problem taşımamaktadır.

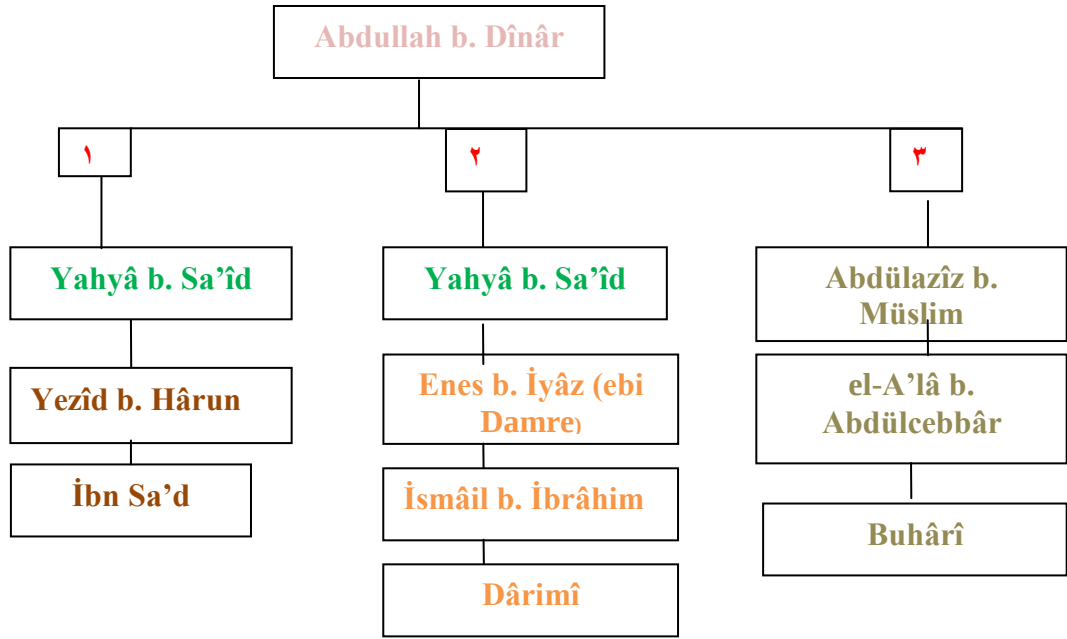
2.1.1.3. Abdullah b. Dînâr Rivâyeti

2.1.1.3.1. Abdullah b. Dînâr Rivâyetinin Sened Ağı

2.1.1.3.2. Abdullah b. Dînâr'dan Rivâyetinin Râvi Tanıtımı ve Haklarındaki Cerh ve Ta'dîl Değerlendirmeleri

Abdullah b. Dînâr tarikiyle gelen rivâyetin geçtiği ilk kaynaklar İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* adlı eseri ve Dârimî'nin *es-Sünen* adlı eseridir. Buna göre inceleyeceğimiz sened ve râvileri şu şekilde göstermek mümkündür:

1. Senedin Râvileri

Abdullah b. Dînâr (v.127/744)

Künyesi Eba Abdırrahman'dır.⁹⁷ Abdullah b. Ömer'in kölesidir. Medîne ehliendir. İbn Ömer'den, Mâlik b. Enes'ten ve Ebî Sâlih'ten rivâyette bulunmuştur.

Yahyâ b. Sa'îd el-Ensârî, Süheyl b. Ebî Sâlih, Rebîa b. Abdırrahman, Ubeydullah b. Ömer, Musa b. Ukbe, Mâlik b. Enes, İbn Aclan, Süfyân Servî, Şu'be, İbn Uyeyne ondan rivâyet etmişlerdir. Yahyâ b. Main, Abdullah b. Dînâr'ın sika olduğunu söylemiştir.⁹⁸

127 senesinde vefat etmiştir.⁹⁹

⁹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ* I, (2. Baskı), nşr. Ziyâd Muhammed Mansûr, Mektebetü'l Ulûm ve'l Hikem, Medîne, 1408, c. I, 305.

⁹⁸ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't Ta'dil*, V, 46.

⁹⁹ İbn Sa'd, *age*, 305.

Yahyâ b. Sa'îd el-Ensârî¹⁰⁰ (v.143/760)

Yezîd b. Hârûn (v.206/821)

Künyesi Eba Hâlid'dir. Sikadır ve birçok hadîsi vardır. 118 yılında doğmuştur.¹⁰¹

Âsım el-Ehvel'den, Yahyâ b. Sa'îd el-Ensârî'den, Süleyman et-Teymî ve başkalarından hadîs okumuştur.¹⁰² Ali b. el-Medînî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve diğer başka kimselere de hadîs okutmuştur.¹⁰³ Ali b. el-Medînî, Yezîd b. Hârûn'dan daha hafızını görmediğini söylemiştir.¹⁰⁴ Yezîd b. Hârûn 206 yılında vefat etmiştir.¹⁰⁵

İbn Sa'd (v.230/844)

Tam adı, Muhammed b. Sa'd b. Menî' Ebû Abdillâh el-Bağdâdî'dir. Hafız, allâme ve hüccettir. Vâkidî'nin kâtipliğini yapmıştır. *Tabakâtü'l-Kebîr*, *Tabakatü's-Sağîr* ve bunlardan başka kitapların yazarıdır. 160 yılından sonra doğmuştur.

Hüseyim b. Beşîr'den, İbn Uyeyne'den, Ebû Muâviye'den, Füdeyk'ten, Veki'den, Enes b. İyâz el-Leysî'den ve başkalarından hadîs dinlemiştir. Ebû Bekr b. Ebî'd Dünya, Hâris b. Ebî Üsâme, Muhammed b. Abdirrahman b. Fehm ve daha başkaları ondan hadîs okumuştur.¹⁰⁶ İbn Sa'd 230 yılında vefat etmiştir.¹⁰⁷

2. Senedin Râvileri

Yahyâ b. Sa'îd el-Ensârî¹⁰⁸ (v.143/760)

Enes b. İyâz (Ebû Damra) (v.200/815)

İmam, muhaddîs, sadûk, muammer (uzun ömürlü) olarak nitelenen Ebû Damra Enes b. İyâz el-Leysî el-Medenî. 104 yılında doğmuştur.

Safvan b. Süleym'den, Ebî Hazim el-A'rec'den, Süheyl b. Ebî Sâlih'ten, Şerik b. Ebî Nemirden, Hişâm b. Urve'den ve daha birçoklarından hadîs rivâyet etmiştir.

¹⁰⁰ Bkz. bu şahıs daha önce tanıtılmıştır.

¹⁰¹ İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübrâ*, (nşr. İhsan Abbas), VII, 314.

¹⁰² Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*, VIII, 97.

¹⁰³ Zehebî, *age*, VIII, 97.

¹⁰⁴ Zehebî, *age*, VIII, 97.

¹⁰⁵ İbn Hacer, *Tehzibü't Tehzib*, XI, 368.

¹⁰⁶ Zehebî, *age*, X, 664.-665.

¹⁰⁷ Zehebî, *age*, X, 666.

¹⁰⁸ Bkz. bu şahıs daha önce tanıtılmıştır.

Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medînî, Ahmed b. Sâlih, Muhammed b. Abdillâh b. Abdilhakem ve daha birçok kişi Ebû Damra'den hadîs rivâyet etmişlerdir. Akranlarından Bakiyye b. Velid de ondan rivâyette bulunmuştur.

Ebû Zûr'a ve Nesai onun için "Lâ be'se bih" demişlerdir. (Yahyâ b. Maîn ve Ebû Zûr'a ed-Dimaşkî bu sigayı sika manasında kullanırlar.)¹⁰⁹ Yûnus b. Abdi'l A'la Ebû Damra'den daha güzel ahlâklı kimseyi görmediğini söylemiştir.

Ebû Damra 96 yıl yaşamıştır ve 200 yılında vefat etmiştir.¹¹⁰

İsmâîl b. İbrâhim (Ebû Ma'mer) (v. 236/850)

Ebû Ma'mer İsmâîl b. İbrâhim b. Ma'mer b. Haseni'l Hûzelî el-Herevî el-Bağdâdî, İmam, büyük hafız, sebt, sikadır. Şerik el- Kâdî, İsmâîl b. Ca'fer, Halef b. Halife, Ali b. Hâşim b. Berid, Hüseyim, Abdullah b. Mübârek, Süfyân b. Uyeyne, Mervân b. Şüca', İsmâîl b. Ayyâş'dan hadîs almıştır.

Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Ebû Zûr'a, Ebû Hâtim, Bakî b. Mahled, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Mervezî ve Muhammed b. Abdirrahim, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî ve Abdullah b. Ahmed b. Hanbel ondan hadîs rivâyet etmiştir.

İbn Sa'd *Tabakât*'ında ondan şöyle bahsetmiştir: "Sikadır, sebtir. Sünnet ve fazilet sahibidir."

Ebû Ma'mer 236 senesinde Cemaziyelevvel'de vefat etmiştir.¹¹¹

Dârimî (v.255/868)

Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman b. el-Fazl ed-Dârimî. *es-Sünen* adlı eseriyle tanınan hadîs, tefsir ve fıkıh âlimidir.

181'de (797–98) doğdu. Semerkantlı olup Temîm kabilesinin Dârim koluna mensuptur. Zahidlerin çokça bulunduğu bir çevrede yetişti. Hadîs öğrenimi için Hicaz, Mısır, Şam, Irak, Kûfe ve Horasan gibi ilim merkezlerini dolaştı.

Nadr b. Şümeyl, Yezîd b. Hârun, Hâlid b. Mahled, Muhammed b. Selem el-Bikendî, Affân b. Müslim vb. âlimlerden ilim tahsil etti. Daha sonra Bağdat'a gidip orada hadîs rivâyet etti. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesaî, Ebû Zûr'a, Ebû

¹⁰⁹ Aydın, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, 170.

¹¹⁰ Zehebî, *age*, IIX, 525.

¹¹¹ Zehebî, *age*, IX, 121, 122.

Hâtîm, Bakî b. Mahled gibi meşhur âlimler öğrencileri arasında yer aldı. Buhârî *el-Câmi'us-Sahîh* dışındaki eserlerinde, Müslim *el-Câmi'us-Sahîh*'inde, Ebû Dâvud ve Tirmizî *Sünen*lerinde, Nesai ise *es-Sünen* dışındaki eserlerinde ondan hadîs rivâyet etmişlerdir.

Sade ve zâhidane bir hayat yaşayan Dârimî sultanın ısrarı üzerine Semerkant kadılığı görevini kabul etmişse de bir defa hüküm verdikten sonra kadılıktan ayrılmıştır. 8 Zilhicce 255 (17 Kâsım 869) tarihinde Merv'de vefat eden Dârimî, bir gün sonra cumaya rastlayan arefe günü defnedildi. Dârimî son derece zeki, yumuşak huylu, güvenilir bir kimseydi. Ahmed b. Hanbel onun kanaatkârlığını anlatırken “Ona servetler sunuldu, fakat iltifat etmedi.” derdi. Tefsir ve fıkıh sahalarında da otorite olmakla beraber daha çok hadîs ilmindeki geniş bilgisi ve titizliğiyle tanınmış, h. III. yüz yılda hadîs ilminin merkezi haline gelen Horasan bölgesinde yetişen âlimlerin önde gelenlerinden biri olmuştur. Mısır ve Şam gibi bölgelerde çağdaşı olan Buhârî'nin henüz bilinmediği sıralarda o tanınmaktaydı. Dârimî cerh ve Ta'dîl ilminde de görüşüne itibar edilen bir âlim olup Ahmed b. Hanbel ile Ebû Hâtîm er-Râzî onun hadîs tenkîdi konusunda otorite olduğunu ifade etmişlerdir. Nitekim Ahmed b. Hanbel Dârimî'nin görüşüne uyarak Yahyâ el-Himmani'den rivâyeti terk etmiştir. Tirmizî de *es-Sünen*'in de yer alan cerh ve Ta'dîl ile ilgili bilgilerin bir kısmını Dârimî'den aldığını belirtmiştir. Böylece gerek hadîs öğretimi faaliyetleriyle, gerekse kitap te'lifi çalışmalarıyla hadîs ilminin Semerkant'ta yayılmasında ve bu ilimle ilgili bazı yanlış bilgilerin düzeltilmesinde onun büyük hizmeti geçmiştir.¹¹²

Bütün bu bilgiler onun sikalığ hususunda şüpheyi yer bırakmamaktadır.

3. Senedin Râvîleri

Abdullah b. Dînâr¹¹³ (v.127/744)

Abdülazîz b. Müslim (v. 167/783)

İmâm, âbid, Ebû Zeyd el-Kasmelî, el-Horasânî, el-Basrî. Sikalardan biridir.

Abdullah b. Dînâr'dan, Matar el-Varrâk'tan, Eyyûb'dan, Ebî Hârûn el-Abdî'den ve daha birçoklarından hadîs almıştır.

¹¹² Aydın, Abdullah, “Dârimî”, *DİA*, VIII, 494.

¹¹³ Bkz. bu şahıs daha önce tanıtılmıştır.

el-Akadî, el-Ka'nebî, Ubeydullah b. Aîşe, Hafs b. Ömer el-Havzî, Hafs b. Ömer ed-Darîr, Şeybân b. Ferrûh ve başkaları ondan rivâyette bulunmuştur.

Ebû Âmir el-Akadî onun âbidlerden olduğunu; Yahyâ b. Maîn ve başkaları da onun sika olduğunu söylemiştir.

167/783 yılında vefat etmiştir.¹¹⁴

el- A'lâ b. Abdülcebbâr (v. 212/827)

el-A'lâ b. Abdü'l- Cebbâr el-Ensârî.

Cerîr b. Hâzim'den, iki Hammâd'dan, Abdullah b. Ca'fer el-Mahzûmî'den, Abdülazîz b. Müslim'den, Mübârek b. Fudâle'den, Muhammed b. Müslim et-Tâîfî'den, el-Hâris b. Umeyr'den, Ca'fer b. Süleyân ed-Dab'î'den, Nâfî b. Ömer el-Cümeihî'den, Vehîb b. Hâlid'den, Yahyâ b. Atîk'ten rivâyette bulunmuştur.

Buhârî ondan mevkuf olarak *Kitâbü'l İlîm*'de bir haber rivâyet etmiştir. İclî; onun için sika demiştir. Ebû Hâtim sâlihu'l-hadîs¹¹⁵ (صالح الحديث) demiştir. Nesâî leys

bihi be's¹¹⁶ (ليس به بأس) demiştir.¹¹⁷ 212/827 yılında vefat etmiştir.¹¹⁸

Buhârî (v. 256/869)

Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhim el-Cûfî el- Buhârî. Kur'an-ı Kerim'den sonra en güvenilir kitap kabul edilen *el-Câmi'u's-Sahîh* adlı eseriyle tanınmış büyük muhaddîs. 13 Şevval 194 Cuma günü Buhara'da doğdu.

Buhârî kendilerinden hadîs yazdığı muhaddislerin sayısının 1080 olduğunu söyler.

Meşhur talebesi Firebrî *Cam'i'u's-Sahîh*'i 90.000 talebenin dinlediğini söylemiştir. En tanınmış diğer talebeleri ise İmam Müslim, Tirmizî, Ebû Hâtim, Ebû Zûr'a er-Râzî, Muhammed b. Nasr el-Mervezî, Sâlih Cezere, İbn Huzeyme gibi muhaddislerdir.

¹¹⁴ Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n Nübelâ*, VII, 240.

¹¹⁵ Böyle bir hadîs, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani *İ'tibar* için alınır.

¹¹⁶ Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs, yazılır ve araştırılır incelenir.

¹¹⁷ İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l Fadl, *Tehzîbü't Tehzîb*, VIII, 185-186.

¹¹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, I, 35.

256 yılında vefat etmiştir.¹¹⁹

2.1.1.3.1. Abdullah b. Dînâr Rivâyetinin İttisal Açısından Değerlendirmesi

İncelenen hadîsin Abdullah b. Dînâr rivâyetlerinden ilkinde sırasıyla; Yahyâ b. Sa'îd el-Ensârî, Yezîd b. Hârûn ve İbn Sa'd bulunmaktadır. Râvîlere doğum-ölüm tarihleri açısından bakıldığında, rivâyetin şöyle bir tablo arz ettiği görülmektedir:

Abdullah b. Dînâr'ın doğum tarihine ulaşamadık; fakat 127 yılında yani Ömer b. Abdülazîz'den 26 yıl sonra vefat etmiştir. Abdullah b. Dînâr, 73 yılında vefat etmiş olan Abdullah b. Ömer'in kölesidir.¹²⁰ Abdullah b. Ömer, Ömer b. Abdülazîz'in ise anne tarafından yakınıdır. Bu yakınlık sebebiyle Ömer b. Abdülazîz, Abdullah b. Ömer ile beraber bulunmuş ve ondan hadîs ezberlemeye çalışmıştır. Daha çocuk yaşlarda iken annesine “*Dayım (Abdullah b. Ömer) gibi olmak istiyorum.*” dediği rivâyet edilmiştir.¹²¹ Abdullah b. Ömer 73 yılında vefat ettiği sırada Ömer b. Abdülazîz 12 yaşlarındadır. Abdullah b. Dînâr'ın da aynı zamanda Abdullah b. Ömer'in kölesi olduğu bilgisi göz önüne alınca Ömer b. Abdülazîz ile Abdullah b. Dînâr'ın muasır olması ve likası konusunda şüphe kalmamaktadır.

İkinci râvî Yahyâ b. Sa'îd'in doğum tarihi belli değildir; fakat 143 yılında vefat etmiştir. Abdullah b. Dînâr ise 127 yılında vefat etmiştir. Yani iki râvinin vefat tarihleri arasında 16 yıl vardır. Yahyâ b. Sa'îd'in Abdullah b. Dînâr'dan sema'ı da vardır. İncelenen rivâyeti Yahyâ b. Sa'îd, Abdullah b. Dînâr'dan “an” eda sigasını kullanarak rivâyet etmiştir; ayrıca Yahyâ b. Sa'îd müdellis bir râvî değildir. Bu yüzden sema' ve muasarat konusunda bir problem bulunmamaktadır.

Diğer bir râvî ise Yezîd b. Hârûn'dur. Bu râvî'nin Yahyâ b. Sa'îd'den hadîs okuduğu hatırlanırsa, karşılaştıkları ve ondan hadîs aldığı (muasarat ve lika) konusunda bir problem olmamaktadır.

Hadîsi eserinde tahrir eden İbn Sa'd'dır. 160- 230 yılları arasında yaşayan İbn Sa'd, Yezîd b. Hârûn ile muasırdır ve bu hadîsi Yezîd b. Hârûn'dan duyduğunu gösteren bir eda sigası olan ahberenâ (أخبرنا) kullanarak rivâyet etmiştir. Dolayısıyla

¹¹⁹ M. Mustafa el- A'zamî, “Buhârî”, *DİA*, c. 6, 368.

¹²⁰ Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n Nübelâ*, IV, 319.

¹²¹ İbn Abdülhakem, Ebû Muhammed el-Misrî, *Sîretü Ömer b. Abdülazîz*, nşr. Ahmed Ubeyd, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut- Lübnan, 1404/1984, 24–25.

bunların buluşması ve birbirlerinden hadîs alması (muasarat ve lika) konusunda da bir problem olmamaktadır. Bu durumda bu senedde ittisal açısından herhangi bir problem yoktur.

İncelenen hadîsin Abdullah b. Dînâr rivâyetlerinden ikincisinde sırasıyla; Yahyâ b. Sa'îd el-Ensârî, Enes b. İyâz (Ebû Damra), İsmâil b. İbrâhim (Ebû Ma'mer) ve Dârimî bulunmaktadır. Râvilere doğum-ölüm tarihleri açısından bakıldığında, rivâyetin şöyle bir tablo arz ettiği görülmektedir:

İlk râvi Abdullah b. Dînâr ile rivâyetin kaynağı olan Ömer b. Abdülazîz arasında olduğu gibi ikinci râvî Yahyâ b. Sa'îd ile Abdullah b. Dînâr arasında da muasarat ve lika konusunda bir şüphe olmadığını daha önce belirtmiştik.

Üçüncü râvi 104-200 yılları arasında yaşamış olan Enes b. İyâz (Ebû Damra)'dır. Yahyâ b. Sa'îd 143 yılında vefat ettiğine göre Enes b. İyâz'ın ve Yahyâ b. Sa'îd'in muasaratı konusunda herhangi bir şüphe yoktur. Enes b. İyâz incelenen rivâyeti an (عن) eda sigası ile rivâyet etmiştir; ayrıca kendisinin müdellis olduğuna dair elimizde herhangi bir bilgi yoktur. Bu durumda ittisal açısından bir problem gözükmemektedir.

Diğer bir râvi İsmâil b. İbrâhim (Ebû Ma'mer)'dir. Râvi'nin doğum tarihine ulaşamadık; fakat bu râvi 236 yılında vefat etmiştir. Râvi tanıtımı yaparken İsmâil b. İbrâhim'in Süfyân b. Uyeyne'den ders aldığını belirtmiştik. İbn Uyeyne 198 yılında vefat ettiğine göre bu durum İsmâil b. İbrâhim ile Enes b. İyâz'ın muasır olduklarına delil olmaktadır. İsmâil b. İbrâhim incelenen rivâyeti an (عن) eda sigasıyla rivâyet etmiştir; fakat kendisi Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvud'un da hocalarındandır; ayrıca müdellis olduğuna dair elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durumda ittisal açısından problem bulunmamaktadır.

Hadîsi eserinde tahrir eden 181–255 yılları arsında yaşamış olan Dârimî'dir. İsmâil b. İbrâhim 236 yılında vefat ettiğine göre Dârimî ve İsmâil b. İbrâhim muasırdır. Dârimî incelemekte olduğumuz rivâyeti İsmâil b. İbrâhim'den sema'ı olduğunu gösteren bir eda sigası olan ahberanâ ile rivâyet etmiştir. Bu durumda muasarat ve lika konusunda problem bulunmamaktadır.

İncelenen hadîsin Abdullah b. Dînâr rivâyetlerinden üçüncüsünde sırasıyla; Abdülazîz b. Müslim, el-A'lâ b. Abdülcebbâr ve Buhârî yer almaktadır. Râvîlere doğum ölüm tarihleri açısından bakıldığında rivâyetin şöyle bir tablo arzettiği görülmektedir.

Abdullah b. Dînâr 127, Abdülazîz b. Müslim 167 yılında vefat etmiştir. İki râvinin vefatları arasında 40 yıl vardır. Abdülazîz b. Müslim Abdullah b. Dînâr'ın öğrencileri arasında yer almaktadır. Buna göre aralarında muasarat ve lika konusunda bir problem gözükmemektedir.

İkinci ravi olan el-A'lâ b. Abdülcebbâr 212 yılında vefat etmiştir. Abdülazîz b. Müslim ile onun vefatı arsında 45 yıl vardır. Bu iki ravi arsında da hoca- talebe ilişkisi bulunmaktadır.

Hadîsi eserinde tahrir eden ise Buhârî'dir. Buhari 194 yılında doğmuş, 254 yılında vefat etmiştir. İncelenen haberi el-A'lâ b. Abdülcebbârdan mevkuf olarak *Kitabu'l-İlm*'de rivâyet etmiştir. İki ravinin arasında muaşeret ve lika vardır. Bu durumda incelenen rivâyetin isnadı ittisal açısından problem taşımamaktadır.

2.1.1.3.2. Abdullah b. Deyz Rivâyeti

Konu olarak seçtiğimiz hadîsi araştırırken, hadîsin İbn Abdülber'in *et-Temhîd* adlı eserinde Abdullah b. Deyz adlı bir râvi kanalı ile de geldiğini tesbit ettik. Fakat tabakat kitaplarında araştırmamıza rağmen Abdullah b. Deyz adlı bir râviye ulaşamadık. Bu senedin ferd bir sened olması ve Abdullah b. Deyz isminden sonra senedin diğer senedlerle benzerlik göstermesi bizde Abdullah b. Dînâr'ın adının yanlışlıkla Abdullah b. Deyz olarak yazıldığı kanaatini oluşturdu. İbn Abdülber'in eserindeki rivâyetin senedi ve râvileri şu şekildedir:

Ömer b. Abdülazîz
Abdullah b. Deyz (Abdullah b. Dînâr ?)
Yahyâ b. Sa'îd
Yezîd b. Hârûn
Hasan b. Ali el- Hulvânî
Muhammed b. İsmâil es-Sani'
Abdülmelik b. Bahr
Ahmed b. Sa'îd
Abdurrahman b. Zekerîyyâ
İbn Abdülber

2.1.2. Tedvîn Rivâyetlerinin Sened Ağı

Abdullah b. Dînâr'ın adının yanlış yazıldığını kabul ettiğimiz sened ile birlikte diğer sened ağları bu şekilde şematize edilmiştir:

2.1.3. Tedvîn Rivâyeti'nin Senedlerinin Bütün Olarak Değerlendirmesi

2.1.3.1.Senedlerin Müntehasına Göre

İncelemekte olduğumuz Ömer b. Abdülazîz'e nisbet edilen rivâyet, kaynaklarda “Ömer b. Abdülazîz Ebî Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm'a şöyle yazmıştır: ...” şeklinde geçmektedir. Ömer b. Abdülazîz'in tâbiinden olması sebebiyle incelenen rivâyet “*maktû*” bir rivâyettir.

2.1.3.2.Sened Sayısına Göre

İncelenen hadîsi Ömer b. Abdülazîz'den, İmam Mâlik, Abdullah b. Dînâr ve Yahyâ b. Sa'îd rivâyet etmişlerdir. Hadîsin geçtiği elimizdeki ilk yazılı kaynaklar: Mâlik b. Enes'in (v. 179/795) *Muvatta*, İbn Sa'd'ın (v. 230/844) *et-Tabakatü'l Kübrâ*, Ahmed b. Hanbel'in (v. 241/855) *el- İlel ve Ma'rifetü'r Ricâl*, Dârimî'nin (v.255/868) *Sünen*, Buhârî'nin (v.256/870) *Sahîh*, İbn Ebû Hâtîm'in (v.327/939) *el-Cerh ve't Ta'dîl* adlı eserlerdir.

Rivâyet Mâlik b. Enes'in, İbn Sa'd'ın ve Ahmed b. Hanbel'in eserinde muttasıl bir senedle yer almaktadır. Bu senedlere göre ise söz konusu rivâyet Abdullah b. Dînâr'dan (127/744) ve Yahyâ b. Sa'îd'den (143/760), Mâlik b. Enes, Süfyân b. Uyeyne, Enes b. İyâz ve Yezîd b. Hârûn gibi râvilerle dağılmış “*meşhur*” bir rivâyettir.

2.1.3.3. Seneddeki Râvilerin İttisaline Göre

2.1.3.3.1.Mâlik b. Enes Rivâyeti

Bu rivâyet İbn Ebû Hâtîm'in *el-Cerh ve't Ta'dîl* adlı eserinde yer almaktadır. Râvi tanıtımına göre; Mâlik b. Enes'in Ömer b. Abdülazîz ile likası ve sema'ı sabit değildir. Yani senedde kopukluk vardır. Bu durumda rivâyet “*munkatî*”dır.

2.1.3.3.2.Yahyâ b. Sa'îd Rivâyeti

Bu rivâyetler Mâlik b. Enes'in ve Ahmed b. Hanbel'in eserlerinde yer almaktadır. İmam Mâlik'in rivâyetinde, tüm râviler arasında muasarat ve lika sabittir. Bu durumda sened “*muttasıl*”dır.

Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde de ise tüm râviler arasında muasarat ve lika vardır; fakat sadece Yahyâ b. Sa'îd ile Süfyân b. Uyeyne'nin likası sabit değildir. Bu durumda bu rivâyet **"muttasıl"**dır.

2.1.3.3.3. Abdullah b. Dînâr Rivâyeti

Bu rivâyetler İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Dârimî'nin *Sünen*, Buhârî'nin *Sahîh*, Hatîb el-Bağdâdî'nin *Takyîdü'l-İlm*, Beyhakî'nin *el-Medhal İla's-Süneni'l-Kübrâ* adlı eserlerinde geçmektedir. İlk kaynaklar olması sebebiyle sadece İbn Sa'd, Dârimî ve Buhârî'nin eserlerinde geçen rivâyetlerin senedlerinin incelemeye tabi tutulduğunu daha önce belirtmiştik.

İbn Sa'd'ın rivâyetinde tüm râviler arasında muasarat ve lika sabittir. Bu durumda sened **"muttasıl"**dır.

Dârimî'nin rivâyetinde de râviler muasırdır, çoğunda da lika sabit olmuştur. Buna göre sened **"muttasıl"**dır.

Buhârî'nin rivâyetinde de tüm râviler arasında muasarat ve lika sabittir. Bu durumda sened **"muttasıl"**dır.

2.1.3.4. Senedin Sıhhatine Göre

2.1.3.4.1. Mâlik b. Enes Rivâyeti

İbn Ebû Hâtîm'in eserinde yer alan râvilerinden Yahyâ b. Cüreyc hariç hepsi sikadır. Yahyâ b. Cüreyc meçhul râvi olduğu için adalet ve zabt durumu bilinmemektedir. Ayrıca senedde ittisal sorunu vardır. Senedden Abdullah b. Dînâr veya Yahyâ b. Sa'îd düşmüştür. Bu durumda incelenen rivâyet **"munkatı"**dır. Dolayısıyla **"zayıf"** bir haberdir.

2.1.3.4.2. Yahyâ b. Sa'îd Rivâyeti

İmam Mâlik'in râvilerinin tamamı sikadır. Adalet ve zabt sahibi râviler bu hadîsi rivâyet etmişlerdir. Sened şaz değildir; ittisal problemi de taşımamaktadır. Bu durumda incelenen rivâyet **sahîh** bir rivâyettir.

Ahmed b. Hanbel'in râvilerinden Süfyân b. Uyeyne müdellis olmakla itham edilmiştir; ancak onun tedlisleri genelde makbul sayılmıştır. Diğer râvilerin ise hepsi sikadır. Bu durumda incelenen rivâyet **sahîh** bir rivâyettir.

2.1.3.4.3. Abdullah b. Dînâr Rivâyeti

Gerek İbn Sa'd'ın gerek Dârimî'nin ve Buhârî'nin râvilerinin tamamı sikadır. Buna senedlerin muttasıl olması, hadîslerin değişik senedlerle şahidlerinin bulunması ve şaz olmaması (ki bu rivâyetlerde başka râvilerin hiç birisi sikalara ve evsak'a muhalefet etmemiştir) eklenince, bu hadîsin sened açısından "**sahîh**" olduğu ortaya çıkmaktadır.

2.1.3.5. Senedlerin Sonuç Değerlendirmesi

Parçadan bütüne doğru olmak üzere, kademeli bir şekilde sened tenkîdi yapılan bu hadîs, Abdullah b. Dînâr'dan ve Yahyâ b. Sa'îd'den rivâyet edilmiştir. Hadîsin kilit noktası Yahyâ b. Sa'îd'dir. İncelen hadîs Yahyâ b. Sa'îd'den Mâlik b. Enes, Süfyân b. Uyeyne, Enes b. İyâz ve Yezîd b. Hârûn gibi râvilere dağılmış **meşhûr** bir rivâyettir. İncelemesi yapılan rivâyetlerde meçhul bir râvi (Yahyâ b. Ömer) dışında râvilerin tümü sikadır. Rivâyetin beş tane muttasıl senedi vardır. Ayrıca bu muttasıl senedler bir zayıf rivâyet tarafından da desteklenmektedir.

Buna göre hadîs, adalet ve zabt sahibi râviler tarafından, muttasıl bir senedle, şaz olmayarak rivâyet edilmiştir.

Tablo 2.1. Tedvîn Rivâyetinin Sened Farklılığı Tablosu

1. Malik b. Enes, Muvatta, I, 330.	أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ
2. İbn Sa'd, et- Tabakâtü 'l-Kübrâ, II, 295.	أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ قَالَ: كَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ
3. Ahmed b. Hanbel, el-İlel, I, 150.	حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ حَدَّثَنَا بَنُ عَيْنَةَ عَنْ يَحْيَى قَالَ كَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ
4. Dârimî, İlm, (I, 430), h. nr: 504.	أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَبُو مَعْمَرٍ، عَنْ أَبِي صَمْرَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، قَالَ: «كَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ
5. Buhârî, İlm, 34.	حَلَلْنَا الْعَلَاءُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ قَالَ: حَلَلْنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ: بِذَلِكَ سَمِعْتُ حَدِيثَ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ، إِلَى قَوْلِهِ: ذَهَابَ الْعُلَمَاءُ
6. İbn Ebû Hâtim- el-Cerhve't Ta'dil, IX, 337.	نا عبد الرحمن نا علي بن الحسين [بن الجنيد] نا يحيى بن عمر - يعني ابن جريج الرازي - قال حدثني أبو ثابت - يعني محمد بن عبيد المديني حدثني ابن وهب عن مالك قال
7. Beyhakî, el- Medhal, s.423.	أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدٍ بْنُ أَبِي عَمْرٍو، ثنا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ يُعْقُوبَ ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، ثنا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ

8. el-Hatîb el Bağdâdî- Takyidü'l-İlm, s. 105.	أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى الصَّيْرِيُّ , حَلَّثَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ يُعْقُوبَ الشَّيْبَانِيُّ الْحَافِظُ , حَلَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ السَّعْدِيُّ, حَلَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ, أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ, عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ, أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ,
9.İbn Abdülber-et-Temhîd, XVII, 251.	أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ زَكَرِيَاءَ حَلَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ حَلَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ بَجْرِ حَلَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الصَّائِعُ حَلَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلَوَائِيُّ حَلَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ حَلَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ قَالَ كُتِبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ

2.2. RİVÂYETİN METİN TENKİDİ

2.2.1. Tedvînle İlgili Rivâyetler

Tablo 2.2. Tedvîn Rivâyetlerinin Tablosu

1. Malik b. Enes, Muvatta, I, 330.	أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ, كُتِبَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ, انْظُرْ مَا كَانَ مِنْ حَدِيثِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ, أَوْ سُنَّتِهِ, أَوْ حَدِيثِ عُمَرَ, أَوْ نَحْوِ هَذَا فَاكْتَبَهُ لِي, فَإِنِّي قَدْ خِفْتُ دُرُوسَ الْعِلْمِ, وَذَهَابَ الْعُلَمَاءُ
2. İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, II, 295.	قَالَ: كُتِبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ إِلَى أَبِي بَكْرٍ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ أَنْ انْظُرْ مَا كَانَ مِنْ حَدِيثِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ – أَوْ سُنَّتِهِ مَاضِيَةٍ أَوْ حَدِيثِ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ فَاكْتَبَهُ فَإِنِّي قَدْ خِفْتُ دُرُوسَ الْعِلْمِ وَذَهَابَ أَهْلُهُ.
3. Ahmed b. Hanbel, el-İlel, I, 150.	قَالَ كُتِبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ وَهُوَ وَالِ ابْنِ أَبِي بَكْرٍ بْنِ مُحَمَّدٍ أَنْ أَكْتُبَ إِلَيْكَ مِنْ

	الحديث بما ثبت عندك عن رسول الله صلى الله عليه وسلم وحديث عمر
4. Dârimî, <i>Îlm</i> , (I, 430), h. nr: 504.	قال: «كتب عمر بن عبد العزيز رحمه الله إلى أبي بكر بن محمد بن عمرو بن حزم أن اكتب إلي بملثبت عندك من الحديث عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، وبحديث عمر، فإني قد خشيت دُرُوسَ العلم وذهابه»
5. Buhârî, <i>Îlm</i> , 34.	وكتب عمر بن عبد العزيز إلى أبي بكر بن حزم: انظر ما كان من حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم فأكتبه، فإني خفت دُرُوسَ العلم وذهاب العلماء، ولا تقبل إلا حديث النبي صلى الله عليه وسلم. «ولتفشوا العلم، ولتجلسوا حتى يعلم من لا يعلم، فإن العلم لا يهلك حتى يكون سرًّا»
6. İbn Ebû Hâtim-el-Cerhve't Ta'dîl, IX, 337.	قال: لم يكن عندنا بالمدينة أحد عنده من علم القضاء ما كان عند أبي بكر بن محمد بن عمرو بن حزم وكان ولاه عمر بن عبد العزيز وكتب إليه أن يكتب له العلم من عند عمرة بنت عبد الرحمن والقاسم بن محمد فكتبه له، ولم يكن على المدينة أنصاري أميراً غير أبي بكر بن حزم، وكان قاضياً.
7. Beyhakî, el-Medhal, s.423.	أن عمر بن عبد العزيز، رضي الله عنه كتب إلى أبي بكر محمد بن عمرو بن حزم يأمره: «انظر ما كان من حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم أو سنة ماضية أو حديث عمر فأكتبه فإني قد خفت دُرُوسَ العلم وذهاب أهله»
8. el-Hatîb el-Bağdâdî-Takyidü'l-Îlm, s.	أن عمر بن عبد العزيز، كتب إلى أبي بكر بن محمد بن عمرو بن حزم يأمره:

105.	«انْظُرْ مَا كَانَ مِنْ حَدِيثِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ , أَوْ سُنَّةِ مَا ضِيَّةٍ أَوْ حَدِيثِ عُمَرَ فَانْكُتِبُهُ فَإِنِّي قَدْ خِفْتُ دُرُوسَ الْعِلْمِ وَذَهَابَ أَهْلُهُ
9. İbn Abdülber-et-Temhîd, XVII, 251.	قَالَ كَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ إِلَى أَبِي بَكْرٍ بْنِ مُحَمَّدٍ انْظُرْ مَا كَانَ مِنْ حَدِيثِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْ سُنَّةِ مَا ضِيَّةٍ أَوْ حَدِيثِ عُمَرَ فَانْكُتِبُهُ فَإِنِّي قَدْ خِفْتُ دُرُوسَ الْعِلْمِ وَذَهَابَ أَهْلُهُ

2.2.2. Rivâyetlerin Asgari Müştereği

Bütün bu rivâyetlerden anlaşılacağı üzere, Ömer b. Abdülazîz, Ebî Bekr b. Muhammed b. Hazm'a bir mektup yazmış ve burada incelenen hadîsi ifade etmiştir. Bu mektup ilk kaynaklardan Mâlik b. Enes'in (v. 179/795) *Muvatta*, İbn Sa'd'ın (v. 230/844) *et-Tabakatü'l-Kübrâ*, Ahmed b. Hanbel'in (v. 241/855) *el-İlel ve Ma'rifeti'r Ricâl*, Dârimî'nin (v.255/868) *Sünen*, Buhârî'nin (v.256/870), *Câmiu's-Sahîh*, İbn Ebû Hâtim'in (v.327/939) *el-Cerh ve't Ta'dil* adlı eserlerinde yer almaktadır.

Rivâyetler arasında bazı lafız ve ifade farklılıkları olduğu görülmektedir. Temelde 4 farklı metin vardır. Bunlardan ilki İmam Mâlik ile Dârimî rivâyetleridir, bu iki rivâyet yaklaşık olarak aynıdır. Metinlerden ikincisi İbn Sa'd ile Ahmed b. Hanbel'in rivâyetleridir ve bu iki rivâyet de büyük ölçüde aynıdır. Buhârî'nin ve İbn Ebû Hâtim'in rivâyetleri ise diğer farklı iki rivâyettir. Bu yüzden öncelikle rivâyet farklılıklarını dikkate alarak, ilgili hadîsin asgari müştereğinin tespit edilmesi gerekir.

İncelenen hadîsin metnine yer verilen rivâyetlerin İbn Ebû Hâtim'deki rivâyet hariç rivâyetlerin hepsinde; “yaz!” emri ortaktır. Fakat metni bütünlük içinde anlamak için ne zaman, nerede, niçin söylendiğini bilmemiz gerekir. Bu gereklilikten hareketle, bu soruların cevabını oluşturacak mahiyetteki rivâyetleri birleştirmek suretiyle, metni yeniden kompoze etmek gerekecektir. Ayrıca râviden ve rivâyetten kaynaklanan bazı unsurlardan dolayı da metni kompoze etmek gerekli olmaktadır. Örneğin insanın

yanılma, hata etme, karıştırma ve unutma gibi kusurları vardır. Râvilerin de bu yönlerinin olduğu düşünülünce rivâyetlerdeki lafız ve ifade farklılıkları olması doğaldır.

Parça metinlerin bir araya getirilmesi ve kompoze edilmesi anlamında “metin bütünleştirilmesi” denilecektir. Bütünleştirilmiş bu metin, her halde önceki rivâyetlere uygun bir şekilde bütünleşecektir. Fakat sübjektiflik ihtimali göz önünde tutularak, bu bütünün hadîsin orijinalini oluşturduğu iddia edilmemelidir.

2.2.4. Rivâyetlerin Bütünleştirilmesi

Söz konusu mektubun geçtiği rivâyetler içerisinde, ilk kaynak olarak İmam Mâlik’in *Muvatta* adlı eseri gelmektedir. Bu eserde rivâyetlerinin toplanmasının istendiği kişi Hz. Ömer’dir. İbn Sad’ın *Tabakat*’ı da *Muvatta*’dan sonraki kaynaktır. Bu eserde ise Amra bint Abdurrahman’ın rivâyetlerinin toplanması istenmiştir. Daha sonraki kaynaklardan olan İbn Ebû Hâtim’in *el- Cerh ve’t Ta’dil* adlı eserinde ise Amra bint Abdurrahman ile birlikte Kâsım b. Muhammed’in rivâyetlerinin toplanmasının istendiği belirtilmektedir. Burada İmam Mâlik’in ve İbn Sa’d’ın ve İbn Ebû Hâtim’in rivâyet ettiği hadîsler esas alınıp, diğer rivâyetler bu ana çatı üzerinde birleştirildiğinde hadsin muhtemel metni şöyle kompoze edilebilir:

“Ömer b. Abdülazîz Medîne valisi Ebî Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm’a şöyle bir mektup göndermiştir: Resulullah’ın hadîslerini, geçmiş sünnetleri, Ömer’in, Amra bint Abdurrahman’ın ve Kâsım b. Muhammed’in rivâyetlerini araştır ve bana yaz. Hz. Peygamber’in hadîslerinden başkasını kabul etme. Çünkü ben İlmin yok olup âlimlerin de tükenmesinden korktum. İlmi yayınız ve ilim toplantıları düzenleyiniz ki bilmeyenler de öğrensın. İlmin ancak gizli kalırsa yok olur.”

Rivâyetlerde dikkat çeken bazı noktalar:

1. Bütün rivâyetlerde “Ömer b. Abdülazîz Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm’a şöyle yazdı” ifadesi ortaktır.
2. Bu ifadenin devamında yazılan mektup zikredilmiştir.
3. Mektupta rivâyetlerinin toplanmasının istendiği kişiler Hz. Ömer, Amra bint Abdurrahman ve Kâsım b. Muhammed’dir.
4. Bu üç kişinin adının aynı anda birlikte geçtiği bir rivâyet tespit edilememiştir

2.2.5. Rivâyetlerin Farklı Kriterlere Arzı

Ömer b. Abdülazîz tâbiinden olan bir zâttır ve aynı zamanda Emevî halîfesidir. Tâbiînden olan birinin sözünü Kur'an'a arz etmek gerekmez. Bu kısımda Kur'an'a arz edilecek husus "yazma" eylemidir.

2.2.5.1. Kur'an'a Arzı

Rivâyetin Bakara Suresi 282. Ayete Arzı

Allah Teâla Bakara suresi 282. ayette mealen şöyle buyurmaktadır: *"Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın. Bir kâtip onu aranızda adaletle yazsın. Hiçbir kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın; (her şeyi olduğu gibi) yazsın. Üzerinde hak olan kimse (borçlu) da yazdırsın, Rabbinden korksun ve borcunu asla eksik yazdırmassın. Şayet borçlu sefih veya akli zayıf veya kendisi söyleyip yazdıramayacak durumda ise, velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun. Eğer iki erkek bulunmazsa rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile – biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki kadın (olsun) çağırıldıkları vakit şahitler gelmezlik etmesin. Büyük veya küçük, vâdesine kadar hiçbir şeyi yazmaktan sakın üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah nezdinde daha adaletli, şehadet için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha uygundur. Ancak aranızda yapıp bitirdiğiniz peşin bir ticaret olursa, bu durum farklıdır. Bu durumda onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur.(Genellikle)alış-veriş yaptığınızda şahit tutun. Ne yazan, ne de şahit zarara uğratılsın. Eğer bunu yaparsanız (zarar vererseniz) şüphe yok ki bu, sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun. Allah size gerekli olanı öğretiyor. Allah her şeyi bilmektedir."*¹²²

Yüce Allah bu ayet-i kerime ile borç muamelelerinin yazı ile kayıt altına alınmasını emretmektedir. Yazma, yazdırma ve şahit tutma isbat için kullanılan en geçerli vasıtalarlardır. Allah Teâla'nın kullarından bu vasıtayı kullanmalarını istemesi yazı hususunda bir yasaklama olmadığına göstergesidir. Şayet Allah (c.c) tarafından Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sözlerinin yazılması hususuna münhasır bir yasaklama olsaydı. Hz. Peygamber (s.a.s.) bunu belirtirdi. Son söz olarak bu ayet-i kerîme ışığında "tedvîn hadîsi"ne bakılırsa sünnetin yazılmasında bir sakınca gözükmediği söylenebilir.

¹²² Bakara (2; 282)

2.2.5.2. Merfu' Hadîslere Arzı

Araştırmamıza konu olarak seçtiğimiz, hadîslerin tedvîn edilmesini emreden haber, **maktu'** bir haberdir. Bu maktu' haber ile Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinin bir araya toplanması amaçlanmıştır. Hz. Peygamber'in sünneti toplanırken yazı vasıtasının kullanımından kaynaklanan tartışmalar olmuştur; fakat Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadîslerin yazılmasını tasvip ettiğini gösteren pek çok açık deliller vardır.

Takyidu'l-İlm'de geçen bir habere göre, Hz. Peygamber (s.a.s.):

“İlmi yazı ile kaydediniz (zabtediniz)”¹²³ «قَيِّدُوا الْعِلْمَ بِالْكِتَابِ» buyurmuştur.

Yine Ebû Hüreyre'den rivâyet edilen bir haberde hıfzından şikâyet eden bir kimseye, Hz. Peygamber (s.a.s.): “sağından yardım iste” buyurmuş ve işaretle yazması için elini göstermiştir.¹²⁴

Kitabete müsaade verilmesi hususunda orijinal bir örnekte daha önce “*Ebû Şah Hadîsi*” olarak bahsettiğimiz, Hz. Peygamber'in Mekke'nin Fethi gününde dinlediği bir hutbesinin kendisine yazılmasını isteyen Ebû Şah adlı sahâbi için Resulullah'ın (s.a.s.); “*Bunu Ebû Şah'a yazın!*”¹²⁵ buyurduğu rivâyettir.

Hız. Peygamber'in okuma- yazma faaliyetlerine önem vermesi ve bu amaçla “Bedirde elde edilen zaferden sonra, kazanılan harp esirlerinin bir kısmının fidye için para vermek yerine çocuklara okuma-yazma öğretecek olması”,¹²⁶ Hız. Peygamber'in yazı vasıtasına karşı olmadığını açıkça göstermektedir.

2.2.5.3. Tarihi Bilgilere Arzı

Hiç şüphesiz hadîsler Hız. Peygamber döneminden itibaren hafızalarda ve kısmen de olsa yazılı bir şekilde sahifelerde muhafaza edilmiştir.¹²⁷ Tâbiîn ve takip eden

¹²³ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Takyidü'l-İlm*, I, 70.

¹²⁴ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Takyidü'l-İlm*, I, 65.

¹²⁵ Buhârî, *İlm*, 39, (I, 33).

¹²⁶ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah, *Müsned*, thk.. Şuayb el-Arnaût-Âdil Mürşîd ve diğerleri, nşr. Müesseseti'r Risale, I. Baskı, 1421/ 2001, IV, 92, h. nr: 2216.

¹²⁷ Accâc el-Hatîb, Muhammed, *es-Sünne Kable't-Tedvîn* (1962), (Çev: Mehmet Aydemir), Yeni Akademi Yayınları, (2. Baskı), İzmir, 2006, 353.

Müslüman nesillerin dürüst ve çok çalışmaları, hârikulâde ve inanılmaz faaliyetleri sayesinde geniş memleketin muhtelif yerlerine veya bölgelerine yayılmış bulunan Hz. Muhammed'in sözlerinin ve yaptıklarının rivâyetleri toplanmıştır.¹²⁸ Şarkiyatçılar ise hem hadîslerin muhafaza edilmesi hakkında hem de tedvîn faaliyeti hakkında başlı başına eleştirilerde bulunmuşlardır. “Goldziher *Dirâsât İslâmiyye* adlı eserinde hadîs tedvîni çerçevesinde özel bir fasıl ele almış ve tedvinin Hicrî ikinci yüzyılın başında vuku bulduğunu ispatlamak için birçok delil getirmiştir. Kitabının ilk faslında, Hz. Peygamber döneminde tedvîn olunan bazı sahifelere işâret eden birtakım kanıtlar serdetmiş, ancak bu kanıtları söz konusu sahifeler hakkında şüphe oluşturacak veya doğruluklarını zedeleyecek bir şekilde ele almış olup, bununla iki şeyi amaçlamıştır: Birinci amaç; Sünnetin ezberlendiği ve hâfızalarda korunduğu gerçeğini, insanların ikinci yüzyıldan itibaren kitâbete bel bağlamaları dolayımında zayıflatmaya; ikincisi ise, hadîslerin bütünü, bunları yazanların eli ve diliyle peydahlandığı ve uydurma olduğu şeklinde karalamaya matuftur. Nitekim bu hadîsleri tedvîn eden kişilerin, sadece kendi arzularına uygun olan; ayrıca kendi görüşleri ve bakış açılarını yansıtan hadîsleri yazdıklarını iddia etmiştir.¹²⁹ Diğer bir müsteşrik olan Muir, Hicrî ikinci asrın ortasından evvel, böyle bir tedvîn işinin hiçbir sahîh izi bulunmadığını iddia etmiş, diğer taraftan Guillaume, bu iddiaya dayanarak “*Hadîs sonradan icad olunmuş bir bid’at tellakkî edilmeli*” demiştir. Ruth da, Guillaume’a atıf yapmıştır ve öteki müsteşrikler de aşağıda zikredilecek rivâyetin doğruluğundan şüphe etmişlerdir...

“Ömer b. Abdülazîz Medîne’de âmili olan Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm’a şöyle bir mektup yazdı: Resulullah’ın hadîslerini, geçmiş sünnetleri, Amra binti Abdirrahman’ın hadîslerini araştır ve bana yaz; çünkü ben ilmin yok olup ilim ehlinin de tükenmesinden korktum.”¹³⁰

Schact daha ileri gidip şunu söylemiştir: “*Bu hadîslerden dîni hukukla alâkalı olanları kabul etmek zordur. Bunlar, ikinci asrın birinci yarısından itibaren ortaya sürülmüşlerdir.*” Schacht Ömer b. Abdülazîz’in vefatından sonra hukukla ilgili bütün hadîslerin vaz edildiğine inandığına göre, Ömer b. Abdülazîz’in talimatının sahih olup

¹²⁸ Siddîkî, Muhammed Zübeyr, *Hadith Literature; Its Origin, Development, Special Features and Criticism*(*Hadîs Edebiyatı Tarihi, Menşei, Tekâmülü, Hususiyetleri ve Tenkîdi*), (1961), (Çev. Yusuf Ziya Kavakçı), Yeni Zaman Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2004

¹²⁹ Accâc el-Hatîb, Muhammed, *age*, 349–350.

¹³⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, II, 295.

olmadığında tereddüt ederse hiç şaşmamalıdır. Binâenaleyh o zaman hadîslerin (ona göre) değil yazılmaları sözlü rivâyetleri bile bahis mevzuû değildir.”¹³¹

Hız. Peygamber döneminde kayıt altına alındığı sabit olduğu halde, hadîslerin muhafaza edildiğine dair kesin inancımızı zayıflatmaya yönelik oryantalist görüşleri kabul etmemiz mümkün değildir. Hadîslerin ezberlenmesi ile yazılması arasında hiçbir şekilde çelişki yoktur.¹³²

“Resulullah’ın vefatından sonra Kur’an’ın toplanmasını zorunlu kılan olaylar hadîsler konusunda da kendini hissettirmiştir. Hadîslerin toplanmasının gerekliliğini ilk fark eden ve bu konuda teşebbüse geçen Halife Hız. Ebû Bekir olmuş, Kur’an’ın toplanması işini tamamladıktan sonra hadîsleri derlemek için bir çalışma başlatmıştır. Hız. Aişe’den nakledildiğine göre Ebû Bekir bir gece 500 civarında hadîs ihtiva eden sahifesini yakmıştır. Bunun sebebini soran Aişe’ye sahifesinde güvenilir kimselerden aldığı hadîslerin bulunduğunu, ancak bunların Hız. Peygamber’in sözlerini onun ağzından çıktığı şekilde nakledip etmediklerini bilemediğini belirtmiş, bunun sorumluluğunu üzerine almaktan çekindiğini söylemiştir. Tesbit döneminde işittiğini kaydetme düşüncesi Resul-i Ekrem’in vefatından sonra bazı sahabiler için kendisinin işitmediği, fakat başka sahabilerin naklettiği rivâyetleri toplama anlayışına dönüşmüştür. Hız. Ebû Bekir doğuracağı sakıncaları dikkate alarak tedvinden vazgeçmiş, Hız. Ömer de hadîslerin tedvîni düşünmüş ve bunu gerçekleştirmek için teşebbüse geçmiştir. Rivâyete göre konuyu önce ashap ile istişare etmiş, onlardan olumlu cevap alınca durumu değerlendirmiş, neticede insanların hadîsle daha çok meşgul olarak Kur’an’ı ihmal edeceği endişesiyle o da tedvinden vazgeçmiştir. Hız. Ömer’in karşı çıktığı husus sosyal hayatta pratik değeri olan, amel edilebilir ve hukuki nitelik arzeden sünen türü rivâyetler yerine amel edilmeyen rivâyetlerle meşgul olunmasıdır. Hız. Ömer tedvîn hususunda Ebû Bekir’e göre daha kapsamlı bir düşünceye sahipti. Ebû Bekir kişisel gayretiyle Resulullah’tan bizzat duymadığı hadîsleri derlemeyi hedeflerken Ömer bu işi resmi bir görev gibi düşünmüş, bundan dolayı ashabın onayını alma ihtiyacını duymuştur. Bu dönemde hadîslerin daha çok ahkâma dair olanları kaydedilmiş, Resul-i Ekrem hatıralarda henüz canlı bir şekilde yaşadığı için

¹³¹ el-A’zamî, Muhammed Mustafa, *İlk Devir Hadîs Edebiyatı ve Peygamberimiz’in Hadîslerinin Tedvîn Târîhi* (1967), (Çev. Hulûsi Yavuz), İz Yayıncılık, İstanbul 1993, 19–20.

¹³² Accâc el-Hatîb, Muhammed, *age*, 353.

onun fiil ve takrirlerinin derlenmesi düşünülmemiştir. Hz. Ömer'den sonra baş gösteren siyasi karışıklıklar yöneticilerin özellikle hadîslerin tedvîni konusuna eğilmesine fırsat vermemiştir.

Resmi anlamda yeni bir tedvîn teşebbüsünün Emevîler'in Mısır valisi Abdülazîz b. Mervân (ö. 86/705) tarafından başlatıldığı görülmektedir. Dini ilimlere ilgi duyan, özellikle hadîs rivâyetiyle meşgul olan Abdülazîz hadîslerin tedvîni konusunu resmen ele alan ilk devlet adamı olarak tanınmaktadır. Bedir ashabından yetmiş kişiyle görüşen Abdülazîz, Humus'ta yaşayan Kesîr b. Mürre el- Hadramî'ye (ö.75/694?) bir mektup göndermiş ve Ebû Hüreyre'nin hadîsleri kendisinde bulunduğu için onun dışındaki sahabilere ait hadîsleri yazıp göndermesini istemiştir. Bu rivâyet, Ebû Hüreyre'nin naklettiği hadîslerin I. (VII.) yüzyılın ikinci yarısının başlarında yazıya geçirildiğini göstermektedir. Rivâyete göre Mervân, Ebû Hüreyre'yi zaman zaman yanına çağırarak kendisine hadîs nakletmesini istemiş, bu esnada kâtiplerine bunları yazdırmış ve saklamıştır. Abdülazîz b. Mervân'ın elindeki hadîslerin, babası Mervân tarafından yazdırılan bu hadîsler olması muhtemeldir. Abdülazîz b. Mervân'ın isteğinin ne ölçüde yerine getirildiği bilinmemekle beraber Kesir b. Mürre'nin Abdülazîz'den önce vefat etmesi, verilen emrin yerine getirildiğine dair kaynaklarda bilgi bulunmaması bu konuda bir sonuca ulaşılmadığını düşündürmektedir.

Abdülazîz b. Mervân'ın hadîsleri tedvîn düşüncesi oğlu Ömer b. Abdülazîz tarafından gerçekleştirilmiştir. Ömer b. Abdülazîz yönetime geldiği dönemde hadîs uyduranların çoğaldığını görmüş, büyük âlimlerin vefatından sonra hadîslerin zayı olacağı endişesiyle tedvîn işini resmen başlatmıştır.¹³³

Tarihi bilgilerden hareketle, tedvîn düşüncesinin ilk olarak Ömer b. Abdülazîz ile başlamadığı anlaşılmaktadır. İlk olarak Hz. Ebû Bekir daha sonra Hz. Ömer ve Mervân b. Abdülazîz gibi halifeler tedvîn faaliyeti yapmayı planlamışlardır; fakat bu planlar ya plan safhasında kalmaya devam etmiş ya da her hangi bir neticeye ulaşamamıştır. Dolayısıyla sistemli bir çalışma olması ve neticelere ulaşması nedeniyle Ömer b. Abdülazîz'in başlattığı tedvîn faaliyetini “devlet eliyle yapılmış ilk tedvîn faaliyeti” olarak nitelendirmek yanlış olmasa gerektir. Ömer b. Abdülazîz, tedvîn emrini halife olduğu 99–101 yılları arasında vermiştir. O zaman'ın büyük hadîs âlimi İbn Şihâb

¹³³ Efendioğlu, Mehmet, “Tedvîn”, *DİA*, XL, 267–268.

ez-Zührî'nin: “Ömer b. Abdülazîz, bize sünenin yazılmasını emretti. Ona defter defter yazdık. O da idaresi altında bulunan her yere bu defterlerden birer nüsha gönderdi”¹³⁴ sözleri hem tedvîn faaliyetini hem de bu faaliyetin neticeleri olduğunu delillendirmektedir.

¹³⁴ İbn Abdülber, *Câmi-u Beyâni'l-İlm ve Fazlihî*, I, 331.

SONUÇ

Bu çalışma ile Müslümanların, hem yazılı ve hem sözlü olarak Hz. Peygamber'in hadîslerini muhafaza ettikleri ve Sünnet-i seniyyeyi koruma yolunda kalem ile hafızanın, sahifelerle defterlerin bir araya geldiği görülmüştür. Mevcut rivâyetler incelenerek hadîs kitâbetinin Hz. Peygamber, Sahâbe ve Tâbiîn dönemlerinin hepsinde vuku bulduğu birçok delille ispatlanmıştır.

Hadîsleri tedvîn zaruretinin ise Ömer b. Abdülazîz'in hilafetinden çok daha önce ortaya çıktığı; Ömer b. Abdülazîz'in, devlete resmî tedvîni yüklenme ve bunu denetleme; ayrıca hadîslerin derlenmesi ve tasnif edilmesi noktasında âlimleri gayrete getirme şerefine nail olduğu gözler önüne serilmiştir.

Ömer b. Abdülazîz'in tarihî bir sözü bu çalışmaya konu olarak seçilmiştir. Rivâyet araştırılırken kaynaklara bakıldığında Ömer b. Abdülazîz'in sünnetin tedvîn edilmesi amacı ile göndermiş olduğu mektuplardan bahseden birçok rivâyete rastlanmıştır. İlgili rivâyetler yedi rivâyet olarak sınıflandırılmıştır. Rivâyetlerden bir tanesine hadîs tarihi eserleri içerisinde çok fazla yer verildiği fark edilmiş ve yaygın olarak bilinen bu rivâyet sıhhat değerlendirmesine tabi tutulmuştur.

Sıhhat değerlendirmesi yapılan rivâyetin sened tenkîdi sonucunda; haberin başta ferd bir rivâyet iken sonradan meşhur bir rivâyet olduğu; ayrıca haberin beş muttasıl senedinin ve bu muttasıl senedlere mutabaat eden bir de zayıf senedinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Metin tenkidi sonucunda ise rivâyetin Kur'an'a, Sünnet'e ve tarihî bilgilere aykırı bir durumu olmadığı görülmüştür.

Sened ve metin tenkidi prensipleri aşamalı bir şekilde uygulanmak suretiyle bu sözün tabîî sözleri arasında sıhhat durumunun sağlam olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırmalar sonunda, hadîsin hem sened, hem de metin açısından Ömer b. Abdülazîz'e nisbetinin sahîh olduğu kanaati ortaya koyulmuştur.

KAYNAKÇA

- el-A'zamî, Muhammed Mustafa, *İlk Devir Hadîs Edebiyatı ve Peygamberimiz'in Hadîslerinin Tedvîn Târihi* (1967), (Çev. Hulûsi Yavuz), İz Yayıncılık, İstanbul 1993.
- Accâc el-Hatîb, Muhammed, *es-Sünne Kable't Tedvîn* (1962), (Çev: Mehmet Aydemir), Yeni Akademi Yayınları, (2. Baskı), İzmir 2006.
- Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve Ma'rifetü'r-Ricâl*, I-III, nşr. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs, Dâru'l-Hânî, Riyad 1422.
- _____, *Müsned*, I, nşr. Şuayb el-Arnaût, Âdil Mürşîd ve diğerleri, nşr. Müessesetür'r Risâle, 1. Baskı, 1421/2001.
- Aydınlı, Abdullah "Amra bint Abdurrahman", *DİA*, III, 95, 96.
- _____, "Dârimî", *DİA*, VIII, 494.
- _____, *Hadîs Istılahları Sözlüğü*, Hadîsevi Yayıncılık, İstanbul 2006.
- _____, *Hadîste Tesbit Yöntemi (Hadîs Usulü)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003.
- _____, "Buhârî", *DİA*, VI, 368.
- Başaran, Selman, "Ebû Bekir b. Hazm", *DİA*, X, 112.
- Beyhakî, Ebû Bekr, *el-Medhal ile's Süneni'l-Kübrâ*, nşr. Muhammed Ziya er-Rahman el-A'zamî, Dâru'l-Hulefâ li'l-Kitâbi'l-İslâmî, Küveyt. tsz.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Cûfi, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-IX, nşr. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, Dâru Tavki'n-Necât, 1422.
- _____, *et-Târihu'l-Kebîr*, I- VIII, Dâiretü'l Maarifî'l-Osmaniyye, Haydarâbâd, tsz.
- Coşkun, Selçuk, *Hadîs Değerlendirmelerinde Bütünlük*, Aktif Yayınevi, 1. Baskı, Erzurum 2003.
- Çakan, İ, Lütfi, *Hadîs Edebiyatı Çeşitleri –Özellikleri, Faydalanma Usulleri*, İFAV, 6. Baskı, İstanbul 2008.
- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman, *Sünen*, I-IV, nşr. Hüseyin Süleym Esved ed-Dârânî, Dâru'l-Muğnî li'n-Neşr ve't Tevzi', Suûdi Arabistan 1412/2000.

- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, I-IV, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, el-Mekebetü'l-Asriyye, Sayda-Beyrut tsz.
- Ebû Zehv, Muhammed, *el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn*, Dâru'l Fikri'l-Arabî, Kahire, 1387.
- Efendioğlu, Mehmet, "Tevîn", *DİA*, XL, 267- 268.
- Fesevî, Ya'kub b. Süfyân Ebû Yusûf, *el-Ma'rife ve't-Târih* I- III, nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî, Müessesetü'r-Risâle, 2. Baskı, Beyrut 1981/1401.
- el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr, *Takyîdü'l-İlm*, İhyâü's Sünneti'n Nebevîyye, Beyrut.
- el-Hatîb, M. Accac, *Sünnetin Tesbiti*, trc. Mehmet Aydemir, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul 2006.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh, *et-Temhîd*, I-XXIV, nşr. Mustafa b. Ahmed ve Muhammed Abdülkebir, Vezâretü Umumi'l Evkaf ve Şûûni'l-İslâmiyye, Mağrib 1387.
- İbn Abdülhakem, Ebû Muhammed el-Mısırî, *Siretü Ömer b. Abdülazîz*, I, nşr. Ahmed Ubeyd, Âlemü'l Kütüb, Beyrut 1404/1984.
- _____, *Câmiu Beyânî'l-İm ve Fazlihi*, I-II, nşr. Ebî'l Eşbal ez-Züheyri, Dâru İbni'l Cevzî, Suudi Arabistan 1414/1994.
- İbn Ebû Hâtîm, Abdurrahman er-Râzî et-Temîmî, *el-Cerh ve't Ta'dîl*, I, Dâiretü'l Mearifi'l Osmaniyye, Haydarâbâd 1271-1952.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl, *Tehzîbü't Tehzîb*, I-XII, (1. Baskı), Matbaatü Dâireti'l Maârifi'n-Nizâmiyye, Haydarâbâd 1326.
- _____, *Taglîku't-Taglîk*, I-V, nşr. Sa'îd Abdurrahman Musa el-Kazekî, 1. Baskı Mektebetü'l İslâmî, Dâru İmar, Beyrut-Amman, 1405.
- İbn Abdülhâkem, Ebû Muhammed el-Mısırî, *Siretü Ömer b. Abdülazîz alâ mâ Ravâhu el-İmâm Mâlik b. Enes ve Eshâbuhû* I, nşr. Ahmed Ubeyd, Â'lemü'l-Kütüb, (7. Baskı), 1404/1984 Beyrût-Lübnân.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, I-XV, (3. Baskı), Dâru's Sadr, Beyrut 1414.

- İbn Sa'd, Ebû Abdullah, *et-Tabakatü'l Kübrâ*, I-VIII, nşr. Muhammed Abdulkadir Atâ, Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, 1410 /1990.
- _____, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, I, (el kısmu'l mütemmim li't tabi' ehli'l Medîneti ve min ba') nşr. Ziyâd Muhammed Mansûr, (2. Baskı), Mektebetü'l Ulum ve'l Hikem, Medîne 1408.
- _____, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, I-VIII, nşr. İhsan Abbâs, (1. Baskı), Dâru Sadır, Beyrut 1968.
- el-İsbehânî, Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, I-X, es- Sa'âde bi-Civâri Muhâfezâti Mısır 1974/1394.
- _____, *Târîh-u İsbehân*, I-II, (1. Baskı), nşr. Seyyid Kisravî Hasan, Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1410/1990.
- el-İsbehânî, Ebü's- Şeyh, *et-Tabakatü'l-Muhaddisîn bi-İsbehân*, I-IV, nşr. Abdülğafûr Abdülhak Hüseyin el-Belveşî, Müessesetü'r-Risâle, 2. Baskı, Beyrut 1412/1992.
- Kallek, Cengiz, "Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir", *DİA*, XXIV, 545.
- Kaya, Eyyüp Said, "Sâlim b. Abdullah b. Ömer", *DİA*, XXXVI, 47.
- Koçyiğit, Talat, *Hadîs Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1998.
- Köse, Saffet, "İbn Vehb", *DİA*, XX, 441.
- Küçük, Raşit, "İbn Ebû Hâtim", *DİA*, XIX, 432, 433.
- Kandemir, M. Yaşar, "Ahmed b. Hanbel", *DİA*, II, 75,76, 77.
- Macit, Yunus, *Ömer b. Abdülazîz'in Hadîs Kültüründeki Yeri*, Ceylan Ofset, Din ve Bilim Kitapları, Samsun 2006.
- Mâlik b. Enes, *Muvatta*, (Şeybânî Rivâyeti), I, nşr. Abdülvehhab Abdüllatif, el-Mektebetü'l İlmiyye
- Mervezî, Ebû Abdullah, *es-Sünne*, I, (1. Baskı), nşr. Sâlim Ahmed es-Selefi, nşr. Müesseseti'l Kütübi's Sekafiyye, Beyrut 1408.
- Muhammed Hamidullah, *Muhtasar Hadîs Tarihi*, trc. Kemal Kuşçu, (1967), sadeştiren: Mesut Karaşahan, Beyan Yayınları, İstanbul 2007.

_____. *İslâm Peygamberi*, (1959), (Çev. Mehmet Yazgan), Beyan Yayınları, İstanbul 2004.

Müslim, Ebû'l Hasan el-Kuşeyri en-Nisâbûrî, *Sahihu Müslim*, I-V, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbakî, Dâru İhyâi't Tûrâsil Arabî, Beyrut, tsz.

Polat, Selahaddin, “Abdullah b. Ahmed b. Hanbel” *DİA*, I, 81.

Rânehürmüzî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Abdîrrahman, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl Beyne'r -Râvi ve'l-Vâî I*, (3. Baskı), nşr. Muhammed Accâc el- Hatîb, Dâru'l Fikr, Beyrut 1404.

Sıddîkî, Muhammed Zübeyr, *Hadith Literature; Its Orign, Development, Special Features and Criticism (Hadîs Edebiyatı Tarihi, Menşei, Tekâmülü, Hususiyetleri ve Tenkîdi)*, (1961), (Çev. Yusuf Ziya Kavakçı), Yeni Zaman Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2004.

Taş, Aydın, “Şeybânî”, *DİA*, 38–39.

Yardım, Ali, “Adî b. Ertât”, *DİA*, I, 379.

Yiğit, İsmâil, “Ömer b. Abdülazîz”, *DİA*, XXXIV, 53–54.

Yücel, Ahmet, *Hadîs Usulü*, İFAV, 3.Baskı, İstanbul 2011.

Zehebî, Şemsüddin Ebû Abdillâh, *Siyerü A'lâmi'n Nübelâ*, I-XVIII, Dâru'l Hadîs, Kahire, 1427/2006.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Arzu KILINÇ
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzincan - 04.03.1987
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi (2010)
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri
Bildiği Yabancı Diller	Arapça - İngilizce
İş Deneyimi	
Stajlar	Erzurum İmam Hatip Lisesi
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursu Öğreticisi (2011- 2014) Vaiz (2014- ...)
İletişim	
E-Posta Adresi	akarakas_24@hotmail.com
Tarih	02.10.2014